

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ФІЛЬВАРОЧНИЙ ДЕНИС ВІТАЛІЙОВИЧ

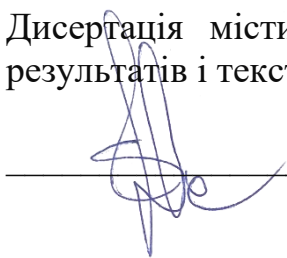
УДК 346.54(477):338.43

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА
ОРГАНІЗОВАНОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ**

Спеціальність 081 – Право
Галузь знань 08 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

 Д. В. Фільварочний

Науковий керівник:

Полюхович Валерій Іванович,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Фільварочний Д. В. Правове забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ, 2026.

Дисертаційне дослідження є кваліфікаційною науковою роботою, в якій вперше всебічно досліджуються теоретичні та практичні аспекти правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. Дисертаційна робота складається з трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, у яких послідовно розглядаються загальні теоретичні принципи добросовісної конкуренції та особливості її правового регулювання в аграрному секторі, визначається правова природа організованого аграрного ринку як середовища для реалізації конкурентних відносин. Проаналізовано механізми запобігання недобросовісній торговельній практиці, а також досліджено європейський досвід правового забезпечення справедливих конкурентних умов. Дослідження завершується обґрунтуванням напрямків удосконалення національного законодавства для забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку України в контексті європейської інтеграції.

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю забезпечення належного функціонування організованого аграрного ринку на принципах чесної конкуренції, що є важливою передумовою продовольчої безпеки держави та сталого розвитку аграрного сектору економіки. У контексті інтеграції України до європейського правового простору, гармонізація національного законодавства з правом Європейського Союзу має особливе значення для запобігання недобросовісній торговельній практиці та захисту учасників аграрного ринку.

Розділ 1 «Загальна характеристика правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку» складається із трьох підрозділів. У підрозділі 1.1. «Генезис правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку» досліджено формування та розвиток правових засад регулювання конкурентних відносин в аграрному секторі. Проаналізовано еволюцію національного та міжнародного законодавства, що визначає правила конкуренції на аграрних ринках, та встановлено основні етапи формування механізмів запобігання недобросовісній конкурентній практиці. Обґрунтовано, що сучасна модель правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку формується під впливом європейських стандартів регулювання ринкових відносин, спрямованих на забезпечення справедливих умов торгівлі та захист економічно слабших учасників ринку. Підрозділ 1.2. «Правова природа добросовісної конкуренції у відносинах на організованому аграрному ринку» здійснено дослідження добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку крізь призму загальнотеоретичних підходів до розуміння категорії добросовісної конкуренції. На основі аналізу законодавства, наукових доктрин та правозастосовної практики було виявлено її сутність як стандарту законної, чесної та етичної поведінки учасників ринку. Обґрунтовано, що досягнення конкурентних переваг має здійснюватися виключно законними засобами без введення споживачів в оману, неналежного використання ділової репутації конкурентів або створення перешкод їхній діяльності. Встановлено, що добросовісна конкуренція має превентивний характер, а для організованого аграрного ринку є необхідною умовою забезпечення стабільності торгівлі, справедливого ціноутворення та довіри до ринкової інфраструктури. Підрозділом 1.3. «Характеристика організованого аграрного ринку як сфери реалізації добросовісної конкуренції» розкрито сутність організованого аграрного ринку як особливого сегмента ринкових відносин, в рамках якого забезпечується реалізація принципів добросовісної конкуренції, прозорості та рівності учасників. Обґрунтовано, що належне

правове регулювання організованого аграрного ринку є необхідною передумовою формування справедливого конкурентного середовища та ефективного функціонування аграрного сектору економіки.

Розділ 2. «Зміст правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку» містить три підрозділу. У підрозділі 2.1. «Правовий статус суб'єктів організованого аграрного ринку» було визначено, що доцільно поділяти суб'єктів організованого аграрного ринку на прямих учасників, які здійснюють виробництво та обіг сільськогосподарської продукції, та непрямих учасників, які забезпечують регулювання та контроль ринку. Серед прямих учасників виділяються професійні учасники (біржі, брокери, оператори торгових майданчиків) та непрофесійні учасники (виробники, продавці та покупці сільськогосподарської продукції). Також запропоновано класифікацію суб'єктів організованого аграрного ринку залежно від сфери їхньої діяльності та типу ринку. Підрозділ 2.2. «Інституційно-організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку» досліджено систему органів публічної влади, діяльність яких спрямована на формування та підтримку добросовісного конкурентного середовища. Проаналізовано повноваження суб'єктів державного регулювання, контролю та нагляду за дотриманням конкурентного законодавства на організованому аграрному ринку. Встановлено, що організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку здійснюється через процедури допуску товарів до торгівлі, стандартизацію вимог до продукції, ведення відповідних реєстрів та забезпечення прозорості торговельних операцій. Обґрунтовано, що поєднання державного регулювання та саморегулювання сприяє формуванню справедливого конкурентного середовища та ефективному функціонуванню організованого сільськогосподарського ринку. У підрозділі 2.3. «Засоби правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку» розглянуто систему правових інструментів, спрямованих на створення та підтримку добросовісного конкурентного середовища.

Обґрунтовано, що оптимізація адміністративних процедур та зменшення регуляторного навантаження сприяють розширенню доступу суб'єктів господарювання до аграрного ринку та підвищенню їхньої конкурентоспроможності. Водночас наголошується на необхідності дотримання балансу між спрощенням регулювання та забезпеченням належного контролю за якістю сільськогосподарською продукції, прозорістю ринкових відносин та запобіганням проявам недобросовісної конкуренції.

Розділ 3 «Особливості та вдосконалення правового забезпечення добросовісної конкуренції на окремих сегментах організованого аграрного ринку» складається з трьох підрозділів та присвячено визначенню специфіки правового регулювання конкурентних відносин у різних сегментах організованого аграрного ринку, виявленню проблемних аспектів їх функціонування, обґрунтуванню напрямків удосконалення національного законодавства з урахуванням європейських стандартів. Підрозділ 3.1. «Правове забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією» розкриває особливості правового регулювання біржового сегмента організованого аграрного ринку. Встановлено, що законодавство про товарні біржі не містить прямого визначення добросовісної конкуренції, проте її зміст опосередковано відображається через систему імперативних та організаційно-правових вимог до біржової діяльності. Обґрунтовано, що добросовісна конкуренція у сфері біржової торгівлі – це стан організованого ринкового середовища, який забезпечується принципами рівного доступу учасників, прозорості інформації, стандартизації торговельних процедур, ринкового ціноутворення та ефективного біржового контролю. У підрозділі 3.2. «Добросовісна конкуренція як засада функціонування електронних торгових систем товарних бірж на організованому аграрному ринку» досліджено правову природу та особливості функціонування електронних торгових систем у сфері продажу сільськогосподарської продукції. Визначено, що електронна торгова система – це сукупність програмних, технічних, інформаційних та організаційних

засобів цифрової платформи, що забезпечує взаємодію учасників ринку, проведення торгових процедур, укладання угод та фіксацію результатів транзакцій у цифровому середовищі. Обґрунтовано, що добросовісна конкуренція в таких системах є базовим принципом їх функціонування та забезпечується через рівність учасників, прозорість електронних процедур, недискримінацію. Підрозділ 3.3. «Напрями вдосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку» виявлено проблеми сучасного нормативно-правового забезпечення конкурентних відносин в аграрному секторі економіки держави. Обґрунтовано необхідність гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері запобігання недобросовісній торговельній практиці, зміцнення інституційної спроможності органів контролю та підвищення ефективності механізмів ринкового нагляду. Запропоновано напрямки вдосконалення правового регулювання, спрямовані на забезпечення прозорості ринку, рівного доступу його учасників та зміцнення принципів добросовісної конкуренції.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, економічні правовідносини, цифровізація, біржі, ринки, законодавство, агробізнес, суб'єкт права, правове регулювання, договори, господарська діяльність, майно, підприємництво, приватноправові відносини, торгівля.

SUMMARY

Filvarochnyi D. V. – Legal Guaranteeing of fair Competition at the Organized Agricultural Market. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Legal Guaranteeing of fair Competition at the Organized Agricultural Market,

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in Law, Specialty 081 – Law. – Academician F. H. Burchak Scientific Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine. Kyiv, 2026.

The dissertation research is a qualifying scientific practice, which comprehensively investigates the theoretical and practical aspects of legal support for fair competition in the organized agricultural market.

The work consists of three sections, divided into nine subsections, which consider the general theoretical principles of fair competition, the features of its legal regulation in the agricultural sector, and also determine the legal nature of the organized agricultural market as an environment for the implementation of competitive relations.

Special attention is paid to the analysis of mechanisms for preventing unfair trade practices and the study of European experience in legal support for fair competitive conditions. The study concludes with a justification of the directions for improving national legislation to ensure fair competition in the organized European agricultural market of Ukraine in the context of integration.

The relevance of the research topic is due to ensuring the proper functioning of the organized agricultural market on the principles of fair competition, which is an important prerequisite for the food security of the state and the sustainable development of the agricultural sector of the economy.

In the context of Ukraine's integration into the legal space, the harmonization of national legislation with European Union law, aimed at preventing unfair trade practices and protecting the legal and legitimate interests of agricultural market participants, is of particular importance.

Section 1 “General characteristics of legal support for fair competition in the organized agricultural market” consists of three subsections.

In subsection 1.1. “Genesis of legal support for fair competition in the organized agricultural market”, the formation and development of legal principles for regulating competitive relations in the agricultural sector is investigated. The evolution of national and international legislation that defines the rules of competition in agricultural markets is analyzed, and the main stages of the formation of mechanisms for preventing unfair competitive practices are established. It is substantiated that the modern model of legal support for fair competition in the organized agricultural market is formed under the

influence of European standards for regulating market relations, aimed at ensuring fair trading conditions and protecting economically weaker market participants.

In subsection 1.2. "Legal nature of fair competition in relations in the organized agricultural market", fair competition in the organized agricultural market is investigated through the prism of general theoretical approaches to understanding this legal category. Based on the analysis of legislation, scientific doctrines and law enforcement practice, its essence as a standard of lawful, honest and ethical behavior of market participants has been revealed. It is substantiated that the achievement of competitive advantages should be carried out exclusively by legal means, without misleading consumers, improper use of competitors' business reputation or creating obstacles to their economic activities. It is established that fair competition is preventive in nature, and for an organized agricultural market it is a necessary condition for ensuring the stability of trade, fair pricing and trust in the market infrastructure.

In subsection 1.3. "Characteristics of the organized agricultural market as a sphere of implementation of fair competition" the essence of the organized agricultural market as a special segment of market relations, within which the implementation of the principles of fair competition, transparency and equality of participants is ensured, is revealed. It is substantiated that proper legal regulation of the organized agricultural market is a necessary prerequisite for the formation of a fair competitive environment and the effective functioning of the agricultural sector of the economy.

Section 2 "Content of legal support for fair competition in the organized agricultural market" contains three subsections.

In subsection 2.1. "Legal status of subjects of the organized agricultural market" it is determined that it is advisable to divide subjects of the organized agricultural market into direct participants who carry out the production and circulation of agricultural products, and indirect participants who ensure market regulation and control. Among direct participants, professional participants are distinguished, which include exchanges, brokers, operators of trading platforms, and non-professional participants - producers, sellers and buyers of agricultural products. A classification of subjects of the organized

agricultural market is also proposed depending on the scope of their activity and the type of market.

In subsection 2.2. “Institutional and organizational support for fair competition in the organized agricultural market” the system of public authorities whose activities are aimed at forming and supporting a fair competitive environment is studied. The powers of subjects of state regulation, control and supervision of compliance with competition legislation in the organized agricultural market are analyzed. It is established that the organizational support of fair competition in the organized agricultural market is carried out through the procedures for admitting goods to trade, standardizing product requirements, maintaining relevant registers and ensuring transparency of trade transactions. It is substantiated that the combination of state regulation and self-regulation contributes to the formation of a fair competitive environment and the effective functioning of the organized agricultural market. In subsection 2.3 "Means of legal support of fair competition in the organized agricultural market", a system of legal instruments aimed at creating and supporting a fair competitive environment is considered. It is substantiated that the optimization of administrative procedures and reduction of the regulatory burden contribute to expanding the access of business entities to the organized agricultural market and increasing their competitiveness. At the same time, the need to maintain a balance between simplifying regulation and ensuring proper control over the quality of agricultural products, transparency of market relations, and prevention of unfair competition was emphasized.

Section 3 “Features and improvement of legal support for fair competition in individual segments of the organized agricultural market” consists of three subsections and is devoted to determining the specifics of legal regulation of competitive relations in various segments of the organized agricultural market, identifying problematic aspects of their functioning and substantiating directions for improving national legislation taking into account European standards.

Section 3.1. “Legal support for fair competition in the sphere of exchange trading in agricultural products” reveals the features of legal regulation of the exchange segment of the organized agricultural market. It has been established that the legislation on

commodity exchanges does not contain a direct definition of fair competition, but its content is indirectly reflected through a system of imperative and organizational and legal requirements for exchange activities. It is substantiated that fair competition in the field of exchange trading is a state of an organized market environment, which is ensured by the principles of equal access of participants, transparency of information, standardization of trading procedures, market pricing and effective exchange control.

In subsection 3.2. "Fair competition as a basis for the functioning of electronic trading systems of commodity exchanges in the organized agricultural market", the legal nature and features of the functioning of electronic trading systems in the field of agricultural products sales are investigated. It is determined that an electronic trading system is a set of software, technical, information and organizational means of a digital platform that ensures the interaction of market participants, the conduct of trading procedures, the conclusion of agreements and the recording of transaction results in a digital environment. It is substantiated that fair competition in such systems is the basic principle of their functioning and is ensured through equality of participants, transparency of electronic procedures and non-discriminatory access to trading.

In subsection 3.3. "Directions for improving the legal regulation of fair competition in the organized agricultural market", the problems of modern regulatory and legal support for competitive relations in the agricultural sector of the state economy are identified. The need to harmonize national legislation with European standards in the field of preventing unfair trade practices, strengthening the institutional capacity of control bodies and increasing the efficiency of market supervision mechanisms is substantiated. Directions for improving legal regulation are proposed, aimed at ensuring market transparency, equal access for its participants and strengthening the principles of fair competition.

Keywords: Competition, competitiveness, economic legal relations, digitalization, commodity exchanges, markets, legislation, agribusiness, legal subject, legal regulation, contracts, economic activity, property, entrepreneurship, private law relations, trade.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Фільварочний Д. В. Правова характеристика організованого аграрного ринку. *Приватне право і підприємництво*. 2026. Вип. 26. С. 397–404. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.44>. URL: <https://ppp-journal.kiev.ua/archive/2026/26/44.pdf>

2. Фільварочний Д. В. Правове регулювання організованого аграрного ринку в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 1 (45). С. 171–178. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2026.01.171>

3. Фільварочний Д. В. Суб'єктний склад організованого аграрного ринку. *Dictum Factum*. 2026. № 1(19). С. 144–151. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-144-151>

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Фільварочний Д. В. Ризики організованого аграрного ринку. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 349–351. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1735>

5. Фільварочний Д. В. Проблеми правового регулювання відносин на організованому аграрному ринку. Актуальні проблеми національного законодавства : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції від (м. Кропивницький, 23 квітня 2026 р.). Ч. 1. Кропивницький : ЦДУ імені В. Винниченка, 2026. С. 39–41.

6. Фільварочний Д. В. Характеристика ділової репутації суб'єкта організованого аграрного ринку. Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови: зб. наук. ст. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 23 квітня 2026 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2026. С. 37–40.

7. Фільварочний Д. В. Ділова репутація суб'єкта організованого аграрного ринку: правова природа та функціональне значення. Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали XII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (м. Чернігів, 19 травня 2026 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2026. С. 140–141.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ОРГАНІЗОВАНОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ.....	26
1.1. Генезис правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.....	26
1.2. Правова природа добросовісної конкуренції у відносинах на організованому аграрному ринку.....	44
1.3. Характеристика організованого аграрного ринку як сфери реалізації добросовісної конкуренції.....	61
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ОРГАНІЗОВАНОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ.....	79
2.1. Правовий статус суб'єктів організованого аграрного ринку.....	79
2.2. Інституційно-організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.....	93
2.3. Засоби правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.....	108
Висновки до розділу 2.....	121
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ОКРЕМИХ СЕГМЕНТАХ ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ.....	125
3.1. Правове забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.....	125
3.2. Добросовісна конкуренція як засада функціонування електронних торгових систем товарних бірж на організованому аграрному ринку.....	139
3.3. Напрями вдосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.....	156

Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	176
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	183
ДОДАТКИ.....	210

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АМКУ – Антимонопольний комітет України

ГК України – Господарський кодекс України

ЄС – Європейський Союз

КМУ – Кабінет Міністрів України

Колегія суддів КГС ВС – колегія суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду.

КЦС ВС – Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду

КГС ВС – Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду

COT – Світова організація торгівлі.

ЦК України – Цивільний кодекс України

GATS – Генеральна угода про торгівлю послугами

TRIMS – Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи

TRIPS – Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Аграрний сектор є одним із значущих секторів в економічній системі України, що забезпечує продовольчу безпеку держави, формуючи значну частину експортного потенціалу країни. В умовах європейської інтеграції, цифровізації економічних процесів та трансформації механізмів цивільного обороту особливої актуальності набуває розвиток інституційної інфраструктури аграрного ринку, невід’ємним елементом якої виступає організований аграрний ринок. Цей ринок охоплює систему біржової торгівлі, електронних торгових систем та інших інституційних механізмів, через які сільськогосподарська продукція продається на основі відкритості, добросовісної конкуренції, недискримінаційного доступу та рівності учасників ринку.

Актуальність дослідження посилюється активним розвитком організованої торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. В останні роки значно розширюється практика продажу зерна, олійних культур та інших видів сільськогосподарської продукції через товарні біржі та електронні торговельні системи. Зокрема, біржову торгівлю сільськогосподарською продукцією здійснює Українська універсальна біржа, яка запровадила спеціалізований напрям – торгівля пшеницею, кукурудзою, соєю та ріпаком. Крім того, продаж окремих видів сільськогосподарської продукції відбувається через електронну систему Prozorro, на платформах якої проводяться аукціони з продажу пшениці, насіння соняшнику, льону, ріпаку та інших сільськогосподарських товарів. Водночас концентрація значних обсягів торгівлі на організованому аграрному ринку свідчить про необхідність удосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції, запобігання антиконкурентним узгодженим діям, маніпуляціям цінами та іншим формам недобросовісної поведінки учасників організованого аграрного ринку.

Незважаючи на наявність у національному законодавстві норм, спрямованих на врегулювання конкурентного середовища, зокрема у сфері антимонопольного регулювання, господарського та аграрного законодавства, правове регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку все ще залишається недостатньо системним та потребує подальшого вдосконалення. Ця проблема набуває особливої актуальності в контексті трансформації економіко-правового регулювання економічних відносин, розвитку електронної торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Крім того, важливо враховувати специфіку функціонування окремих сегментів організованого аграрного ринку, зокрема, біржової торгівлі, оптових сільськогосподарських ринків та електронних торгових майданчиків, на яких формуються особливі умови для конкурентної взаємодії суб'єктів господарювання. Такий стан правового регулювання потребує вдосконалення, оскільки організована торгівля сільськогосподарською продукцією має велике значення для забезпечення продовольчої безпеки держави та стабілізації економіки країни в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Теоретичним підґрунтям роботи стали наукові праці О. О. Бакалінської, О. В. Безуха, О. А. Беляневич, О. М. Вінник, О. М. Гончаренко, Д. Б. Дерев'янко, Д. В. Задихайла, О. В. Кологойди, Г. С. Корнієнко, О. П. Кулинича, Ю. М. Павлюченко, О. П. Подцерковного, В. І. Полюховича, В. В. Резнікової, О. П. Сущ, В. Ю. Уркевича, В. С. Щербини, Т. І. Швидкої та інших вчених. Водночас, незважаючи на вагомий внесок зазначених науковців у розвиток правової доктрини у сфері організованих товарних ринків і конкурентного права, проблема правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку не була предметом комплексного самостійного наукового дослідження.

Наведене дає підстави стверджувати про актуальність і своєчасність самостійного наукового дослідження проблем правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження спрямовано на реалізацію положень Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, визначених Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019, а також Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 № 12-21.

Дисертацію підготовлено в межах теми науково-дослідної роботи відділу правової взаємодії бізнесу та держави «Правове забезпечення ринкових відносин в умовах євроінтеграції» (РК УкрІНТЕІ № 0123U100002), що виконується в Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України (протокол № 2 від 22.02.2023 р.) та згодом уточнено (протокол № 3 від 25.03.2026 р.).

Метою дослідження є визначення змісту та особливостей правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, а також обґрунтування теоретичних положень і розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері.

Досягнення цієї мети можливе шляхом вирішення таких завдань:

- визначити та окреслити генезис правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку;
- розкрити та зробити уточнення поняття та економіко-правової природи конкуренції в аграрному секторі;
- охарактеризувати та запропонувати визначення організованого аграрного ринку, виокремити його ознаки та інституційну структуру;

- визначити та удосконалити положення щодо правового статусу суб'єктів організованого аграрного ринку та особливості їх участі у конкурентних відносинах;
- розкрити та надати подальший розвиток науково-практичного розуміння інституційно-організаційного забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку;
- охарактеризувати та удосконалити правові засоби забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку;
- сформулювати та охарактеризувати особливості забезпечення добросовісної конкуренції на біржовому аграрному ринку;
- виявити та удосконалити концептуальне розуміння змісту добросовісної конкуренції як засади функціонування електронних торгових систем товарних бірж на організованому аграрному ринку;
- сформулювати напрями вдосконалення правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Предметом дослідження є правове забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціально-правові методи наукового пізнання. Діалектичний метод було використано для вивчення генезису правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, виявлення закономірностей розвитку конкурентних відносин та їх правового забезпечення (підрозділи 1.1., 1.2.). Історико-правовий метод було використано при аналізі становлення та еволюції правового регулювання добросовісної конкуренції в аграрному секторі економіки (підрозділ 1.1.). Формально-юридичний метод дозволив дослідити зміст нормативно-правових актів, визначити поняття конкуренції, організованого аграрного ринку, добросовісної конкуренції та правового статусу суб'єктів організованого

сільськогосподарського ринку (підрозділи 1.2., 1.3., 2.1.). За допомогою системно-структурного методу було розкрито інституційну структуру організованого аграрного ринку, систему суб'єктів конкурентних відносин та механізми інституційного та організаційного забезпечення добросовісної конкуренції (підрозділи 2.2., 2.3., 3.1.). Метод аналізу та синтезу було використано для дослідження правових засобів забезпечення добросовісної конкуренції, особливостей функціонування біржового аграрного ринку та електронних торгових систем товарних бірж (підрозділи 2.3., 3.1., 3.2.). Порівняльно-правовий метод було використано при дослідженні законодавства України та Європейського Союзу щодо забезпечення добросовісної конкуренції на сільськогосподарських ринках, а також для розробки пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства (підрозділи 1.2., 1.3., 3.3.). Логіко-правовий метод було використано для формулювання висновків, узагальнень та пропозицій щодо вдосконалення правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку (висновки до розділів, загальні висновки).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, міжнародно-правові акти у сфері добросовісної конкуренції, національне законодавство України, підзаконні нормативно-правові акти, а також нормативно-правові акти, що втратили чинність, але мають значення для правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять офіційні статистичні, аналітичні та інформаційні матеріали органів публічної влади; судова практика; довідкові, аналітичні та інформаційні видання, що стосуються забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, а також матеріали медіа.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що на підставі проведеного дослідження були розроблені та запропоновані такі нові наукові положення та висновки, зокрема:

вперше:

– сформульовано, що добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку – це закріплений правом основоположний принцип (засада), стандарт поведінки та якісний стан ринкового середовища, що реалізується в організації та функціонуванні товарних бірж та електронних торгових систем, спрямований на забезпечення рівних конкурентних можливостей учасників ринку, прозорості біржової торгівлі, відкритості ціноутворення та запобігання антиконкурентній практиці під час укладання та виконання біржових угод щодо сільськогосподарської продукції. Її реалізація забезпечується комплексом правових, організаційних та технологічних механізмів контролю за біржовою торгівлею сільськогосподарською продукцією;

– обґрунтовано, що електронна торгова система товарної біржі у сфері продажу сільськогосподарської продукції – це організаційно-технологічна та інформаційно-комунікаційна система що функціонує відповідно до законодавства і правил товарної біржі, забезпечує подання, обробку та зіставлення заявок, проведення торгів, укладення і фіксацію біржових договорів, збереження інформації про торговельні операції та контроль за дотриманням установленого порядку торгівлі, результатом чого є оборот сільськогосподарської продукції;

– визначено, що правове забезпечення організованого аграрного ринку є правовим інститутом господарського права, предметом регулювання якого є суспільні відносини щодо організації та функціонування організованого аграрного ринку, визначення правового статусу його учасників, проведення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також використання електронних торгових систем під час укладання та виконання біржових операцій;

– охарактеризовано співвідношення між недобросовісною конкуренцією та недобросовісною торговельною практикою на організованому аграрному ринку виявлено, що ці правові категорії хоча і мають спільні риси в частині недотримання принципу добросовісності в господарській діяльності, але

відрізняються сферами прояву: недобросовісна конкуренція виникає у горизонтальних відносинах між конкурентами, тоді як недобросовісна торговельна практика реалізується у вертикальних відносинах між дистриб'юторами, постачальниками, продавцями;

удосконалено:

– положення, що сільськогосподарський товаровиробник в межах організованого аграрного ринку може набувати різних за змістом господарсько-правових статусів, що дозволяє диференціювати його участь у ринкових відносинах залежно від характеру виконуваних економіко-правових функцій. Тому він може виступати як виробник, як суб'єкт постачання продукції, забезпечуючи її первинне введення в обіг, як дистриб'ютор, а також як продавець, безпосередньо продаючи продукцію або беручи участь в біржових операціях на біржі, організованих торговельних майданчиках;

– поняття, що ділова репутація суб'єкта організованого аграрного ринку – це сукупність документально підтвердженої інформації, яка дозволяє визначити відповідність його діяльності вимогам законодавства, ділової практики та професійної етики, а також оцінити доброчесність, професійні та управлінські компетенції;

– теоретична конструкція, що державний захист економічної конкуренції на організованому аграрному ринку – це діяльність уповноважених державних органів, спрямована на перевірку, виявлення, запобігання та припинення порушень конкурентного законодавства з метою забезпечення законності та добросовісної конкуренції на ринку обороту сільгосппродукції;

дістали подальшого розвитку:

– положення, що організований аграрний ринок складається із системи біржової торгівлі, електронних аукціонів, сільськогосподарських бірж, електронних торгових систем та інших організаційно-правових механізмів, передбачених законодавством, за допомогою яких укладаються та

виконуються договори щодо реалізації сільськогосподарської продукції, добрив та обладнання тощо;

– поняття, що конкурентна політика на організованому аграрному ринку – це самостійний напрям державної конкурентної політики у сфері формування, розвитку та захисту конкуренції при обороті сільгосппродукції, спрямована на забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських товарних ринків, запобігання монополізації та антиконкурентним узгодженим діям в цій сфері;

– положення, що система суб'єктів формування та реалізації конкурентної політики на організованому аграрному ринку складається з таких учасників: 1) суб'єкти сприяння розвитку добросовісної конкуренції (суб'єкти господарювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю); 2) забезпечення державного регулювання та управління у відповідних галузях економіки (органи державної влади); 3) суб'єкти забезпечення державного захисту конкуренції (АМКУ); 4) сприяння діяльності АМКУ (саморегулівні організації, громадські організації); 5) суб'єкти інфраструктурного забезпечення конкурентного ринку (товарні біржі; оператори електронних торгових платформ);

– твердження, що правове забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією є результатом функціонування цілісної організаційної системи біржового регулювання, яка через сукупність правових, процесуальних та контрольних механізмів забезпечує рівність учасників торгівлі, прозорість біржових процедур, конкурентне ціноутворення та запобігання адміністративному чи іншому деструктивному впливу на результати біржової торгівлі;

– положення, що аграрна цифрова торгова платформа – це інформаційно-технологічна система (онлайн-платформа), яка поєднує базу даних, програмне забезпечення та алгоритми для організації торгівлі сільськогосподарською продукцією, забезпечує обмін інформацією,

взаємодію та трансакції між учасниками ринку, сприяє формуванню конкурентного середовища та є складовим елементом організованого аграрного ринку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання сформульованих у дисертації теоретичних положень, висновків та практичних рекомендацій у таких напрямках:

- науково-дослідній сфері як теоретичне підґрунтя для подальших наукових розробок у галузі конкурентного права, правового регулювання організованих ринків та забезпечення добросовісної конкуренції в аграрному секторі економіки;

- правотворчій діяльності під час розробки нових та вдосконалення чинних нормативно-правових актів, спрямованих на підвищення ефективності правового регулювання відносин на організованому сільськогосподарському ринку, забезпечення добросовісної конкуренції та запобігання антиконкурентній практиці;

- правозастосовній практиці щоб підвищити ефективність діяльності суб'єктів організованого аграрного ринку, товарних бірж, операторів електронних торгових систем, органів державної влади та установ, уповноважених у сфері захисту економічної конкуренції, під час реалізації законодавства щодо забезпечення добросовісної конкуренції та запобігання антиконкурентній практиці;

- освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін та підготовки підручників і навчальних посібників із дисциплін «Господарське право», «Аграрне право», «Конкурентне право».

Апробація результатів дослідження. Основні наукові результати дисертації обговорювались на засіданні відділу правової взаємодії бізнесу та держави Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України та були апробовані на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Україна в умовах реформування правової системи:

сучасні реалії та міжнародний досвід» (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 р.), «Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина» (м. Чернігів, 19 травня 2026 р.), «Актуальні проблеми національного законодавства» (м. Кропивницький, 23 квітня 2026 р.), «Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови» (м. Житомир, 23 квітня 2026 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 7 наукових працях, із яких 3 статті опубліковано у виданнях, внесених до переліку наукових фахових видань України, а 4 праці засвідчують апробацію матеріалів дисертації на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, що налічують дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (234 найменувань на 27 сторінках) і додатків (на 4 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 213 сторінок, з яких основного тексту – 168 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ОРГАНІЗОВАНОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ

1.1. Генезис правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку

Правове забезпечення добросовісної конкуренції безпосередньо пов'язане з формуванням організованого аграрного ринку в Україні, оскільки саме формування ринкових механізмів обігу сільськогосподарської продукції зумовило необхідність створення системи правових гарантій рівності учасників ринку, прозорості торговельних процедур, запобігання монополізації аграрного сектору. За умов адміністративно-планової економіки радянського періоду категорія конкуренції практично була відсутня, оскільки виробництво, заготівля та реалізація сільськогосподарської продукції здійснювалися в рамках централізованого державного управління. Після проголошення незалежності України у 1991 році відбувся радикальний перехід від адміністративно-планової системи господарювання до ринкової економіки. Одним із базових напрямків економічних став аграрний сектор, який у радянський період функціонував на основі державної монополії, централізованого ціноутворення та відсутності конкурентного середовища. У цих умовах виникла необхідність формування нової правової моделі організації аграрного ринку, що ґрунтується на принципах свободи підприємництва, рівності суб'єктів господарювання та добросовісної конкуренції.

Виникнення ринкових аграрних відносин обумовлено тим, що вони є частиною загальних ринкових відносин, що базуються на суспільному поділі праці, в рамках якого кожен учасник ринку виконує окрему економічну функцію та реалізує власний економічний інтерес [1, с. 28]. Перехід від

адміністративно-командної до ринкової економіки у сфері сільськогосподарського товаровиробництва супроводжувався складними процесами, що включали реформу нормативно-правового забезпечення, зміни умов ведення сільськогосподарського виробництва та праці, перерозподіл капіталу, трансформацію форм власності та формування нових ринкових механізмів функціонування аграрного сектору економіки. На початковому етапі реформування аграрного сектору (1991–1995 рр.) правове регулювання було спрямоване, перш за все, на ліквідацію колгоспно-радгоспної системи та створення умов для приватизації землі та майна. Велике значення мали Закон України «Про власність» [2], Закон України «Про підприємництво» [3], Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» [4], а також Земельний кодекс України [5], які з часом втратили чинність. Саме ці нормативні акти заклали правові передумови для появи нових суб'єктів аграрного ринку – фермерських господарств, приватних сільськогосподарських підприємств, кооперативів та сільськогосподарських товариств.

Важливим законом на теренах незалежної України щодо започаткування організованого аграрного ринку став Закон України «Про товарні біржі» [6]. Закон визначив товарну біржу як організацію, що об'єднує юридичних та фізичних осіб для надання послуг з укладання біржових угод, визначення ринкових цін, попиту та пропозиції на товари, регулювання товарообігу. Закон встановив базові принципи функціонування організованого ринку: рівність учасників торгівлі, застосування вільних ринкових цін та публічність біржової торгівлі. Водночас було визначено, що товарна біржа не ставить за мету отримання прибутку та не здійснює комерційне посередництво, а її діяльність ґрунтується на самоврядуванні та економічній незалежності. Саме завдяки розвитку біржової торгівлі держава почала формувати інституційні основи організованого аграрного ринку, насамперед у сфері обігу зерна та іншої сільськогосподарської продукції.

Питання економічної конкуренції були врегульовані у 1992 р. Законом України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної

конкуренції у підприємницькій діяльності» [7]. Цей Закон визначив регулювання відносини у сфері економічної конкуренції та спрямований на захист добросовісної конкуренції на ринку, запобігання монополізації та запобігання зловживанням з боку підприємців та органів влади. Зокрема такі базові поняття як: конкуренція, монопольне становище, монопольна ціна, монопольна діяльність; встановив критерії монопольного становища на ринку (зокрема, частка понад 35% або інше рішення АМКУ) тощо. Ці норми були поширенні і на відносини щодо формування організованого аграрного ринку.

Одним із складових генезису правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку стало створення спеціального органу захисту економічної конкуренції в Україні. Практична діяльність Антимонопольного комітету України розпочалася у жовтні 1992 року після призначення його першого Голови. Подальше організаційне оформлення АМКУ відбулося після прийняття 26 листопада 1993 року Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [8]. У 1994–1995 роках було сформовано систему територіальних відділень Комітету в усіх областях України, а також у містах Києві та Севастополі, що завершило становлення системи органів захисту економічної конкуренції [9].

Окремо слід зазначити, що для забезпечення розвитку аграрного сектору економіки велике значення мала товарна біржа як інститут, що забезпечує організацію ринкової взаємодії між суб'єктами аграрного ринку [10, с. 152]. Відомо, що торгівля на товарних біржах сприяє формуванню прозорого механізму ціноутворення, концентрації попиту та пропозиції, зниженню рівня тіньового обороту сільськогосподарської продукції. Товарна біржа є важливим елементом інфраструктури організованого аграрного ринку, оскільки забезпечує стандартизацію біржових операцій, мінімізацію ризиків недобросовісної конкуренції. Для розвитку та регулювання біржових аграрних відносин було прийнято постанову Кабінету Міністрів України «Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку» 17 листопада 1995 р. № 916 [11]. Цією постановою було схвалено «Концепція

організації біржового сільськогосподарського ринку», яка визначала принципи організації біржового сільськогосподарського ринку з урахуванням реальних економічних умов і була спрямована на децентралізацію системи товарних і фінансових відносин з одночасним збереженням функцій держави щодо регулювання та контролю балансу продовольчих ресурсів, проведення державних закупівель та реалізації аграрної протекціоністської політики [11]. Крім того, було закріплено і поняття «біржовий сільськогосподарський ринок – це взаємопов’язана система державних, біржових та інших структур сільськогосподарського ринку згідно із схемою» [11]. Визначалося таке коло суб’єктів біржових аграрних відносин: Українська аграрна біржа; регіональні біржі; районні сільськогосподарські торговельні дома; товаровиробники; покупці сільськогосподарської продукції; акціонери сільськогосподарського торговельного дому; постачальники матеріальних ресурсів для села; сертифіковані біржові склади; міжрегіональні оптові ринки; Міністерство сільського господарства та продовольства України (Мінсільгосппрод).

Поряд з відносинами формування організованого аграрного ринку продовжували виникати та здійснюватися відносини і щодо подолання недобросовісної конкуренції. У 1995 р. прийнято Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [12]. Законом було встановлено основне правове визначення недобросовісної конкуренції та загальних меж її застосування в Україні. Норми Закону поширювалися і на регулювання відносин щодо стандартів поведінки учасників ринку (дотримання добросовісної ділової практики). Було сформовано основу для запобігання спотворенню конкуренції через недобросовісну практику та можливість правового реагування на дії, що мають транскордонний негативний вплив на конкуренцію в Україні. Так, щодо розвитку конкурентного законодавства В.І. Полухович зазначив, що «основна нормативна база з питань захисту економічної конкуренції та антимонопольного регулювання була сформована в перше десятиріччя існування Української держави. З того часу вносились

зміни та доповнення до вказаних нормативних актів, приймалися підзаконні нормативні акти» [13, с. 28].

У 1997 р. схвалено Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції (постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1997 р. № 848 (далі – Постанова № 848) [14]. Реалізацію положень Постанови № 848 можна визначити через етапи формування організованого аграрного ринку в Україні:

1. Перший етап (січень 1995 р. – перша половина 1996 р.). Характеризується формуванням та активним розширенням біржового обороту сільськогосподарської продукції. У цей період сформувалася інституційна та нормативно-правова база організованого сільськогосподарського ринку, були створені перші біржові структури, а держава забезпечила відносно сприятливі умови для біржових операцій та участі сільськогосподарських виробників у торгівлі.

2. Другий етап (друга половина 1996 р. – перша половина 1997 р.). Відзначається зниженням біржової активності та скороченням обсягів біржового обороту. Це було пов'язано зі спадом сільськогосподарського виробництва, недостатнім розвитком ринкової інфраструктури, а також відставанням нормативно-правового регулювання від реальних потреб біржового середовища, що негативно позначилося на узгодженні інтересів виробників та покупців сільськогосподарської продукції [14].

Завдяки системному правовому забезпеченню почали формуватися та розвиватися відносини організованого аграрного ринку. Так, позитивним результатом реформ стало запровадження в Україні біржового механізму формування ринкових цін на сільськогосподарську продукцію, який, хоча й був недосконалим, відповідав світовій практиці. Вперше сформувався інформаційний інтерес учасників сільськогосподарського ринку до біржових котирувань, які стали публічним ціновим орієнтиром, зокрема на зерно з негайною поставкою як базовий показник ринкової вартості [15, с. 193].

З 1997 р. функціонувала така організаційно-управлінська структура біржового ринку: Державна комісія з питань організації біржового сільськогосподарського ринку при Кабінеті Міністрів України, яка здійснювала загальну координацію та формування політики розвитку біржового аграрного ринку; Міністерство агропромислового комплексу України та інші центральні й місцеві органи виконавчої влади, що забезпечували реалізацію державної аграрної політики; Державний інтервенційний фонд, який виконував функції стабілізації ринку через механізми державних закупівель та інтервенцій. До інфраструктурних суб'єктів організованого аграрного ринку належали: товарні біржі, що забезпечували організацію біржових торгів сільськогосподарською продукцією; аукціони худоби (як самостійні структури або підрозділи бірж); агроторгові дома, які здійснювали посередницькі та організаційні функції на регіональному рівні; добровільні об'єднання (асоціації, спілки товаровиробників і учасників ринку), які сприяли координації інтересів суб'єктів аграрного сектору (п. 1 розділу IV Постанови 848) [14].

В процесі формування організованого аграрного ринку функціонували різні суб'єкти, зокрема агроторгові дома. Агроторгові дома визначались як елемент аграрного ринку, що тісно пов'язані за своєю правовою природою з біржами. Їх діяльність була спрямована на забезпечення безперебійних поставок сільськогосподарської продукції, збільшення обсягів торгівлі, формування справедливих цін, поширення ринкової інформації та аналіз ринкової кон'юнктури. На відміну від бірж, агроторгові дома були більше орієнтовані на регіональні умови, швидше реагують на зміни ринку та, завдяки своїй близькості до виробників, зменшують витрати на посередництво та транспортування продукції [16, с. 501]. Слід зазначити, що у 1990-х роках створювалися агроторгові дома як регіональні організаційно-торговельні структури, що поєднували функції посередника, логістичного центру та елемента біржової інфраструктури. Вони діяли переважно на районному та міжрегіональному рівнях, формуючи товарні партії продукції, організовуючи

їх зберігання, первинну обробку та продаж через біржові або позабіржові канали, а також забезпечуючи розрахунки між виробниками та покупцями. Метою функціонування агроторгових домів було поглиблення аграрної реформи в Україні шляхом формування ринкового середовища, розвитку товарно-грошових відносин [17]. Ця інституція організованого аграрного ринку в Україні існували та частково існують сьогодні, але їхня роль та форма суттєво змінилися. Функціональні повноваження агроторгових домів були перерозподілені між агрохолдингами, трейдерськими компаніями, біржовими торговельними установами, а також кооперативними структурами нового типу.

З 1997 р. окремо створюються оптово-продовольчі ринки. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1997 р. «Про заходи щодо створення оптово-продовольчих ринків, організації закупівель сільськогосподарської продукції в господарствах приватного сектору, реформування системи споживчої кооперації» було схвалено заходи щодо створення оптово-продовольчих ринків, організації закупівель сільськогосподарської продукції в господарствах приватного сектору, реформування системи споживчої кооперації [18]. У цій постанові визнавалася необхідність існування ринково орієнтованої оптової торгівлі [19, с. 160].

У розвиток процесу формування оптових продовольчих ринків було прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 9 червня 1999 р. № 997 «Про оптові продовольчі ринки» [20]. У цій Постанові Кабінет Міністрів України визначив, що аграрний ринок перебуває на стадії повільного формування організованої системи просування товарів до споживача. Це призвело до значних втрат продукції, погіршення її якості та виникнення цінових диспропорцій. До базових проблем також належали низька платоспроможність населення, витіснення вітчизняної продукції імпортними товарами, надмірні посередницькі зв'язки та нестабільність відносин між виробниками та споживачами, що ускладнювало формування цивілізованого організованого аграрного ринку [20]. Постанова була спрямована на

формування організованих каналів збуту сільськогосподарської продукції, забезпечення прозорості ціноутворення, скорочення посередницьких ланцюгів та створення умов для більш ефективного просування продукції від виробника до кінцевого споживача. Таким чином, вона стала одним із перших регуляторних кроків до створення організованого аграрного ринку в Україні важливого елемента ринкової інфраструктури аграрного сектору.

Задля подальшого розвитку організованого аграрного ринку в 1999 р. затверджено постанову Кабінету Міністрів України «Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів» від 19 жовтня 1999 р. № 1928 [21]. Ця постанова стала одним із засадничих нормативно-правових актів щодо формування організованого аграрного ринку в Україні. Було закріплено механізм державних закупівель сільськогосподарської продукції через товарні біржі, що започаткувало інституціоналізацію біржового аграрного ринку.

У генезисі утворення організованого аграрного ринку варто визначити значення Указу Президента України «Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку» від 6 червня 2000 р. № 767/2000 [22]. Його значення полягало в переході від адміністративних механізмів продажу сільськогосподарської продукції до конкурентних ринкових операцій. Указ передбачав, що закупівля продукції для державних та регіональних потреб повинна здійснюватися виключно через конкурентні механізми – товарні біржі, аукціони та інші організовані форми торгівлі. Це сприяло підвищенню прозорості ринку та зменшенню тіньового посередництва. Це надало можливість активному розвитку аграрних ринкових відносин, що є базовими у організованому аграрному ринку. В Указі також прямо закріплювалася необхідність дотримання законодавства про обмеження монополій та запобігання недобросовісній конкуренції у підприємницькій діяльності. Документ забороняв незаконне втручання органів виконавчої влади в господарську діяльність суб'єктів аграрного ринку, необґрунтовані

обмеження продажу сільськогосподарської продукції та штучне регулювання роздрібних цін.

Поступово утворювався організований ринок зерна. Для цього Міністерством аграрної політики, Українською академією аграрних наук затверджено Програму «Зерно України – 2001-2004» № 4/6 від 22 січня 2001 р. [23]. Вона передбачала створення сприятливого ринкового середовища та сучасної інфраструктури аграрного ринку. Зокрема, планувалося сформувати організовані оптові ринки, розвивати біржову торгівлю зерном, створити систему просування продукції від безпосередніх виробників на внутрішній та зовнішній ринки. Одним із ключових напрямків було запровадження біржового ринку форвардних та ф'ючерсних контрактів, які розглядалися як додатковий механізм кредитування сільськогосподарського виробництва та гарантування збуту продукції. Так, з 2000 років почав активно розвиватися експорт зерна. Якщо у 2000 році експорт зерна був мінімальним, то у 2001/2002 маркетинговому році Україна планувала експортувати близько 6 мільйонів тонн зерна, з яких 2,5–3 мільйони тонн – пшениці. Вже у вересні 2001 року було експортовано близько 800 тис. тонн зерна [24].

Задля розвитку організованого аграрного ринку приймається наказ Міністерства аграрної політики «Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів» № 158 від 23 серпня 2000 р. [25]. Цим Наказом було затверджено «Положення про Координаційну раду з питань біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів Міністерства аграрної політики» [25]. Координаційна рада була методично-дорадчим органом Міністерства аграрної політики щодо сприяння формування та забезпечення реалізації державної політики щодо розвитку аграрного біржового ринку. Варто підкреслити, що у Наказі № 158 не закріплювалося поняття «добросовісної конкуренції» чи «обмеження монополії» безпосередньо. Водночас, його положення були спрямовані саме на формування конкурентного та прозорого

організованого аграрного ринку. Також, документ передбачав залучення сільськогосподарських виробників до організованого біржового ринку, розвиток посередництва, а також інформаційне забезпечення учасників ринку щодо актуальності цін. За допомогою механізмів біржової торгівлі держава прагнула забезпечити рівний доступ учасників до продажу сільськогосподарської продукції, прозоре ціноутворення, підтримку добросовісності ринку. Саме для цього 11 грудня 2000 р. було затверджено перелік товарних бірж, зокрема Житомирська товарна агропромислова біржа, Чернігівська обласна агропромислова біржа [26].

З часом почав формуватися самостійний кластер в системі організованого аграрного ринку – ринок зерна. Так, у 2022 р. приймається Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» [27]. Законом було визначено, що ринок зерна – це система економічних відносин між його учасниками, що виникають у процесі виробництва, зберігання, обігу та використання зернової продукції. Ці відносини будуються на принципах вільної конкуренції, самостійного вибору напрямків збуту зерна та формування ринкових цін з одночасним державним контролем за якістю зерна та умовами його зберігання [27]. Закон також визначив інституційну основу біржової торгівлі зерном через концепцію акредитованих бірж. Ними визнавалися товарні біржі, що отримали офіційний дозвіл (висновок) від уповноважених державних органів на здійснення операцій купівлі-продажу зерна та продуктів його переробки [27]. Це означало, що держава запровадила систему допуску бірж до роботи на ринку зерна з метою забезпечення прозорості, надійності та контрольованості біржових операцій. Загалом, держава визначила зерно як стратегічний пріоритет і взяла на себе обов'язок забезпечувати стабільне функціонування зернового ринку. Основними напрямками державної політики стали фінансова підтримка виробників через бюджетні, кредитні та інвестиційні механізми, особливо в частині заставних закупівель та інтервенційних операцій. Також закріплювалися принципи

вільного переміщення зерна та посилений державний контроль за його якістю і зберіганням [28, с. 93].

У 2004 р. у держави було визначено засади аграрної політики шляхом прийняття Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України». Вперше було закріплено поняття аграрний ринок як «сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції» (п. 2.2 ч. 1 ст. 2 Закону) [29]. Особливе значення мало формування інституційної бази аграрного ринку – Аграрного фонду України, який став базовим суб'єктом державної цінової політики та інтервенційних операцій. Так, Аграрний фонд України було створено 6 липня 2005 р. Положення про Фонд встановлювало механізми, спрямовані на забезпечення цінової стабільності та запобігання монополізації шляхом обов'язкової торгівлі на організованому аграрному ринку та інтервенцій. Це фактично створило умови для добросовісної конкуренції та обмеження можливості зловживань цінами на ринку [30]. Таким чином, Закон 2004 року закріпив правову модель змішаного типу аграрного ринку, в якому ринкові механізми конкуренції поєднуються з активною роллю держави у забезпеченні його стабільності та передбачуваності.

Варто підкреслити значення прийняття Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [31]. Цей Закон став важливим етапом у формуванні сучасної моделі аграрного ринку. Вона визначила необхідність розвитку та вдосконалення елементів ринкової інфраструктури, зокрема оптових ринків, торгових домів, бірж, аукціонів та ярмарків, як ключових каналів збуту сільськогосподарської продукції та продуктів харчування. Вона також передбачала стимулювання приватних та недержавних кооперативних підприємств у сфері сільськогосподарських послуг, переробки, збуту та маркетингових послуг для виробників. Важливим напрямком також було визначено розвиток спотових та форвардних ринків на основі біржової інфраструктури, що передбачало вдосконалення механізмів

регулювання біржового товарного ринку та підвищення його прозорості та ефективності.

У 2005 р. Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини»» впроваджено нову редакцію Закону України «Про безпечність та якість харчових продуктів» [32]. Так було введено новий законодавчий термін: агропродовольчий ринок як спеціально оснащене та відведене місце, що використовується для надання послуг зі створення належних умов для продажу сільськогосподарської продукції (абз. 1 ч. 1 ст.1 Закону) [32]. Такий підхід дозволив сформуванню багаторівневу систему організованого аграрного ринку, яка включає оптові ринки сільськогосподарської продукції, споживчі ринки, біржові ринки сільськогосподарської продукції та інші інституційні форми реалізації сільськогосподарської продукції. Формування цієї системи відбувалося шляхом поєднання механізмів державного регулювання, саморегулювання ринку.

Потужним фактором розвитку організованого аграрного ринку та системи добросовісності у відносинах, що виникають на ньому, стало прийняття у 2006 році Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [33]. Значення цього нормативного акта для формування організованого аграрного ринку полягало, перш за все, у закладенні правових основ організованої торгівлі, стандартизації біржових механізмів та розвитку інституційної інфраструктури ринку. Хоча закон спочатку був спрямований на регулювання фондового ринку, його положення поступово стали основою для модернізації механізмів організованої торгівлі загалом, включаючи товарні та сільськогосподарські ринки.

Особливо значення було прийняття в 2009 р. Закону України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» [34]. Цей Закон визначив такого суб'єкта господарювання як оптовий ринок сільськогосподарської продукції, як юридичну особу, що здійснює діяльність у сфері надання послуг, що забезпечують здійснення оптової торгівлі сільськогосподарською

продукцією (абз. 4 ч. 1 ст. 1 Закону) [34]. Норми Закону фактично заклали інституційні основи добросовісної економічної конкуренції, оскільки такий ринок створює рівні та прозорі умови для всіх учасників оптової торгівлі.

Загалом, у період після 2000-х років модель українського аграрного ринку поступово трансформувалася в бік зменшення прямого державного втручання та посилення ролі приватних суб'єктів господарювання. Зокрема, Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні» (2002 р.) [27], Закон України «Про державну підтримку сільського господарства в Україні» [28] та Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» [34] заклали правові передумови для функціонування аграрного ринку як конкурентного середовища, основними учасниками якого стали приватні трейдери. Загалом процес утворення та функціонування організованого аграрного ринку було безпосередньо пов'язано із проведенням аграрної реформи. Т. О. Коваленко, С. І. Марченко виділяють чотири етапи розвитку правового регулювання господарських відносин у сфері аграрних відносин: початкове формування (1990–1992), формування комплексного регулювання (1992–1998), диференціація законодавства (1999–2002) та сучасний етап гармонізації з правом СОТ та ЄС (з 2002 року по теперішній час). Останній етап характеризується зміцненням міжнародних стандартів та розвитком конкурентних принципів функціонування аграрного ринку [35, с. 17-19]. Отже, організований аграрний ринок став частиною ринкової економіки завдяки реформуванню державного сектору економіки в межах проведення аграрної реформи.

Окремо слід звернути увагу, що 3 червня 2009 р. постановою Кабінету Міністрів України № 562 було затверджено «Державну цільову програму створення оптових ринків сільськогосподарської продукції» [36]. Програма створення оптових сільськогосподарських ринків передбачала два підходи: розвиток ринкової інфраструктури шляхом самостійного залучення інвестицій або надання державної підтримки, зокрема шляхом спрощення процедур виділення земельних ділянок. Вона також включала розробку нормативно-

правових актів та формування системи фінансування створення оптових ринків [36]. В цьому можна простежити, що добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку відзначалася у створенні рівних умов доступу товаровиробників до організованих ринків.

Додатковим фактором стала лібералізація митного законодавства у 2012–2014 роках, яка спростила експортні операції та зменшила адміністративні бар'єри. Так, в 2012 р. було прийнято Митний кодекс України [37]. В результаті реалізації його норм роль держави як безпосереднього учасника ринку поступово звужувалася, а приватний експорт посилювався як основний канал збуту сільськогосподарської продукції. Цей Кодекс мав важливу роль у розвитку організованого аграрного ринку, оскільки спростив митні процедури, запровадив електронні декларації та наблизив регулювання до міжнародних стандартів. Це знизило транзакційні витрати для експортерів та прискорило зовнішньоторговельні операції. В результаті участь держави в експорті сільськогосподарської продукції поступово звузилася, що посилило конкурентний характер організованого аграрного ринку.

Новий етап генезису правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку був пов'язаний із євроінтеграційними прагненнями України, зокрема підписанням Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у 2014 році [38]. Саме цей документ заклав нормативну та ціннісну основу для трансформації національної конкурентної політики відповідно до принципів права ЄС, зокрема забезпечення свободи конкуренції, недискримінації ринкових відносин та прозорості функціонування аграрного сектору.

Варто зазначити, що на функціонування відносин у сфері організованого аграрного ринку суттєво вплинула дестабілізація економічних та інституційних зв'язків, спричинена збройною військовою агресією проти України. У відповідь на ці виклики, з метою захисту національних інтересів, у 2014 році було прийнято Закон України «Про санкції», який сформував спеціальний правовий режим застосування обмежувальних заходів [39].

Зокрема, цей Закон передбачає можливість застосування таких санкцій, як: зупинення господарських та фінансових зобов'язань; припинення або зупинення дії ліцензій та інших дозволів, наявність яких є обов'язковою умовою для здійснення певних видів господарської діяльності, включаючи спеціальні дозволи на користування надрами тощо. Загалом, Закон України «Про санкції» став важливим елементом сучасного правового механізму регулювання аграрного ринку, доповнюючи класичні інструменти антимонопольного права засобами публічно-правового впливу в умовах збройного конфлікту та економічної нестабільності.

Євроінтеграційні процеси безпосередньо вплинули на подальший розвиток законодавства, зокрема регулювання відносин, що виникають у сфері організованого сільськогосподарського ринку. Так, у 2020 році було прийнято Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [40], який став важливим етапом модернізації правової бази функціонування аграрного сектору економіки та адаптації національного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Значення вищезгаданого Закону для розвитку організованого сільськогосподарського ринку полягає у створенні правових механізмів об'єднання сільськогосподарських виробників з метою спільного виробництва, зберігання, переробки, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції.

Неможливо не вказати на важливість прийняття у 2020 році Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [41], який створив правові передумови для запровадження ринку сільськогосподарських земель та суттєво вплинув на подальший розвиток організованого сільськогосподарського ринку. Прийняття цього Закону стало одним із базових етапів удосконалення аграрних правовідносин, оскільки забезпечив формування правового механізму обігу сільськогосподарських земель, визначив коло суб'єктів права власності на землю, умови набуття земельних ділянок та запровадив систему державного контролю за концентрацією

земель. В результаті було створено нові економіко-правові умови функціонування аграрного сектору, що безпосередньо вплинуло на структуру організованого аграрного ринку.

У зв'язку зі змінами в системі ринкових аграрних відносин, розвитком біржової торгівлі, необхідністю адаптації законодавства до стандартів Європейського Союзу та необхідністю формування сучасної інфраструктури організованого товарного обігу, стало доцільним прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів» [42]. Відповідно до вищезазначеного Закону було прийнята нова редакція Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», який було перейменовано на Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». Цей Закон набув особливого значення для розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, оскільки створив правові умови для формування прозорих механізмів ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, концентрації попиту та пропозиції. Крім того, закон сприяв інтеграції аграрного сектору в систему сучасних фінансових та біржових інструментів, розвитку електронної торгівлі, стандартизації товарних контрактів та впровадженню європейських підходів до регулювання організованих товарних ринків.

У продовження формування ринкових аграрних відносин, у 2021 році Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суборенди, суперфіцію, емфітевзису)» [43]. Ця Постанова мала велике значення для розвитку організованого аграрного ринку, оскільки фактично запровадила механізми цифровізації земельних торгів та формування прозорого конкурентного середовища у сфері обігу сільськогосподарських земель. Крім того, функціонування електронної торгової системи забезпечило рівний доступ суб'єктів господарювання до земельних аукціонів, сприяло формуванню

ринкової вартості земельних активів та інтеграції земельних правовідносин у систему сучасного організованого аграрного ринку, що базується на принципах прозорості, цифровізації та конкурентності.

Цифровізація суспільства вплинула й на систему відносин організованого аграрного ринку, що зумовило необхідність впровадження сучасних цифрових механізмів державного управління та інформаційної взаємодії між учасниками аграрних правовідносин. Важливим етапом такого розвитку стало прийняття у 2025 році Закону України «Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»» [44]. Цей Закон визначив правову основу функціонування Державного аграрного реєстру як єдиної державної інформаційно-комунікаційної системи, призначеної для інформаційного забезпечення формування та реалізації державної аграрної політики, державної політики у сфері сільського господарства та забезпечення продовольчої безпеки держави. Державний аграрний реєстр використовується для збору, інтеграції, зберігання, обробки, відображення, використання та надання інформації про користувачів за їх згодою, а також для забезпечення захисту відповідної інформації. Саме дані з цього Реєстру є одним із елементів реалізації відносин у сфері організованого аграрного ринку.

У 2025 р. прийнята нова реакція Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» [45]. Для організованого аграрного ринку цей нормативно-правовий акт має особливе значення, оскільки він встановлює принципи державного регулювання ринкових аграрних відносин на основі прозорості, добросовісної конкуренції, цифровізації та інституційної узгодженості. Закон також визначає орієнтири розвитку ринкової інфраструктури аграрного сектору, включаючи біржову торгівлю, логістичні центри, кооперативні об'єднання та електронні торговельні системи.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок, що генеза правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку є результатом перетину двох взаємопов'язаних ретроспективних систем

правового регулювання. На підставі проведеного дослідження можна запропонувати виокремлювати такі етапи цієї генези.

Перший «Початковий (перехідний) етап (1991–1999)». Цей етап пов'язаний з переходом планової та розподільчої економіки в ринкову аграрну економіку. Аграрний сектор функціонував у стані інституційної невизначеності, а конкуренція була переважно стихійною та нерегульованою. Правове регулювання добросовісної конкуренції було фрагментарним і не системним. Основними рисами цього періоду були: демонтаж державної системи централізованого розподілу сільськогосподарської продукції; поява перших приватних структур аграрного ринку; формування первинних товарно-грошових відносин; відсутність розвиненої біржової та оптової інфраструктури. Добросовісна конкуренція як правова категорія ще не сформувалася, проте почали з'являтися перші регуляторні підходи до регулювання підприємницької діяльності та обмеження монополій.

Другий етап «Інституціоналізації організованого аграрного ринку (1999–2004)». На цьому етапі формується базова інфраструктура організованого аграрного ринку та перші елементи конкурентного регулювання. Для цього етапу було властиво: впровадження оптових продовольчих ринків (зокрема, на основі урядових рішень кінця 1990-х років); розвиток товарних бірж як інститутів організованої торгівлі; формування перших прозорих каналів збуту сільськогосподарської продукції; обмеження неформальних посередницьких структур. Саме в цей період починає закладатися фундамент для добросовісної конкуренції через організовані форми торгівлі, що зменшують інформаційну асиметрію та вплив посередників.

Третій етап «Правового закріплення конкурентних принципів (2004–2010 рр.)». Цей період характеризується формуванням системного державного регулювання аграрного ринку, зокрема відбувається поєднання ринкових механізмів з державним втручанням; запровадження політики інтервенції; формування інструментів стабілізації цін; розвиток договірних відносин в

аграрному секторі. Добросовісна конкуренція набуває регуляторного змісту та поєднується з механізмами державного регулювання.

Четвертий етап «Європейської інтеграції та посилення антимонопольного контролю (2010–2014)». Цей етап характеризується гармонізацією аграрного та конкурентного законодавства з європейськими стандартами. Основні процеси: наближення законодавства до *acquis communautaire* Європейського Союзу; посилення ролі Антимонопольного комітету України; розвиток механізмів антимонопольного контролю на сільськогосподарських ринках; лібералізація зовнішньої торгівлі.

П'ятий етап «Європейська інтеграція-лібералізація та цифровий етап (з 2014 року по теперішній час)». Після підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом відбувається якісна трансформація аграрного ринку. Ознаки цього етапу: продовження розвитку організованих товарних та фондових ринків; діджиталізація сільськогосподарської торгівлі (електронні аукціони, земельні аукціони); розвиток кооперації та інтеграція виробників у ринкові структури; посилення антимонопольного контролю та прозорості ринку. Добросовісна конкуренція починає розглядатися як елемент інтеграції в європейський економічний простір.

1.2. Правова природа добросовісної конкуренції у відносинах на організованому аграрному ринку

Добросовісна конкуренція є одним із базових принципів функціонування сучасної ринкової економіки, що забезпечує ефективний розподіл ресурсів, розвиток підприємництва та захист економічних інтересів учасників економічних відносин. У аграрному секторі економіки її значення набуває особливого значення з огляду на специфіку сільськогосподарського виробництва, сезонність діяльності, залежність від природно-кліматичних факторів та соціальну значущість продовольчої безпеки держави. Все це впливає на стабільність організованого аграрного ринку, а отже об'єктивні чинники можуть впливати на певні переваги у процесі конкуренції.

В умовах організованого аграрного ринку добросовісна конкуренція сприяє формуванню прозорого ціноутворення, запобігає монополізації посередницьких структур та створює умови для стабільного розвитку аграрного сектору. Слід підкреслити, що добросовісна конкуренція не визначена як самостійна правова категорія. Так, основна увага в законодавстві України приділяється категорії «захист від недобросовісної конкуренції». При такому підході стратегічною метою правового регулювання є саме забезпечення добросовісної конкуренції як ринкового стану, за якого суб'єкти господарювання здійснюють економічну конкуренцію на принципах чесності, рівності, прозорості та дотримання торговельних звичаїв. Водночас законодавець використовує переважно негативний метод правового регулювання. Зокрема, через визначення та заборону недобросовісної конкурентної практики, оскільки прояви недобросовісної конкуренції є більш конкретними та законодавчо визначеними. Тому виникає науково-практичне питання визначення правової природи добросовісної конкуренції, її змісту та особливостей реалізації у відносинах організованого аграрного ринку. Крім того, в контексті адаптації законодавства України до права ЄС, саме добросовісна конкуренція на аграрного ринку є проявом реалізації європейських цінностей.

Внаслідок відсутності нормативного закріплення поняття добросовісної конкуренції в законодавстві виникає необхідність застосування методу протилежностей, згідно з яким, визначаючи ознаки недобросовісної конкуренції, можна сформулювати розуміння змісту добросовісності в конкурентних аграрних правовідносинах. Такий підхід дає змогу виходити як із широкого розуміння добросовісності, що ґрунтується на принципах чесності, справедливості та належної ринкової поведінки, так і з її вузького правового розуміння, пов'язаного з дотриманням правил ведення господарської діяльності, встановлених законом. Крім того, питання добросовісної конкуренції в різних сферах господарювання потребує окремого визначення із урахуванням специфіки виникаючих правовідносин.

На відсутність визначення добросовісної конкуренції в законодавстві України звертає увагу Т.І. Швидка. Дослідниця наголошує, що принцип

добросовісної конкуренції є основоположним принципом ведення підприємницької діяльності в конкурентному середовищі, оскільки забезпечує можливість суб'єктів господарювання реалізувати право на вільну економічну діяльність з дотриманням прав та законних інтересів інших учасників ринку. Крім того, вона наголошує, що зміст добросовісної конкуренції можна встановити шляхом системного аналізу категорії «недобросовісна конкуренція», яка фактично слугує нормативним орієнтиром для визначення меж належної та законної конкурентної поведінки суб'єктів господарювання [46, с. 128, 129].

Враховуючи це звернемося до аналізу сучасного законодавства. Так, відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції»: «недобросовісною конкуренцією є будь-які дії у конкуренції, що суперечать торговим та іншим чесним звичаям у господарській діяльності» [12]. Це визначення підкреслює не лише формальне дотримання норм закону, але й необхідність відповідності поведінки суб'єктів підприємницької діяльності встановленим принципам добросовісності, доброчесності та справедливості у підприємницькій діяльності. Отже, добросовісна конкуренція базується на системі етичних та правових норм.

Щодо недобросовісної конкуренції позиція Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) викладена у інформаційний листі АМКУ від 03.06.2022 р. «Огляд судової практики Верховного Суду з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції» [47]. В цьому Листі підкреслено, що для кваліфікації дій суб'єктів господарювання як недобросовісної конкуренції не потрібно доводити фактичне настання негативних наслідків у вигляді обмеження конкуренції, заподіяння збитків конкурентам або порушення прав споживачів. Достатньо встановити сам факт вчинення дій, які закон визнає недобросовісною конкуренцією, або наявність потенційної можливості настання таких негативних наслідків. Таким чином, законодавство у сфері захисту від недобросовісної конкуренції має превентивний характер і спрямоване не лише на усунення існуючих порушень, а й на запобігання діям, які можуть негативно вплинути на конкурентне середовище. Крім того, із положень Закону України «Про захист від

недобросовісної конкуренції» [12] впливає, що будь-які дії суб'єктів господарювання, здатні викликати плутанину щодо підприємства, продукту, комерційного позначення чи діяльності конкурента, можуть бути визнані такими, що суперечать чесним звичаям у господарській діяльності [47].

Враховуючи наведене можна визначити, що добросовісну конкуренцію слід розглядати не лише як формальне дотримання законодавчих заборон, а як загальний стандарт правомірної та етичної поведінки учасників ринку. У цьому контексті добросовісну конкуренцію можна охарактеризувати як модель конкурентної поведінки суб'єктів господарювання, за якої досягнення економічних переваг здійснюється законними засобами, без введення споживачів в оману, без неналежного використання ділової репутації конкурентів, створення перешкод для доступу на ринок чи інших дій, що можуть порушити баланс конкурентних відносин. Водночас, аналіз практики Антимонопольного комітету України показує, що добросовісна конкуренція має превентивний характер. Для визнання поведінки протиправною не обов'язково встановлювати фактичну шкоду чи реальне обмеження конкуренції; достатньо потенційної можливості негативного впливу на конкурентне середовище або введення в оману учасників ринку. Це означає, що добросовісна конкуренція включає не лише дотримання формальних правових норм, а й обов'язок суб'єктів господарювання діяти чесно, відкрито та відповідально щодо інших учасників ринку. Для організованого аграрного ринку таке розуміння має особливе значення, оскільки стабільність біржової торгівлі, формування ринкових цін та довіра до сільськогосподарської інфраструктури безпосередньо залежать від добросовісної конкурентної поведінки.

Окремо слід підкреслити, що в Україні сформована і судова практика щодо розгляду справ у сфері недобросовісної конкуренції. Наприклад, у справі № 922/1966/18 ТОВ «Центральна районна аптека № 16» (Товариство) звернулося до господарського суду з позовом до Харківського обласного територіального відділення АМКУ про визнання недійсним рішення адміністративної колегії «Про порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та накладення штрафу». Колегія суддів КГС ВС

наголошує на особливостях судового контролю за рішеннями АМКУ в справах про недобросовісну конкуренцію. Суд наголосив, що під час розгляду позову про визнання недійсним рішення АМКУ господарський суд не перекваліфікує дії суб'єкта господарювання на акт недобросовісної конкуренції по суті, а перевіряє законність та обґрунтованість самого рішення АМКУ, зокрема, наявність підстав для його скасування, передбачених статтею 59 Закону України «Про захист економічної конкуренції». Водночас Колегія суддів КГС ВС підкреслила, що необхідною умовою для притягнення суб'єкта господарювання до відповідальності за недобросовісну конкуренцію є встановлення факту вчинення дій, що суперечать чесним торговим та іншим звичаям у господарській діяльності. Таким чином, ключовим критерієм недобросовісної конкуренції є не лише формальне порушення законодавчої норми, а й невідповідність поведінки суб'єкта принципам доброчесності, чесності та справедливості у конкурентних відносинах [48]. Такий підхід є важливим для формування концепції добросовісної конкуренції, оскільки свідчить про визнання судами етичної складової конкурентного права. У сфері організованого аграрного ринку це означає, що оцінка поведінки учасників ринку повинна здійснюватися не лише з позиції формальної законності, а й з урахуванням відповідності їхніх дій принципам прозорості, рівності доступу до ринку та запобігання отриманню недобросовісних конкурентних переваг.

Слід наголосити, що європейське право також не містить чіткого визначення «добросовісної конкуренції». Однак у праві ЄС широко використовуються суміжні поняття: «чесні комерційні практики» (fair commercial practices), «добросовісна ділова поведінка» (good faith and fair dealing), а також заборона недобросовісних торговельних практик. Зокрема у Директиві 2005/29/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 11 травня 2005 року про недобросовісну комерційну практику («UCPD») [49]. Ця Директива є загальною частиною права ЄС, що регулює несправедливу комерційну практику в операціях між бізнесом і споживачами. Це стосується всіх комерційних практик, які відбуваються до, під час та після транзакції між бізнесом та споживачем [50]. Статтею 5 Директиви 2005/29/ЄС встановлено, що недобросовісна комерційна практика заборонена в ЄС. Практика

вважається недобросовісною, якщо вона: суперечить вимогам професійної доброчесності; і може суттєво спотворити економічну поведінку пересічного споживача. Окремо враховуються вразливі групи споживачів, для яких оцінка проводиться з урахуванням їхніх характеристик (вік, стан здоров'я, довірливість). Також недобросовісною є практика, яка: вводить в оману (діями чи бездіяльністю); або є агресивною та впливає на свободу вибору споживача [49]. Враховуючи наведене, за допомогою застосування методу протиставлення, можна визначити, що згідно з положеннями Директиви 2005/29/ЄС про недобросовісну комерційну практику, комерційна поведінка вважається добросовісною, якщо вона відповідає вимогам професійної сумлінності та не спотворює або навряд чи може суттєво спотворити економічну поведінку пересічного споживача. Таким чином, добросовісна конкуренція за законодавством ЄС фактично прирівнюється до поведінки, яка відповідає стандартам справедливого ринку та не вводить споживача в оману.

Окремо варто звернути увагу на у праві ЄС також використовується категорія «good faith and fair dealing» (добросовісність і чесне ведення справ). У Директиві ЄС 2019/633 про недобросовісну торговельну практику в ланцюжку поставок сільськогосподарської та харчової промисловості, яка була прийнята Європейським парламентом та Радою 17 квітня 2019 р. Метою цієї Директиви є подолання негативних проявів щодо недобросовісної торговельної практики в аграрному ланцюжку полягає у запровадженні мінімального рівня захисту постачальників сільськогосподарської та харчової продукції від недобросовісної торговельної практики, що виникає внаслідок дисбалансу переговорних сил між сторонами, з метою забезпечення справедливості та стабільності функціонування агропродовольчого ринку ЄС. У ст. 1 Директиви ЄС 2019/633 встановлено, що її норми спрямовані на боротьбу з практикою, яка суттєво відхиляється від належної комерційної поведінки, суперечить принципам добросовісності та чесної ділової практики і нав'язується однією стороною іншій у ланцюжку постачання сільськогосподарської та продовольчої продукції. До недобросовісних практик належить: Ці практики включають: несвоєчасна оплата постачальнику (більше 30 днів для швидкопсувних товарів та 60 днів для

інших), залежно від умов поставки; занадто раннє скасування замовлень, що перешкоджає постачальнику продавати продукцію (менше 30 днів завжди вважається порушенням); одностороння зміна умов договору (ціна, обсяг, терміни, якість, спосіб поставки тощо); вимога платежів, які не пов'язані з продажем продукції постачальника; перекладення на постачальника ризику втрати або пошкодження продукції, що виникають після передачі або на території покупця (ст. 3 Директиви ЄС 2019/633) [51]. Слід підкреслити, що Директива ЄС 2019/633 закріплює принцип «good faith and fair dealing» (добросовісність і чесне ведення справ) у преамбулі як критерій оцінки, що використовується для характеристики недобросовісної торговельної практики, яка суттєво відхиляється від належної комерційної поведінки та нав'язується сильнішою стороною договору.

Узагальнюючи наведене можна визначити, що в нормах Директиви ЄС 2019/633 закріплено, що недобросовісна практика визнається практикою, яка суттєво відхиляється від належної комерційної поведінки та суперечить добросовісності та чесній угоді, зокрема через нав'язування не вигідних умов слабшій стороні, перенесення ризиків та порушення балансу прав та обов'язків. Отже, добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку формується як протилежність цим явищам та характеризується такими ознаками: 1) рівність та відсутність нав'язування умов (добросовісна конкуренція передбачає, що умови участі на ринку формуються на основі домовленості між сторонами, а не одностороннього диктату сильнішого учасника); 2) баланс економічних ризиків між контрагентами (добросовісна конкуренція означає справедливий розподіл ризиків, що особливо важливо для аграрного сектору економіки, що залежить від кліматичних умов, врожайності, сезонності виробництва); 3) прозорість та передбачуваність платежів, що забезпечує фінансову стабільність сільськогосподарських виробників, їхню платоспроможність, можливість планування виробничого циклу; 4) заборона односторонніх змін умов договорів. Вона може характеризуватися як правова засада, так і стан правовідносин, що виникають в межах організованого аграрного ринку (результат реалізації засади добросовісності). Так, добросовісна конкуренція на організованому аграрному

ринку може визначатися як стан конкурентних правовідносин між суб'єктами господарювання, за якого забезпечуються рівні умови здійснення господарської діяльності, забезпечується дотримання вимог законодавства та принципів професійної етики, а формування та реалізація конкурентних переваг відбуваються шляхом підвищення якості сільськогосподарської продукції, ефективності виробництва, використання легальних механізмів ціноутворення, маркетингових та організаційних інструментів без вчинення дій, що визнаються недобросовісною конкуренцією або спотворюють конкурентне середовище.

Положення, що стосуються забезпечення добросовісного конкурентного середовища у міжнародній торгівлі, містяться не лише у спеціальних актах з питань конкуренції, а й у низці угод Світової організації торгівлі (СОТ), які опосередковано формують правові механізми запобігання антиконкурентній поведінці суб'єктів господарювання. Зокрема це може бути поширено і на правовідносини організованого аграрного ринку. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS) [52], також має певне значення для розвитку політики конкуренції. Хоча її головною метою є усунення інвестиційних заходів, що спотворюють міжнародну торгівлю товарами, деякі положення створюють інституційні передумови для подальшого розвитку міжнародного конкурентного права. Стаття 39 TRIPS встановлює міжнародні стандарти захисту комерційної таємниці, ноу-хау та іншої нерозкритої інформації, запобігаючи недобросовісним конкурентним перевагам [52]. Це важливо для організованого аграрного ринку, оскільки забезпечує захист інформації про селекційні розробки, технології вирощування, логістичні рішення, стратегії обміну та комерційні умови контрактів, сприяючи добросовісній конкуренції між учасниками ринку. Також ст. 40 TRIPS передбачає право держав запобігати зловживанню правами інтелектуальної власності, якщо такі дії обмежують конкуренцію [52]. Для організованого аграрного ринку це означає можливість запобігання використанню виключних прав на сорти рослин, технології, програмне забезпечення чи іншу інтелектуальну власність для створення невинуватених

бар'єрів для доступу до ринку або обмеження конкуренції між його учасниками.

Генеральна угода про торгівлю послугами (GATS) відіграє не менш важливу роль у забезпеченні конкурентних умов у міжнародній торгівлі. Вона містить низку положень, спрямованих на запобігання антиконкурентній поведінці у секторі послуг [53]. Статті VIII, IX та XIV GATS спрямовані на запобігання зловживанню монопольним становищем, розвиток міжнародного співробітництва у разі антиконкурентної практики та забезпечення можливості держав застосовувати заходи захисту добросовісної конкуренції [53]. Для організованого аграрного ринку ці положення важливі насамперед у сфері обміну, транспорту, логістики, складського зберігання, страхування та інших супутніх послуг, оскільки вони сприяють запобігання монополізації ринкової інфраструктури, забезпечують рівний доступ її учасників до послуг та підтримують прозоре конкурентне середовище.

Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (TRIMS), також має певне значення для розвитку політики конкуренції [54]. Хоча її головною метою є усунення інвестиційних заходів, що спотворюють міжнародну торгівлю товарами, деякі положення створюють інституційні передумови для подальшого розвитку міжнародного конкурентного права. Статті 5 та 9 TRIMS спрямовані на усунення інвестиційних заходів, що спотворюють конкуренцію, та на розробку політики конкуренції [54]. Це важливо для організованого сільськогосподарського ринку, оскільки забезпечує рівні умови для інвестицій в біржову, логістичну та складську інфраструктуру та запобігає наданню окремим учасникам необґрунтованих конкурентних переваг.

Одним із складових елементів добросовісної конкуренції є ділова репутація. Окреме значення для формування розуміння добросовісної конкуренції мають положення Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», який закріплює поняття ділової репутації як сукупності документованої інформації про особу щодо відповідності її діяльності вимогам закону, ділової практики та професійної етики (п. 18 ч. 1 ст. 2 Закону) [55]. Загалом, елементи оцінки ділової репутації юридичної особи включають сукупність критеріїв, що характеризують як її господарську

діяльність, так і управлінську практику. Зокрема, це стосується відповідності комерційної чи некомерційної діяльності вимогам законодавства та встановленим правилам ділового обороту, а також дотримання працівниками, насамперед керівництвом, стандартів професійної етики, належного рівня компетентності та ефективного управління. Саме ці фактори значною мірою формують загальну оцінку ділової репутації юридичної особи та можуть суттєво впливати на її сприйняття в бізнес-середовищі [56, с. 270]. Таке нормативне визначення фактично відображає основні ознаки добросовісної конкурентної поведінки, оскільки пов'язує здійснення господарської діяльності з дотриманням не лише формальних вимог закону, а й принципів професійної етики, порядності та належної ділової практики. Відповідно, добросовісна конкуренція на організованих ринках проявляється через підтримку ділової репутації, яка ґрунтується на законній поведінці та дотриманні етичних ринкових стандартів.

Узагальнюючи можна визначити, що ділова репутація суб'єкта організованого аграрного ринку – це сукупність документально підтвердженої інформації, яка дозволяє визначити відповідність його діяльності вимогам законодавства, ділової практики та професійної етики, а також оцінити доброчесність, професійні та управлінські компетенції. У відносинах організованого аграрного ринку вона впливає на здатність брати участь в укладенні цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції, забезпечує прозорість та правильність біржової торгівлі, підтримує виконання функцій продовольчої безпеки, а також гарантує дотримання професійної етики та законності при реалізації сільськогосподарської продукції [57, с. 39].

Визначення правової характеристики добросовісної конкуренції у відносинах організованого аграрного ринку можливо шляхом аналізу наукових джерел. В. І. Полухович при дослідженні недобросовісної конкуренції у цифровому середовищі вказує, що вона «може виявлятися в поширенні недостовірної інформації про товари, послуги або ділову репутацію конкурентів, у незаконному використанні товарних знаків, дизайнів або інших об'єктів промислової власності конкурентів, а також у

розголошенні або використанні комерційної таємниці конкурента без його згоди» [58, с. 26, 27]. Така позиція набуває особливого значення з огляду на активну цифровізацію сільськогосподарської торгівлі, розвиток електронних біржових платформ, сільськогосподарських торгових майданчиків та інформаційних систем обігу сільськогосподарської продукції. У таких умовах недобросовісна конкуренція може проявлятися не лише в традиційних формах, а й через цифрові механізми впливу на конкурентне середовище. Загалом, питання добросовісності в цифровому середовищі, зокрема на електронних аукціонах варто також характеризувати.

На думку Т. І. Швидкої під недобросовісною конкуренцією слід розуміти «дії, спрямовані на набуття переваг у підприємницькій діяльності, які суперечать вимогам закону, звичаям ділового обороту, усталеній практиці, правилам етики й доброчесності, завдають або можуть завдати шкоди конкурентам, іншим суб'єктам господарювання або споживачам» [59, с. 227]. Тобто недобросовісність завжди є дією щодо порушення норм права, привал, усталеної практики. На відміну від цього добросовісна конкуренція є здійснення господарської діяльності із урахуванням правових, етнічних норм, звичаям ділового обороту, усталеній практиці, що існує при здійсненні відповідних правовідносин у сфері господарювання.

О. О. Бакалінська виокремлює такі ознаки недобросовісної конкуренції: наявність дій суб'єктів господарювання у сфері господарської діяльності, спрямованість цих дій на отримання конкурентних переваг, а також їх суперечність чесним торговим та іншим звичаям у підприємницькій діяльності [60, с. 89]. Ці загальні ознаки можуть виокремлюватися в системі відносин організованого гарного ринку. Зокрема, набуття переваг можна досягти шляхом впливу на механізми біржової та цифрової торгівлі, поширення інформації про сільськогосподарську продукцію, маніпулювання умовами доступу до аграрного ринку або експлуатації економічної залежності сільськогосподарських виробників.

Окремо слід зазначити, що О. О. Бакалінська визначає і категорію добросовісності. Вона доводить, що поняття добросовісності є визначальним для інституту захисту від недобросовісної конкуренції. При цьому

добросовісна конкуренція є передумовою розвитку не тільки конкурентного середовища, а й держави загалом [61, с. 142]. Варто підкреслити, що позиція О. О. Бакалінської підкреслює системоутворююче значення добросовісності для конкурентного середовища, оскільки саме дотримання принципів добросовісної ринкової поведінки забезпечує стабільність економічних відносин та довіру між учасниками ринку. Для організованого аграрного ринку це має особливе значення через високу залежність сільськогосподарських виробників від об'єктивних чинників, зокрема змін клімату, негативних наслідків воєнного стану для сільськогосподарського виробництва тощо.

На думку О. В. Безуха добросовісну конкуренцією слід розуміти як систему організації торговельного обороту, за якої ринкові механізми забезпечують справедливе конкурентне середовище, а поведінка учасників економічних відносин ґрунтується на дотриманні встановлених правил, що відповідають суспільним уявленням про справедливість, доброчесність та належну ділову практику [62, с. 118]. Підхід О. В. Безуха дозволяє розглядати добросовісну конкуренцію не лише як правову заборону недобросовісної практики, а як цілісну модель організації торговельного обороту, засновану на справедливості, чесності та належній діловій практиці. У сфері організованого аграрного ринку це означає необхідність забезпечення прозорих правил укладання правочинів, рівність набуття державної підтримки, доступність усіх суб'єктів агробізнесу до організованого ринку.

Добросовісність є засадою цивільного обороту, що закріплено у ст. 3 ЦК України [63]. Введення цього принцип є заходом, спрямованим на зміцнення моральних засад цивільно-правового регулювання [64, с. 15]. Як зазначається у літературних джерелах добросовісність має «еластичний» оціночний характер, оскільки її зміст у правозастосуванні залежить від конкретних обставин справи, природи правовідносин та діючих морально-етичних стандартів, які змінюються в часі та просторі. Через відсутність уніфікованих критеріїв суди формують її зміст, спираючись на практику та оцінку індивідуальних ситуацій [65, с. 30]. У сфері конкурентних відносин такий оціночний характер добросовісності набуває особливого значення,

оскільки дозволяє враховувати специфіку ринкової поведінки та постійну зміну економічних умов. Добросовісність у конкурентних відносинах формується через судову та антимонопольну практику як стандарт добросовісної ринкової поведінки, що забороняє отримання недобросовісних конкурентних переваг та захищає принцип рівності учасників ринку.

Розглядаючи правову природу добросовісності Ю. Ю. Ксьондзик вказує, що доктринальні підходи свідчать про те, що добросовісність є складною багаторівневою правовою категорією. Найбільш обґрунтованим у цивільному праві України є комплексний підхід, який поєднує об'єктивний стандарт поведінки та загальноправовий (принциповий) характер добросовісності як основи права [66, с. 249]. У контексті добросовісної конкуренції комплексний підхід до добросовісності проявляється у поєднанні правових та поведінкових критеріїв оцінки ринкової поведінки. Це означає, що конкурентні дії суб'єктів господарювання повинні відповідати не лише вимогам закону, а й загальноприйнятим стандартам добросовісної ділової практики та ринкової етики.

Ще одна позиція щодо добросовісності висунута К. О. Кузьменко. Так, добросовісність має змішану природу: з одного боку, вона походить з етичних та моральних категорій, а з іншого боку, використовується як правовий критерій для визначення меж правомірної поведінки та здійснення процесуальних прав. У цьому контексті добросовісність слугує інструментом запобігання зловживанню правами та обмеження недобросовісної процесуальної поведінки [67, с. 191]. Отже з цього можна зробити висновок, що добросовісність у конкурентних відносинах також має змішаний характер, поєднуючи етичні принципи та правовий критерій оцінки поведінки суб'єктів господарювання. У сфері добросовісної конкуренції вона слугує граничним орієнтиром, що визначає допустимі методи ринкової поведінки та запобігає отриманню конкурентних переваг в результаті недобросовісних дій. Таким чином, добросовісна конкуренція слугує інструментом забезпечення справедливого конкурентного середовища та протидії зловживанню економічною перевагою.

Окремо слід звернути увагу, що в постанові КЦС ВС від 16 травня 2018 року в справі № 449/1154/14 визначено, що добросовісність – це певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [68]. У постанові Об'єднаної палати КЦС ВС від 4 листопада 2024 року у справі № 532/1550/23 зазначено, що норми цивільного законодавства мають застосовуватися із врахуванням добросовісності, то принцип доброї совісті не може бути обмежений певною сферою [69]. Таким чином, у судовій практиці добросовісність розглядається як загальний стандарт поведінки, що передбачає чесність, відкритість та повагу до інтересів іншої сторони правовідносин. Водночас суд наголошує на універсальному характері цього принципу, який застосовується в усіх сферах цивільно-правового регулювання. Таким чином, добросовісність є не галузевим, а загальним правовим орієнтиром, який необхідно враховувати під час тлумачення та застосування норм цивільного права. Добросовісність можна розглядати як засаду, як об'єктивний стандарт поведінки учасників правовідносин, а також суб'єктивну характеристику внутрішнього ставлення особи до своїх дій та обов'язків.

Загалом, можна визначити, що доктрина добросовісності є складною правовою категорією, що реалізується у різних правових інститутах. У сфері господарського та конкурентного права її проявом є інститут добросовісної конкуренції, який забезпечує відповідність поведінки учасників ринку не лише формальним вимогам закону, але й загальним принципам чесності, справедливості та розумності при здійсненні господарської діяльності. Добросовісність у цьому контексті можна розглядати як: критерій правомірності поведінки, що дозволяє відрізнити допустиму конкурентну поведінку від зловживання правом; регуляторний принцип, спрямований на забезпечення балансу інтересів учасників правовідносин; інструмент запобігання правопорушенням, зокрема проявам недобросовісної конкуренції та іншим формам неправомірного використання конкурентних переваг; елемент правової культури, що відображає рівень етики, доброчесності та відповідальності суб'єктів господарювання в процесі здійснення конкурентної

діяльності. Крім того, це якісний стан ринкового середовища, що реалізується в організації та функціонуванні товарних бірж та електронних торгових систем, зокрема спрямований на забезпечення рівних конкурентних можливостей учасників ринку, прозорості біржової торгівлі.

Добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку має свої особливості. Це пов'язано безпосередньо із специфікою конкуренції у цій сфері. Так, можна відзначити існування конкурентоспроможності продукції та конкурентоспроможність підприємства, що співвідносяться між собою як частина та ціле. При цьому можливість підприємства конкурувати на певному товарному ринку безпосередньо залежить як від конкурентоспроможності товару, так і від економічних методів його діяльності [70, с. 361]. Конкурентоспроможність продукту визначається його здатністю бути привабливішим для споживача порівняно з аналогічними продуктами на ринку. Вона формується через якість продукту, ціну, асортимент, маркетингову підтримку та доступність для споживача [71]. Крім того, конкурентоспроможність може поділятися на: цінову та структурну. Цінова конкурентоспроможність визначається здатністю суб'єкта господарювання пропонувати продукцію за нижчою вартістю порівняно з конкурентами, зберігаючи при цьому належну якість. Структурна конкурентоспроможність базується на здатності підприємства утримувати ринкові позиції незалежно від цінового фактора завдяки якості продукції, інноваціям, рівню обслуговування та формуванню позитивного іміджу бренду [72, с. 108].

Здатність суб'єкта агробізнесу ефективно конкурувати на організованому аграрному ринку залежить не лише від характеристик продукту, а й від сукупності економічних, організаційних, технологічних та правових механізмів здійснення господарської діяльності. Сільськогосподарський товаровиробник повинен враховувати не лише загальні характеристики конкурентоспроможності, а й специфіку сільськогосподарської галузі. Він має оцінювати як фактичний, так і потенційний рівень конкурентоспроможності, аналізувати фактори формування конкурентних переваг, вивчати їх на рівні продукту та підприємства, а також застосовувати методи оцінки відповідно до

характеристик сільськогосподарського ринку [73, с. 126]. Конкурентні переваги в аграрному секторі забезпечується шляхом: пропозиції продукції, яка є традиційною; дотримання стандартів якості сільськогосподарської продукції; впровадження сучасної системи управління [72, с. 112]. У цьому контексті добросовісна конкуренція є не лише правовою вимогою, а й необхідною передумовою для забезпечення належного рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, зокрема органічної, модифікованої та зернової продукції. Дотримання принципів добросовісності в процесах виробництва, сертифікації, маркування, біржової торгівлі та продажу сільськогосподарської продукції сприяє формуванню прозорого конкурентного середовища, підвищенню довіри споживачів та забезпеченню рівних умов доступу учасників ринку до організованих форм торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Узагальнюючи можна визначити, що можна визначити, що добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку є складною категорією, яка охоплює конкурентоспроможність суб'єктів агробізнесу (як сільськогосподарських товаровиробників, так і посередників, допоміжних логістичних суб'єктів), сільськогосподарської продукції, а також ефективність механізмів ціноутворення, маркетингових інструментів та організаційних підходів до просування продукції. При цьому, добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку як основоположний принцип (засада) – це принцип організації та функціонування товарних бірж та електронних торгових систем, закріплений у правовому регулюванні, спрямований на забезпечення рівних конкурентних можливостей учасників ринку, прозорості біржової торгівлі, відкритості ціноутворення та запобігання антиконкурентній практиці під час укладання та виконання біржових угод щодо сільськогосподарської продукції. Водночас, добросовісна конкуренція виключає використання практики недобросовісної конкуренції, зокрема введення споживачів в оману, неналежне використання комерційного досвіду інших суб'єктів господарювання, дискредитацію конкурентів та інші дії, спрямовані на отримання переваг неекономічними або незаконними засобами. Отже, добросовісна конкуренція – це закріплений правом основоположний

принцип (засада), стандарт поведінки та якісний стан ринкового середовища, що реалізується в організації та функціонуванні товарних бірж та електронних торгових систем, спрямований на забезпечення рівних конкурентних можливостей учасників ринку, прозорості біржової торгівлі, відкритості ціноутворення та запобігання антиконкурентній практиці під час укладання та виконання біржових угод щодо сільськогосподарської продукції.

На формування добросовісної конкуренції в межах відносин організованого аграрного ринку впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. До об'єктивних належать природно-кліматичні умови, наявність та якість родючих ґрунтів, географічне розташування, сезонність виробництва, а також історично сформовані традиції вирощування сільськогосподарських культур у певних регіонах. Ці фактори створюють початкові умови для виробництва продукції та суттєво впливають на її собівартість, якість та конкурентоспроможність, формуючи природну конкуренцію суб'єктів аграрного ринку. До суб'єктивних факторів належать стратегія сільськогосподарських виробників, рівень управління підприємством, інноваційність технологій виробництва, ефективність маркетингової політики, здатність адаптуватися до ринкових умов, а також дотримання принципів добросовісної конкуренції. Саме ці фактори визначають активну позицію суб'єкта господарювання в конкурентному середовищі та його здатність формувати та реалізовувати конкурентні переваги в межах добросовісної конкуренції.

Враховуючи наведене, за доцільним є запропонувати доповнити Закон України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» положеннями щодо забезпечення добросовісної конкуренції у сфері аграрного господарювання. Зокрема додати до ст. 2 Закону п. 2.2¹ з таким змістом: «добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку – це закріплений правом основоположний принцип (засада), стандарт поведінки та якісний стан ринкового середовища, що реалізується в організації та функціонуванні товарних бірж та електронних торгових систем, спрямований на забезпечення рівних конкурентних можливостей учасників ринку, прозорості біржової торгівлі, відкритості ціноутворення та запобігання

антиконкурентній практиці під час укладання та виконання біржових угод щодо сільськогосподарської продукції».

1.3. Характеристика організованого аграрного ринку як сфери реалізації добросовісної конкуренції

Воєнний стан негативно вплинув на економічні відносини та функціонування аграрного сектору. Незважаючи на це, сільськогосподарське виробництво продовжує бути активною складовою економіки. Однак його обсяги все ще значно поступаються довоєнним показникам: прогноз на 2026 рік на 20,6% нижчий порівняно з 2021 роком. Це свідчить про довгостроковий характер відновлення аграрного сектору та необхідність додаткової інвестиційної підтримки. У сфері рослинництва прогнозується зростання на 4%, що зумовлено збереженням експортного потенціалу зернових та олійних культур, хоча водночас спостерігається скорочення посівних площ під окремими культурами через зростання виробничих витрат [74]. Сталий розвиток аграрного підприємництва забезпечується ефективним функціонуванням його основних елементів, зокрема, виробництва сільськогосподарської продукції, аграрної логістики та механізмів її реалізації. У цьому контексті особливого значення набуває формування та розвиток організованого аграрного ринку як інституційно регульованої системи обігу сільськогосподарських товарів, що забезпечує прозорість торговельних операцій, стабільність ціноутворення, рівний доступ учасників до ринкової інфраструктури та належний рівень захисту їхніх прав та інтересів. Розвиток такого ринку сприяє підвищенню конкурентоспроможності аграрного сектору, залученню інвестицій, мінімізації ризиків недобросовісної конкуренції, а також інтеграції національного аграрного ринку в європейський та світовий економічний простір.

Задля реалізації сільськогосподарської продукції суб'єкти агробізнесу вступають відповідні правовідносини, зокрема через систему організованого аграрного ринку. А тому, формування ефективно функціонуючих

сільськогосподарських ринків є необхідною умовою забезпечення продовольчої безпеки держави, належного рівня та якості життя населення, а також сталого розвитку сільського господарства та сільських територій [75].

Ефективність аграрного сектору економіки залежить і від функціонування організованого аграрного ринку. Його визначення закріплено в Законі України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». Так, «організований аграрний ринок – сукупність правовідносин, пов’язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів, предметом яких є сільськогосподарська продукція, за стандартизованими умовами та реквізитами біржових договорів (контрактів) і правилами Аграрної біржі» (п. 2.12 ч. 1 ст. 2 Закону) [45]. Незважаючи на сталість цієї правової категорії, його характеристика залишається недостатньо розкритою в наукових роботах. Проблема посилюється тим, що відносини у сфері організованого аграрного ринку регулюються значною кількістю нормативно-правових актів різної галузевої спрямованості, що призводить до фрагментації правового регулювання, наявності колізій, відсутності єдиного підходу до розуміння його правової природи та структурних елементів. Відсутність чіткості щодо організованого аграрного ринку як самостійної правової категорії може ускладнити подальше вдосконалення механізмів правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Організований аграрний ринок також є складовим елементом складного процесу євроінтеграції. Курс України на європейську інтеграцію зумовлює необхідність адаптації національного законодавства до правових та інституційних стандартів аграрного ринку ЄС, зокрема в частині забезпечення прозорості торгівлі, добросовісної конкуренції та ефективного функціонування ринкової інфраструктури. Існуючі механізми організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією наразі не повною мірою відповідають цим вимогам, що зумовлює необхідність удосконалення правового регулювання. Європейська інтеграційна модель аграрної політики ЄС, що реалізується через Спільну аграрну політику (Common Agricultural Policy, CAP) [76] та механізми організації спільного ринку, передбачає функціонування інституційно організованого сільськогосподарського ринку,

що поєднує ринкові принципи з елементами наднаціонального регулювання та забезпечує стабільність, прозорість та конкурентоспроможність аграрного сектору. Слід звернути увагу, що в праві ЄС, поняття «організований аграрний ринок» не закріплено у праві ЄС, проте його зміст розкривається через інститути Спільної аграрної політики.

Необхідно зауважити, що організований аграрний ринок є частиною аграрного ринку. Аграрний ринок як елемент товарного господарства – це сфера обігу сільськогосподарської продукції, в межах якої формуються економічні відносини між продавцями та покупцями. Ці відносини відображають виробничі відносини, властиві відповідному способу суспільного виробництва, та реалізують механізми товарного обміну [77, с. 192]. Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» закріплено поняття «аграрний ринок», під яким розуміється сукупність правовідносин, пов'язаних з укладенням та виконанням цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції (п. 2.2 ст. 2 Закону) [45]. Тобто, аграрний ринок є ширшою категорією, ніж організований аграрний ринок. Їхня структура є близькою, зокрема включає правовідносини, пов'язані з укладанням договорів, предметом яких є сільськогосподарська продукція. Водночас, на організованому аграрному ринку договори укладаються за допомогою спеціальних механізмів, з використанням стандартизованих умов та реквізитів біржових угод (контрактів), а також відповідно до правил Аграрної біржі. Наприклад, продаж партії пшениці через Аграрну біржу передбачає використання стандартного біржового контракту, чітко визначених умов поставки, цін та процедур оплати. Це забезпечує прозорість операцій, зменшує ризики зловживань та сприяє стабільності сільськогосподарської торгівлі. А ось в межах аграрного ринку допустимо укладання договорів на постачання зерна між фермерським господарством та переробною компанією, продаж овочевої продукції на оптових ринках або укладання експортних контрактів на постачання кукурудзи.

Доцільно також розрізняти поняття «аграрний», «агропромисловий ринок» та «продовольчий ринок» за об'єктом економічних відносин [78, с. 51].

Законом України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» визначено поняття «агропродовольчий ринок – суб’єкт господарювання, що створює належні умови для реалізації (оптової реалізації) сільськогосподарської продукції, в тому числі харчових продуктів, на спеціально оснащених та відведених місцях відповідно до закону» (п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону) [79]. З наведеного випливає, що агропродовольчий ринок розглядається в законодавстві не стільки як система правових відносин, скільки як суб’єкт господарювання або елемент інфраструктури, що створює належні умови для продажу сільськогосподарської продукції. Наприклад, діяльність оптових ринків сільськогосподарської продукції спрямована на забезпечення місць для торгівлі, логістики, зберігання товарів та організацію взаємодії між продавцями та покупцями.

Ще близькою правовою категорією є оптові продовольчі ринки. Поняття оптового продовольчого ринку встановлено у постанові Кабінету Міністрів України «Про оптові продовольчі ринки» від 9 червня 1999 р. № 997: «Оптовий продовольчий ринок – це суб’єкт підприємницької діяльності, який утворено згідно із законодавством і метою діяльності якого є створення необхідних умов для здійснення операцій з продажу і купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, укладення відповідних торгівельних угод» [20]. Основними завданнями оптових продовольчих ринків є відновлення міжрегіональних економічних зв’язків та формування збалансованої цінової політики, що враховує інтереси як виробників, так і споживачів [80, с. 59]. Можна визначити, що на відміну від організованого аграрного ринку, оптовий продовольчий ринок не вимагає обов’язкового використання стандартизованих біржових контрактів, біржової торгівлі чи суворо регламентованих процедур укладання цивільно-правових договорів. Загалом, організований аграрний ринок характеризується вищим рівнем правової формалізації, стандартизацією торгових умов та здійсненням операцій відповідно до правил Аграрної біржі, тоді як оптовий продовольчий ринок виконує переважно інфраструктурну та організаційну функцію у сфері обігу сільськогосподарської продукції.

Аналізуючи наведене порівняння можна зазначити, що аграрний ринок є базовим поняттям, що охоплює усі правовідносини щодо реалізації сільськогосподарської продукції. Його складовим елементом є організований аграрний ринок, агропродовольчий ринок, оптовий продовольчий ринок. Тобто можна виявити ієрархію понять: широка категорія аграрного ринку конкретизується через організовані та інфраструктурні форми. Ю. М. Павлюченко вказує, що «аграрний ринок – це сукупність суспільних відносин, які виникають між учасниками ринку щодо реалізації сільськогосподарської продукції та наданні пов'язаних допоміжних послуг на засадах конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації, а також державного контролю за безпечністю та якістю сільськогосподарської продукції» [81, с. 121]. При цьому у межах аграрного ринку складаються різні за правовою природою відносини, зокрема щодо постачання сільськогосподарської продукції, логістичні відносини тощо. Частиною складних відносин аграрного ринку є відносини організованого аграрного ринку. Загалом, правове визначення організованого аграрного ринку дозволяє інтегрувати економічні складові у правове регулювання для забезпечення ефективної реалізації сільськогосподарської продукції [82, с. 400].

Загальна характеристика організованого аграрного ринку закладено у ст. 650 ЦК України [63]. Положення цієї норми дозволяють розкрити структурні елементи організованого аграрного ринку через механізм укладання договорів на організованих товарних ринках та в електронних торговельних системах. У цьому аспекті організований аграрний ринок постає не лише як сфера обігу сільськогосподарської продукції, а як складна система правовідносин, що функціонує на основі спеціальних процедур, цифрової інфраструктури та стандартизованих правил торгівлі. Організований аграрний ринок складається із системи біржової торгівлі, електронних аукціонів, сільськогосподарських бірж, електронних торгових систем та інших організаційно-правових механізмів, за допомогою яких укладаються та виконуються контракти на сільськогосподарську продукцію. Його функціонування забезпечується стандартизованими правилами торгівлі, електронними механізмами взаємодії між учасниками ринку та спеціальним

правовим режимом організованої торгівлі товарами. Окремо слід звернути увагу на регулювання відносин організованих ринків, закріпленого у рішенні Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 червня 2021 р. № 380 «Положення про провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках» [83]. Це Положення поширюється на організований аграрний ринок у частині біржового сегмента. Він регулює діяльність товарних бірж, що організовують торгівлю сільськогосподарською продукцією. Він також охоплює укладання стандартизованих біржових контрактів та реєстрацію біржових операцій. Окремо регулюється діяльність з організації укладання похідних контрактів, зокрема ф'ючерсів та опціонів на сільськогосподарські товари. Ці механізми дозволяють фіксувати ціну та управляти цінovими ризиками на сільськогосподарському ринку. Водночас, Регламент не поширюється на цифрові торгові платформи та аукціонні майданчики поза біржовою інфраструктурою.

Незважаючи на зв'язок організованого аграрного ринку із аграрним ринком, його доцільно розглядати і крізь призму біржових правовідносин, оскільки його функціонування безпосередньо пов'язане з діяльністю товарних бірж як основної форми організованої торгівлі сільськогосподарської продукції. Через те доцільно визначити характеристики такого ринку шляхом аналізу правової природи та функцій товарної біржі. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про товарні біржі» товарна біржа – це юридична особа, яка може бути створена у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або товариства з додатковою відповідальністю та здійснює професійну діяльність, пов'язану з організацією біржової торгівлі товарами, укладанням похідних контрактів на товарних біржах, а також іншу діяльність, передбачену законодавством [6]. Вона є неприбутковим суб'єктом господарювання, створена для організації та забезпечення біржової торгівлі, інформаційного забезпечення та функціонування відповідної ринкової інфраструктури. Її діяльність спрямована, зокрема, на торгівлю різними видами товарів, включаючи сільськогосподарську продукцію, а також на формування ринкових цін на таку продукцію. Товарна біржа виконує роль торговельного посередника, забезпечуючи укладення біржових угод між

продавцями та покупцями товарів. Вона є об'єднанням фізичних і юридичних осіб, які організовують проведення біржових торгів, визначають правила їх здійснення та порядок функціонування. Діяльність біржі спрямована на формування конкурентного ринкового середовища, розвиток вільного товарного обігу та зменшення надмірного державного втручання у ринкові процеси. Водночас функціонування товарної біржі як суб'єкта господарювання впливає і на здійснення інших видів господарської діяльності [8, 4. 30].

В Україні біржова торгівля сільськогосподарською продукцією здійснюється як через універсальні товарні біржі, так і через спеціалізовані сільськогосподарські біржі, зокрема Аграрну біржу [85, с. 111]. А. Д. Терьошкіна досліджуючи взаємозв'язок між аграрними та товарними біржами робить висновок про доцільність розглядати аграрну біржу як непідприємницьке товариство. Так, Аграрна біржа має спільні риси з товарною біржею, але також характеризується певними відмінностями. Перш за все, це стосується її організаційно-правової форми, яка є більш обмеженою порівняно з товарними біржами. Крім того, законодавство чітко визначає суб'єкта, уповноваженого створювати Аграрну біржу, а також спеціальний правовий режим її майна. Водночас, специфікою діяльності Аграрна біржа є можливість залучення до біржової торгівлі інших товарних бірж, створених відповідно до законодавства України [86, с. 38]. Біржова торгівля сільськогосподарською продукцією забезпечує вільний обіг товарів і послуг, а також сприяє запобіганню монополізації та проявам цінової дискримінації в процесі укладання угод [87, с. 37].

Статутом Аграрної біржі передбачено, що метою біржі є «підвищення рівня продовольчої безпеки країни, надання біржових послуг суб'єктам господарювання з укладення біржових договорів (контрактів) щодо сільськогосподарської продукції, продажу товарних деривативів, базовим активом яких є сільськогосподарська продукція, іпотечних сертифікатів та іпотечних закладних, а також з проведення та/або організації розрахунково-клірингової діяльності (п. 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про створення Аграрної біржі» від 26 грудня 2005 р. № 1285) [88]. З наведеного

впливає, що Аграрна біржа здійснює діяльність задля забезпечення ефективного функціонування організованого аграрного ринку шляхом організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, формування прозорого механізму ціноутворення та підвищення рівня продовольчої безпеки держави. Її діяльність спрямована на створення інфраструктурних умов для укладання біржових контрактів, розвиток систем розрахунків та клірингу, а також забезпечення стабільності та прозорості ринкових відносин у сфері обігу сільськогосподарської продукції.

У межах Аграрної біржі та інших бірж, що здійснюють діяльність щодо сільськогосподарської продукції виникають біржові правовідносини. О.П. Сущ вказує, що біржові правовідносини можна розглядати у двох основних вимірах – широкому та вузькому. У широкому сенсі вони охоплюють весь комплекс суспільних відносин, що виникають у процесі організації та здійснення біржової діяльності, включаючи інституційні та регуляторні аспекти функціонування біржі. У вузькому сенсі біржові правовідносини зводяться до конкретних майнових відносин, що виникають між учасниками біржового ринку на підставі цивільно-правових договорів купівлі-продажу біржових товарів, у яких беруть участь біржа як організатор торгів, її члени та інші учасники ринку капіталу. Структурно такі правовідносини включають суб'єктів, об'єкти та зміст, і вони переважно мають цивільно-правовий характер [89, с. 111]. При цьому, суб'єктами біржових правовідносин у сфері організованих товарних ринків є: товарні біржі, клієнти біржі, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Об'єктом є біржовий товар. Юридичним змістом біржових правовідносин у сфері організованих товарних ринків є права і обов'язки їх учасників [90, с. 202, 203].

Узагальнюючи можна визначити, що біржові правовідносини у сфері організованого аграрного ринку мають комплексний характер і включають цивільно-правові, господарсько-правові та аграрно-правові елементи [91, с.174]. Вони формуються як у процесі створення та функціонування біржової інфраструктури, так і під час безпосереднього укладання та виконання біржових контрактів на сільськогосподарську продукцію. Такий підхід

свідчить про складність проводового регулювання біржової діяльності, в межах кого поєднуються приватноправові принципи договірних відносин, правил біржової торгівлі та публічно-правові механізми державного регулювання аграрного ринку. Як наслідок біржові правовідносини виступають як цілісна правова структура, що забезпечує функціонування організованого аграрного ринку, його стабільність, прозорість та ефективність.

В системі організованого аграрного ринку можна виокремити правовідносини щодо діяльності торгових цифрових платформ. Цифровізація та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій все частіше використовуються суб'єктами господарювання у сфері реалізації сільськогосподарської продукції як інструмент оптимізації каналів продажу та розподілу продукції. Використання веб-сайтів, інтернет-платформ та онлайн-агрегаторів дозволяє виробникам безпосередньо взаємодіяти з кінцевими споживачами, зменшуючи кількість посередницьких ланок у ланцюжку поставок [92]. Отже, торгові цифрові платформи організованого аграрного ринку є складовою ринкової інфраструктури, що забезпечує купівлю-продаж сільськогосподарської продукції в електронній або біржовій формі на основі стандартизованих правил та прозорих механізмів ціноутворення. Вони можуть визначатися як інституційні інструменти організації сільськогосподарської торгівлі, що поєднують елементи біржової діяльності, цифрових послуг та електронної комерції. Наприклад, в Україні функціонує «Аграрна платформа» [93], майданчика «Agriline» тощо [94]. Таким чином, аграрні торговельні цифрові платформи організованого аграрного ринку є сучасною формою інфраструктурної підтримки сільськогосподарської торгівлі, що поєднує цифрові технології та механізми обміну. Вони є важливим елементом подальшого розвитку відносин на організованому аграрному ринку.

Цифрові аграрні платформи є складовою сучасної інфраструктури аграрного ринку, яка забезпечує взаємодію між продавцями та покупцями сільськогосподарської продукції, обладнання та супутніх товарів в електронному середовищі. Їх функціонування пов'язане з активною цифровізацією аграрного сектору та переходом значної частини торговельних

операцій в онлайн-формат. Такі платформи об'єднують різних суб'єктів організованого аграрного ринку, зокрема виробників, фермерські господарства, дилерів, імпортерів та приватних продавців, що дозволяє шукати, порівнювати та укладати угоди щодо сільськогосподарської продукції чи обладнання. Їхня головна особливість полягає в забезпеченні прямої взаємодії між сторонами угоди, що сприяє скороченню посередницьких ланцюгів та підвищенню ефективності ринкового обігу.

Аграрна цифрова торгова платформа – це відносно нове явище у сфері організованих аграрних ринків, що поєднує елементи електронної комерції, біржової торгівлі та інформаційно-технологічної інфраструктури. Її визначення в українському законодавстві не закріплено. Варто звернути увагу, що такі платформи виконують не лише торговельну функцію, а й інформаційно-аналітичну, оскільки дозволяють учасникам ринку оцінювати попит і пропозицію, порівнювати варіанти та приймати більш обґрунтовані економічні рішення. При цьому, її характеристика може бути визначена через сукупність норм господарського, цивільного, інформаційного та біржового законодавства. До характерних ознак аграрних цифрових торгових платформ належить: 1) це база даних, що акумулює велику кількість пропозицій в одному інформаційному середовищі; 2) наявність алгоритму пошукової системи; 3) відкритість доступу до інформації; 4) формування добросовісного конкурентного середовища між продавцями. Загалом, аграрна цифрова торгова платформа – це інформаційно-технологічна система (онлайн-платформа), яка поєднує базу даних, програмне забезпечення та алгоритми для організації торгівлі сільськогосподарською продукцією, забезпечення взаємодії між учасниками ринку, обміну інформацією та формування конкурентного середовища.

Поряд із аграрними цифровими торговими платформами для продажу сільськогосподарської продукції існують аукціонні платформи. Вони займають важливе місце в організаційній інфраструктурі аграрного ринку. На відміну від цифрових торгових платформ, які забезпечують загальну електронну взаємодію учасників ринку та розміщення пропозицій продукції, аукціонні платформи функціонують на основі механізму конкурентних торгів,

де ціна формується шляхом проведення аукціону та визначення переможця ставки. Наприклад, Українською універсальною біржою пропонується оренда землі на аукціоні sale.uub.com.ua [95].

Окремо слід зазначити, що складовою організованого аграрного ринку є ринок аграрних нот та аграрних розписок в Україні, який виконує важливу функцію забезпечення фінансування сільськогосподарського виробництва та обігу аграрних зобов'язань [82, с. 401]. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про аграрні ноти», «аграрна нота – це неемісійний цінний папір, що посвідчує безумовне зобов'язання боржника, забезпечене заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти кредитору відповідно до умов, визначених таким цінним папером» [96]. Таким чином, аграрна нота є інструментом документування зобов'язань у сфері сільськогосподарського виробництва та має характеристики оборотного фінансового інструменту. Водночас, згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про аграрні розписки», аграрна розписка – це «товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції або сплатити грошові кошти на визначених у ньому умовах» [97]. Таким чином, аграрна розписка функціонує як інструмент забезпечення виконання зобов'язань у натуральній або грошовій формі.

Аграрні ноти та аграрні розписки є близькими, але не ідентичними правовими інструментами, які не можуть застосовуватися одночасно до одного й того ж зобов'язання, що забезпечує їх диференціацію в системі сільськогосподарського фінансового права. Важливою особливістю є те, що договори щодо них можуть укладатися як на організованих ринках (через біржові платформи, електронні торгові системи та брокерські механізми), так і на позабіржовому ринку шляхом цесії вимог та інших цивільно-правових способів передачі прав. Це забезпечує їх високу ліквідність та оборотність. Отже, ринок аграрних нот та аграрних розписок є інтегрованим елементом організованого аграрного ринку, який поєднує фінансово-кредитні та товарно-аграрні механізми, розширює інструменти фінансування

сільськогосподарського виробництва, підвищує ефективність правового регулювання аграрних відносин, забезпечує сталість продовольчої безпеки.

Задля визначення характеристик організованого аграрного ринку за доцільним є застосування методу порівняльно-правового права та метод аналогії для проведення паралелі між ним та фондовим ринком. Організований аграрний ринок та фондовий ринок мають низку спільних рис, оскільки обидва є організованими формами ринкової інфраструктури, функціонування якої базується на чітко визначених правилах, стандартизованих процедурах укладання угод та інституційному контролю, що забезпечує прозорість торгівлі та мінімізацію ринкових ризиків [82, с. 403].

При дослідженні фондового ринку В.І. Полухович доводив, що фондовий ринок – це врегульована законодавством функціональна система учасників, їх дій та правовідносин щодо емісії, обігу та обліку специфічного товару – цінних паперів та похідних (деривативів), що є об’єктом регулятивного впливу з боку органів державної влади та саморегулювних організацій і за допомогою якої відбувається взаємодія та взаємопроникнення різних секторів економіки, здійснюється перерозподіл та накопичення фінансових та матеріальних ресурсів, чим забезпечуються інвестиційні потреби, позитивна динаміка та розвиток соціально-економічної бази українського суспільства [98, с. 17]. Організований аграрний ринок, у свою чергу, являє собою систему правовідносин щодо обігу сільськогосподарської продукції та пов’язаних з нею активів, яка формується в рамках біржових, електронних та інших регульованих торговельних механізмів. Вона спрямована не лише на отримання економічного прибутку, а й на забезпечення стабільності аграрного сектору та продовольчої безпеки держави. Спільні характерні ознаки фондового та організованого аграрного ринків: обидва є організованими сегментами ринкової економіки; функціонують на основі чітко встановлених законодавчих правил; передбачають стандартизацію та формалізацію процедур укладання угод; використовують біржові або інші організовані торговельні механізми; перебувають під державним регулюванням та контролем; забезпечують прозорість торгівлі та мінімізацію ринкових ризиків. Відмінності між фондовим ринком та організованим

аграрним ринком полягають у тому, що предметом фондового ринку є цінні папери та деривативи, тоді як організований аграрний ринок охоплює сільськогосподарську продукцію та пов'язані з нею активи; фондовий ринок виконує функцію інвестиційного перерозподілу капіталу, тоді як аграрний ринок спрямований, перш за все, на забезпечення обігу товарної продукції та продовольчої безпеки; структура учасників фондового ринку переважно включає фінансові установи, емітентів та інвесторів, тоді як аграрний ринок має дещо інший виробничий та товарний склад учасників.

Загалом можна визначити, що організований аграрний ринок є сукупністю правовідносин, що реалізуються в межах цивільно-правових договорів, укладених на біржах та аграрних цифрових платформах. Відомо, що будь-які правовідносини наділені складною щодо елементів структурою. До її складу входять суб'єкт, об'єкт і зміст правовідносин [99, с. 378]. Передусім, первинним структурним елементом правовідносин організованого аграрного ринку є суб'єкти ринку, до яких належать сільськогосподарські товаровиробники, трейдери, покупці, брокери, сільськогосподарські біржі, оператори електронних торгових систем, страхові компанії та кредитні організації; державні органи, що здійснюють регулювання та контроль у сфері аграрного ринку інші учасники інфраструктури організованої аграрної торгівлі та інші учасники організованої торгівлі. Саме вони вступають у правовідносини щодо укладання та виконання договорів купівлі-продажу, поставки, зберігання або оренди сільськогосподарських активів.

Другим елементом є об'єкт правовідносин організованого аграрного ринку. Він є складним та охоплює сільськогосподарську продукцію, товарні партії зерна, олійні культури, продукція тваринництва, складські документи на зерно, майнові права, а також права користування сільськогосподарськими земельними ділянками, права на майбутній урожай, добрива, сільськогосподарську техніку. З огляду на положення статті 650 ЦК України [63], можна зробити висновок, що об'єктом організованої торгівлі можуть бути також інші сільськогосподарські активи, продаж яких здійснюється через електронні аукціони.

Зміст правовідносин організованого аграрного ринку складають суб'єктивні права та юридичні обов'язки його учасників, що виникають у процесі укладання та виконання договорів щодо сільськогосподарської продукції та пов'язаною з нею та участю у біржових торгах.

Підкреслимо, що організований аграрний ринок – це сукупність різноманітних видів правовідносин, що виникають у процесі організації, здійснення та забезпечення торгівлі сільськогосподарською продукцією. До таких правовідносин належать:

- адміністративно-правові відносини – щодо державного регулювання, нагляду, ліцензування та контролю за функціонуванням аграрного ринку, контролю у сфері економічної конкуренції;

- господарсько-правові відносини – пов'язані з організацією біржової діяльності, функціонуванням сільськогосподарських платформ, посередництвом та здійсненням агробізнесу тощо;

- цивільно-правові відносини – щодо укладання та виконання договорів купівлі-продажу, поставки, зберігання, страхування, транспортування сільськогосподарської продукції тощо;

- інформаційно-цифрові правовідносини – пов'язані з використанням електронних торгових систем, цифрових платформ, електронного документообігу та смарт-контрактів;

- фінансові правовідносини – у сфері кредитування, сільськогосподарських розписок, страхування, розрахунків та інвестиційної підтримки;

- конкурентні правовідносини – спрямовані на забезпечення добросовісної конкуренції та запобігання зловживанням на організованому аграрному ринку.

Враховуючи наведене можна визначити, що організований аграрний ринок – це сукупність правовідносин, що реалізуються в межах цивільно-правових договорів, укладених на біржах, аграрних цифрових продуктів щодо сільськогосподарської продукції, майнових прав на майбутню сільськогосподарську продукцію, похідні товари та обладнання, що використовуються у сфері агробізнесу задля вирощування, зберігання

сільськогосподарської продукції. Виокремлені такі його ознаки: 1) є визначеною законодавчою категорією; 2) функціонує як система правовідносин між виробниками, посередниками, споживачами та іншими суб'єктами; 3) має спеціальний суб'єктний склад; 4) функціонує щодо спеціального предмета: сільськогосподарської продукції, сільськогосподарської техніки, майнові права на майбутній урожай; 5) має складну систему правового регулювання: нормативно-правову та правил окремих бірж; 6) мета функціонування ринку: ефективний обіг сільськогосподарської продукції, отримання прибутку, підтримка продовольчої безпеки, сприяння економічному розвитку суб'єктів агробізнесу та суспільства загалом; 7) реалізація правовідносин в межах організованого аграрного ринку відбувається шляхом укладення та виконання цивільно-правових договорів [79, с. 402].

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження у розділі 1 дисертаційної роботи дозволяє запропонувати такі висновки:

1. Розкрито, що генеза правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку як системне утворення має власні особливості, обумовлені комплексністю правовідносин на організованому аграрному ринку. З одного боку, це система формування організованого аграрного ринку як інституційного середовища, що включає розвиток оптової та біржової інфраструктури, налагодження механізмів організованої торгівлі, цифровізацію земельних та товарних відносин, а також поступове формування прозорих каналів збуту сільськогосподарської продукції. Саме ця система визначає організаційні та економічні передумови функціонування аграрного ринку. З іншого боку, це система конкурентного права, яка поступово еволюціонувала від загальних правил регулювання підприємницької діяльності до комплексної правової бази економічної конкуренції, антимонопольного контролю та запобігання недобросовісній

ринковій практиці. Вона встановлює регуляторні вимоги до поведінки суб'єктів господарювання, забезпечуючи рівні умови доступу до ринку та захищаючи конкурентне середовище.

2. Правова природа добросовісної конкуренції впливає з доктрини добросовісності, яка є складною міжгалузєвою правовою категорією та реалізується у різних інститутах права. У сфері господарського та конкурентного права вона набуває конкретного вираження через інститут добросовісної конкуренції, що виступає складовою механізму регулювання ринкових відносин і забезпечує відповідність поведінки учасників ринку не лише формальним вимогам законодавства, а й загальним засадам чесності, справедливості та розумності у здійсненні господарської діяльності.

3. Визначено, що добросовісна конкуренція виключає використання практики недобросовісної конкуренції, зокрема введення споживачів в оману, неналежне використання комерційного досвіду інших суб'єктів господарювання, дискредитацію конкурентів та інші дії, спрямовані на отримання переваг неекономічними або незаконними засобами. Її ознаки: 1) рівність та відсутність нав'язування умов (добросовісна конкуренція передбачає, що умови участі на ринку формуються на основі домовленості між сторонами, а не одностороннього диктату сильнішого учасника); 2) баланс економічних ризиків між контрагентами (добросовісна конкуренція означає справедливий розподіл ризиків, що особливо важливо для аграрного сектору економіки, що залежить від кліматичних умов, врожайності, сезонності виробництва); 3) прозорість та передбачуваність платежів, що забезпечує фінансову стабільність сільськогосподарських виробників, їхню платоспроможність, можливість планування виробничого циклу; 4) заборона односторонніх змін умов договорів.

4. На формування добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку впливають об'єктивні та суб'єктивні чинники. До об'єктивних чинників належать природно-кліматичні умови, якість ґрунту, географічне розташування, сезонність виробництва та традиції вирощування сільськогосподарських культур, які визначають основні умови виробництва та рівень конкурентоспроможності продукції. До суб'єктивних чинників

належать стратегія підприємства, рівень управління, технологічні інновації, маркетингова політика, адаптивність до ринку та дотримання принципів добросовісної конкуренції, що забезпечують формування та реалізацію конкурентних переваг суб'єктів агробізнесу.

5. При дослідженні організованого аграрного ринку встановлено, що аграрний ринок є найширшою правовою та економічною категорією, що охоплює всю сукупність правовідносин, пов'язаних з виробництвом, обігом та реалізацією сільськогосподарської продукції. Його структурними елементами є організований аграрний ринок, агропродовольчий ринок та оптовий продовольчий ринок, що забезпечують функціонування окремих сфер обігу сільськогосподарської продукції. Таким чином, між вищезазначеними поняттями простежується ієрархічний та системний зв'язок, у якому загальна категорія аграрного ринку конкретизується через спеціалізовані організаційні, правові та інфраструктурні форми його функціонування. Аграрний ринок може поділятися за предметом (зерна, молочних продуктів, добрив тощо) та інституційно-організаційними формами (зокрема організований аграрний ринок).

6. Визначено, що правове регулювання організованого аграрного ринку є складним та комплексним, оскільки поєднує приватноправове регулювання, договірне регулювання, біржові правила, корпоративні правила окремих цифрових платформ з публічно-правовими механізмами державного регулювання.

7. Наголошено, що цифровізація торгівлі сільськогосподарської продукції визначає розвиток цифрових торгових платформ як сучасного елемента ринкової інфраструктури, що забезпечує електронну взаємодію учасників ринку, прозорість ціноутворення та ефективність продажу сільськогосподарської продукції за допомогою цифрових технологій. Сучасний організований аграрний ринок функціонує на основі цифрових механізмів торгівлі. До такої інфраструктури належать аграрні біржі, електронні торгові платформи, аукціонні майданчики, системи електронного документообігу, реєстри договорів, інформаційно-аналітичні системи та механізми електронної ідентифікації учасників.

8. В межах організованого аграрного ринку доцільно виокремлювати такі правовідносини: цивільно-правові відносини щодо укладання та виконання договорів; господарсько-правові відносини, пов'язані з організацією біржової діяльності; інформаційно-цифрові правовідносини; фінансові правовідносини; адміністративно-правові відносини ; конкурентні правовідносини.

РОЗДІЛ 2

ЗМІСТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ОРГАНІЗОВАНОМУ АГРАРНОМУ РИНКУ

2.1. Правовий статус суб'єктів організованого аграрного ринку

Сучасний організований аграрний ринок є важливим елементом забезпечення продовольчої безпеки держави, стабільності обігу сільськогосподарської продукції та формування конкурентного середовища. У таких умовах особливого значення набуває визначення правового статусу суб'єктів організованого аграрного ринку. Потреба в дослідженні цього питання посилюється прийняттям нового законодавства у сфері організованих товарних ринків, появою нових учасників ринку, впровадженням електронних торгових систем та розвитком біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Водночас чинне законодавство характеризується фрагментарним правовим регулюванням, недостатньою чіткістю компетенції окремих суб'єктів, відсутністю комплексного підходу до визначення їх правового статусу. Це ускладнює формування єдиної правової моделі організованого аграрного ринку та вимагає подальшої гармонізації законодавства з урахуванням сучасних тенденцій цифровізації, розвитку біржових механізмів та фінансових інструментів в аграрному секторі.

Проблематика визначення суб'єктного складу організованого аграрного ринку ускладнюється необхідністю з'ясування їх галузевої належності. Тобто як визначати їх правовий статус: як суб'єктів аграрного чи господарського права. У доктрині аграрного права відсутній єдиний підхід до розуміння кола таких суб'єктів, що зумовлює різні наукові інтерпретації. Так, М. Ю. Покальчук до суб'єктів аграрного права відносить фізичних та юридичних осіб – сільськогосподарських виробників усіх форм власності та організаційно-правових форм, які здійснюють діяльність у сфері виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також суб'єктів сільськогосподарського сервісу та інших допоміжних учасників, що

забезпечують процес сільськогосподарського виробництва [100, с. 189]. Аналізуючи наведений підхід можна визначити, що визначення суб'єктів аграрного права як сільськогосподарських виробників та допоміжних суб'єктів, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю, не повністю відображає специфіку організованого аграрного ринку. Це пов'язано з тим, що його інституційна структура значно ширша та включає не лише виробників, а й універсальні товарні біржі, електронні торгові майданчики, фінансові та страхові установи, а також інші елементи ринкової інфраструктури. Тому співвідносити суб'єктів організованого аграрного ринку із суб'єктами аграрного права є не зовсім влучною конструкцією.

О. В. Гафурова зазначає, що розвиток українського аграрного законодавства свідчить про тенденцію трансформації сільськогосподарських кооперативів або в переробні підприємства, або в суб'єкти господарювання сервісного типу, діяльність яких спрямована переважно на обслуговування дрібних товаровиробників – фермерських господарств. В результаті сільськогосподарські кооперативи поступово втрачають класичні риси товаровиробників, що негативно впливає на їх кількісні показники та роль в аграрному секторі [101, с. 56]. З наведеного випливає, що природно сільськогосподарські товаровиробники при розширенні діяльності отримують статус суб'єкта господарювання. Звернемо увагу, що в Законі України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» застосовано такий термін як «суб'єкт господарювання», яким «визначаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законом» [102]. Отже, усі учасники організованого аграрного ринку є перш за все суб'єктами господарювання, зокрема у сфері реалізації сільськогосподарської продукції, організації біржових торгів тощо.

Г. С. Корнієнко доводить, що суб'єкти агробізнесу – це учасники економічних відносин, які мають ознаки індивідуалізації, відповідну

матеріально-технічну базу, спеціальну правосуб'єктність та здатні здійснювати діяльність у межах усього аграрного ланцюга – від виробництва до реалізації продукції, включаючи матеріально-технічне, організаційне та інформаційне забезпечення аграрного сектору з метою отримання прибутку [103, с. 230, 231]. Таким чином, суб'єктів агробізнесу можна одночасно розглядати як суб'єктів аграрного та господарського права. Враховуючи вищезазначене, доцільним є підхід, за якого до суб'єктного складу аграрного ринку входять не лише безпосередні сільськогосподарські виробники, а й широкий спектр суб'єктів господарювання агропромислового комплексу, зокрема учасників агробізнесу, біржових відносин, які забезпечують функціонування всього ланцюга збуту сільськогосподарської продукції.

В. І. Кифяк влучно зазначає, що підприємства доцільно визнавати суб'єктами аграрного права лише за умови їх безпосереднього зв'язку з процесами вирощування сільськогосподарської продукції та створення первинної сільськогосподарської сировини. З іншого боку, підприємства, які використовують сільськогосподарську продукцію, але не виробляють її, важко віднести до сфери сільськогосподарського виробництва; їх доцільніше розглядати в структурі агропромислового комплексу [104]. З наведеного випливає, що доцільно розрізняти суб'єктний склад організованого аграрного ринку залежно від характеру участі у виробничому процесі сільськогосподарської продукції та посередницької діяльності. Зокрема, до первинних суб'єктів організованого аграрного ринку слід віднести підприємства, діяльність яких безпосередньо пов'язана з вирощуванням сільськогосподарської продукції та створенням первинної сільськогосподарської сировини. Вони є первинними виробниками товарів, які формують пропозицію товарів на аграрному ринку та забезпечують його функціонування. Водночас, суб'єктів, які використовують у своїй діяльності сільськогосподарську продукцію, але не здійснюють її основне виробництво, не можна повноцінно вважати суб'єктами сільськогосподарського виробництва. Таких учасників доцільніше віднести до структури агропромислового комплексу як допоміжні або посередницькі суб'єкти організованого аграрного ринку.

Можна визначити, що суб'єкти організованого аграрного ринку належать до суб'єктів господарювання, оскільки їхня діяльність безпосередньо пов'язана зі здійсненням господарської діяльності у сфері товарного обігу сільськогосподарської продукції. У цьому аспекті доцільно звернути увагу на наукову позицію Л.І. Полухович, яка обґрунтувала, що торгівля сільськогосподарською продукцією – це діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання у сфері товарного обігу та спрямована на продаж сільськогосподарської продукції, передачу їм прав власності за плату або іншу компенсацію, та спрямована на продаж сільськогосподарської продукції, передачу прав власності на неї за плату або іншу компенсацію, а також включає допоміжну діяльність, пов'язану із забезпеченням такого продажу шляхом надання відповідних послуг [105, с. 7]. Це авторське визначення дає підстави стверджувати, що продаж, організація продажу, зберігання, транспортування, брокерська діяльність на біржі, логістика та інші дії, пов'язані з обігом сільськогосподарської продукції, мають ознаки господарської діяльності. Відповідно, особи, які здійснюють таку діяльність на професійній, систематичній та організованій основі, є суб'єктами господарювання у розумінні господарського законодавства України.

Водночас, особливістю організованого аграрного ринку є те, що його функціонування забезпечується сукупністю різноманітних суб'єктів господарювання, включаючи сільськогосподарських виробників, сільськогосподарські біржі, торговельні майданчики, оптові ринки сільськогосподарської продукції, логістичних операторів, елеватори, переробні підприємства, сільськогосподарські кооперативи, брокерські та посередницькі структури. Їхня діяльність спрямована не лише на прямий продаж продукції, а й на формування організованої системи обігу сільськогосподарського товару, забезпечення стабільності поставок, прозорості ціноутворення та гарантування продовольчої безпеки держави. Отже, суб'єктами організованого аграрного ринку є учасники економічних відносин, які здійснюють господарську діяльність у сфері сільськогосподарського обороту, а їх правовий статус визначається нормами господарського, аграрного, цивільного та спеціального законодавства, що

регулює функціонування аграрного ринку та обіг сільськогосподарської продукції.

Складність функціонування організованого аграрного ринку, поєднання в ньому елементів приватного та публічного права, а також участь різних категорій осіб у біржовій торгівлі зумовлюють необхідність більш детального визначення їхньої галузевої правової природи та особливостей правосуб'єктності. Слід зазначити, що організований аграрний ринок – це сфера, де приватноправові механізми свободи договору, розсуду та підприємницької ініціативи поєднуються з публічно-правовими інструментами державного контролю, нагляду, ліцензування, антимонопольного регулювання та забезпечення продовольчої безпеки держави. У таких умовах правовий статус суб'єктів організованого аграрного ринку не може розглядатися виключно крізь призму класичних конструкцій цивільної чи господарської правосуб'єктності.

Задля виявлення ознак суб'єктів організованого аграрного ринку звернемось до аналізу п. 2.12 ст. 2 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» [45]. Так із визначення організованого аграрного ринку впливають правові характеристики його учасників. 1) здатність до укладення та виконання цивільно-правових договорів; 2) здійснення діяльності, пов'язаної з виробництвом та/або реалізацією сільськогосподарської продукції; 3) можливість участі у біржових торгах; 4) укладення договорів за стандартизованими умовами та реквізитами біржових контрактів відповідно до правил Аграрної біржі. Дієздатність учасника організованого аграрного ринку укладати цивільно-правові договори вказує на наявність загальної цивільної правоздатності. Водночас участь у біржовій торгівлі та дотримання встановлених правил, що регулюють функціонування організованого ринку, вказують на наявність інституційно визначених обмежень і процедур. Отже, суб'єкти організованого аграрного ринку мають спеціальну правосуб'єктність, обсяг і зміст якої залежать від сфери їхньої діяльності [106, с. 147].

За такого законодавчого підходу доцільно сформулювати визначення суб'єкта організованого аграрного ринку через складне поєднання правових

категорій сільськогосподарського виробника, суб'єкта господарювання та учасника біржової торгівлі. Це пояснюється тим, що організований аграрний ринок охоплює не лише безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції, а й широке коло осіб, які забезпечують її просування, обіг, біржове котирування та продаж. Зокрема, учасниками таких правовідносин можуть бути сільськогосподарські виробники, які виробляють зерно, олійні культури, продукцію тваринництва чи іншу сільськогосподарську продукцію; переробні підприємства, що закупають сировину для подальшого виробництва харчових продуктів; сільськогосподарські трейдери та експортери, які забезпечують рух продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках; а також професійні учасники біржової торгівлі – брокери, дилери, торгові оператори, діяльність яких пов'язана з укладанням біржових контрактів та організацією торгів. Водночас правовий статус зазначених суб'єктів є неоднорідним, оскільки він залежить не лише від характеру їх господарської діяльності, але й від функціональної ролі у механізмі організованого аграрного ринку. Одні суб'єкти виступають власниками аграрної продукції, інші є професійними посередниками або організаторами торгів, що зумовлює різний обсяг їх прав, обов'язків та вимог щодо участі у біржовій діяльності. Саме тому для належного визначення їх галузевої природи необхідним є окремий аналіз правового статусу кожної із зазначених категорій учасників організованого аграрного ринку. Крім того, окремою групою учасників у відносинах організованого аграрного ринку є публічні суб'єкти, діяльність яких пов'язана зі здійсненням державного регулювання, контролю та нагляду у сфері біржового обігу сільськогосподарської продукції. Зокрема, до них належать, Антимонопольний комітет України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а також інші державні органи, уповноважені забезпечувати контроль за дотриманням законодавства, захистом економічної конкуренції, прозорістю біржової торгівлі та стабільністю функціонування аграрного ринку.

Одним із основних суб'єктів організованого аграрного ринку є сільськогосподарські товаровиробники. Його законодавче визначення встановлено у п. 2.15-1 ст. 2 Закону України «Про засади державної аграрної

політики та державної політики сільського розвитку» [45]. Так, «Сільськогосподарський товаровиробник – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми або фізична особа - підприємець, основною діяльністю якої є виробництво сільськогосподарської продукції та/або розведення, вирощування, вилов риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробка на власних чи орендованих потужностях, у тому числі власно виробленої сировини на давальницьких умовах, а також здійснення операцій з її постачання, причому в такій діяльності питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не менше 75 відсотків вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно» [45]. Варто зазначити, що діяльність такого суб'єкта господарювання пов'язана, перш за все, з постачанням сільськогосподарської продукції. Згідно з підпунктом 14.1.191 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України, постачання товарів охоплює будь-яку передачу права розпорядження товарами як власник, зокрема шляхом продажу, обміну, дарування або передачі за рішенням суду. У свою чергу, продаж (продаж) товарів згідно з підпунктом 14.1.202 пункту 14.1 статті 14 зазначеного Кодексу включає операції, що здійснюються на підставі договорів купівлі-продажу, поставки, бартеру та інших цивільно-правових або комерційних договорів, що передбачають перехід права власності на товари за плату, компенсацію або навіть безкоштовно [107]. Таким чином, продаж сільськогосподарської продукції слід розглядати як окремий вид постачання, який характеризується наявністю договірних правовідносин та переходом права власності на відповідний товар від одного учасника ринку до іншого.

На думку Л. В. Почапської, Ю. М. Павлюченко доцільно виокремлювати такі ознаки цього суб'єкта. По-перше, його діяльність повинна бути безпосередньо пов'язана з вирощуванням (виробництвом) та/або переробкою сільськогосподарської продукції чи наданням сільськогосподарських послуг. По-друге, виробництво відповідної продукції, надання таких послуг та реалізація продукції повинні здійснюватися самим виробником. По-третє, сільськогосподарська продукція або послуги повинні створюватися на

власних або орендованих виробничих потужностях, земельних ділянках чи інших територіях. Крім того, важливою особливістю є те, що частка сільськогосподарського виробництва за попередній податковий (звітний) рік повинна становити не менше 75 відсотків від загального обсягу діяльності такого суб'єкта господарювання [108, с. 135, 136]. А ось М.М. Чабаненко характеризував сільськогосподарське підприємство через сукупність організаційних та функціональних ознак. Перш за все, йдеться про наявність статусу юридичної особи, що забезпечує самостійну участь такого суб'єкта в економічних та аграрних правовідносинах. Визначальною ознакою також є особливий характер діяльності, що полягає у виробництві (вирощуванні) сільськогосподарської продукції, її переробці та подальшій реалізації. Водночас, ключовим для класифікації підприємства як сільськогосподарського є переважання сільськогосподарської діяльності в загальній структурі його управління. Саме тому кількісний критерій, згідно з яким частка сільськогосподарської діяльності повинна становити не менше 50% від загального обсягу діяльності, дозволяє найбільш об'єктивно визначити сільськогосподарську спрямованість такого суб'єкта господарювання [109, с. 392, 393].

Г. С. Корнієнко поділяє сільськогосподарських товаровиробників на такі види: «1) стану діяльності: активний та пасивний; 2) обсягів виробництва сільськогосподарської продукції: великі, середні малі; 3) типу організації сільськогосподарського виробництва: виробник сімейного типу та корпоративного; 4) часу створення: сталий сільськогосподарський виробник та новостворений; 5) форм здійснення діяльності: індивідуальні та об'єднанні» [110, с. 181].

Беручи до уваги вищезазначене, доречно зазначити, що в межах суб'єктного складу організованого аграрного ринку сільськогосподарський товаровиробник виступає, перш за все, як первинний учасник обігу сільськогосподарської продукції, що забезпечує її вирощування та введення в ринковий обіг. Його правову роль у цьому сегменті ринку можна охарактеризувати як постачання (продаж), оскільки він є безпосереднім джерелом надходження сільськогосподарської продукції на біржу та інші

організовані торговельні майданчики. У цьому контексті доцільно розглядати сільськогосподарського товаровиробника як суб'єкта, що здійснює первинне постачання (продаж) сільськогосподарської продукції, тобто виступає першою ланкою в ланцюзі її товарообігу. Саме завдяки цій функціональній характеристиці він набуває особливого значення в структурі організованого аграрного ринку, оскільки забезпечує не лише фізичну наявність товару, а й запуск механізмів його подальшого обміну та комерційного обігу.

Узагальнюючи можна дійти висновку, що суб'єктами постачання сільськогосподарської продукції є насамперед сільськогосподарські товаровиробники, які передають продукцію як власники, зокрема шляхом продажу, обміну або постачання за цивільно-правовим договорами. Водночас суб'єктами продажу/реалізації на організованому аграрному ринку можуть бути як сільськогосподарські товаровиробники, так і професійні учасники біржової торгівлі, зокрема брокери, дилери та інші учасники, допущені до біржових операцій, які здійснюють купівлю-продаж сільськогосподарської продукції за стандартизованими умовами біржових контрактів. Таким чином, доцільно виокремлювати дві групи суб'єктів: суб'єктів постачання та суб'єктів продажу (реалізації) сільськогосподарської продукції. По-перше, суб'єктами постачання сільськогосподарської продукції є, перш за все, сільськогосподарські виробники, які, як власники продукції, забезпечують її первинне введення в господарський обіг. Таке постачання здійснюється шляхом передачі продукції на підставі, зокрема, договорів купівлі-продажу, обміну або давальницької переробки, що передбачають перехід права власності або передачу сільськогосподарської продукції для подальшої переробки. По-друге, суб'єктами продажу сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку є як самі сільськогосподарські товаровиробники, так і професійні учасники біржової торгівлі – брокери, дилери та інші особи, допущені до участі в біржових операціях. Їхня діяльність полягає в забезпеченні купівлі-продажу продукції за стандартизованими біржовими контрактами та організації її подальшого розподілу в межах ринкової інфраструктури [106, с. 147, 148].

Базовим суб'єктом є товарна біржа. Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України «Про товарні біржі» товарна біржа є юридичною особою, що створюється у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю та здійснює професійну діяльність з організації біржової торгівлі продукцією [6]. Для забезпечення розвитку аграрного сектору економіки важлива роль відводиться товарній біржі як інституційному організатору ринкових взаємодій між учасниками аграрного ринку, що сприяє підвищенню прозорості ціноутворення, формуванню конкурентного середовища та підвищенню ефективності виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції [10, с. 152–153]. У цьому контексті біржова інфраструктура виступає інституційним механізмом концентрації попиту та пропозиції, забезпечення стандартизації торговельних операцій та зниження транзакційних витрат, що загалом позитивно впливає на стабільність аграрного ринку.

В. С. Деревнін виокремлює такі ознаки товарної біржі. Перш за все, вона має некомерційний характер функціонування та не має на меті отримання прибутку. Її засновниками є фізичні та юридичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю, зокрема у сфері торгівлі товарами або фінансовими інструментами. Крім того, біржа створює організаційно-правові умови для укладання біржових операцій, які здійснюються у спеціально встановленій формі та відповідно до регламентованих правил. Характерною рисою є регулярність торгів (біржових сесій), що забезпечує безперервність ринкового процесу. Окремо слід відзначити, що біржа може мати як повну, так і часткову спеціалізацію щодо певних видів товарів або фінансових інструментів, а також виконує функцію котирування відповідних об'єктів торгівлі. В її діяльності поєднуються цивільно-правові та організаційно-управлінські елементи: перші спрямовані на забезпечення товарообігу та укладення правочинів, тоді як другі забезпечують саморегулювання та організацію функціонування ринкової інфраструктури [111, с. 152–153]. Отже, товарні біржа є спеціалізованою організаційною формою ринкової інфраструктури, яка забезпечує належні умови для укладання біржових операцій та функціонування організованої торгівлі. Отже, правова природа

товарної біржі має комплексний характер і поєднує адміністративно-організаційні та приватноправові (цивільно- і господарсько-правові) механізми регулювання, які у своїй сукупності забезпечують належне функціонування біржового ринку.

І. І. Бочкова виокремлює, що особливістю правового статусу товарних бірж є те, що вони здійснюють спеціалізовану діяльність, зокрема, надають послуги з організації та супроводу укладання біржових угод, забезпечують виявлення попиту та пропозиції на товари та формування ринкових цін, а також сприяють дослідженню та регулюванню товарного обігу [112, с. 86]. Водночас, розуміючи позитивність біржової торгівлі, економісти звертають і на певні проблеми щодо цього. Так, основними проблемами розвитку біржової торгівлі в Україні є недосконалість та фрагментарність нормативно-правового регулювання, низька ліквідність біржових операцій, наявність товарів, що не торгуються на біржі, відсутність розвиненого ринку деривативів (ф'ючерсів та опціонів), а також недостатній рівень біржової культури учасників ринку [113, с. 18].

Узагальнюючи наведене можна стверджувати, що товарна біржа є самостійним суб'єктом організованого аграрного ринку, правовий статус якого визначається сукупністю організаційно-економічних та спеціальних біржових функцій. В Україні такі біржі як суб'єкти організованого аграрного ринку умовно поділяються на спеціалізовані товарні біржі, які орієнтовані виключно або переважно на сільськогосподарську продукцію, та універсальні біржі, що охоплюють широкий спектр товарних ринків, включаючи сільськогосподарську продукцію. До спеціалізованих аграрних бірж належать, зокрема, Українська аграрна біржа, а також біржові майданчики агропромислового профілю, такі як Біржа агропромислового комплексу центральних регіонів України [114]. У свою чергу, до універсальних бірж, що торгують різними групами товарів, зокрема сільськогосподарською продукцією, належить, зокрема, Українська універсальна біржа. Такий поділ відображає різний ступінь спеціалізації біржової інфраструктури та дозволяє враховувати особливості організації торгівлі сільськогосподарською продукцією в рамках організованого ринку. Отже, товарна біржа щодо

продажу сільськогосподарської продукції наділена спеціальною правосуб'єктністю. Правосуб'єктність таких бірж дає їм змогу функціонувати як юридичним особам, укладати біржові контракти, встановлювати власні правила торгівлі, забезпечувати стандартизацію лотів і виконувати розрахунково-аналітичні функції, спрямовані на розвиток організованого аграрного ринку [106, с. 149].

Ще одним суб'єктом організованого аграрного ринку є саморегулювні організації. Вони існують у формі професійних об'єднань учасників ринку, які створюються для координації діяльності, захисту спільних інтересів та розробки єдиних правил поведінки на ринку. О.М. Гончаренко вказує, що мета створення саморегулювних організацій полягає в тому, що їхня діяльність поєднує як державні, так і приватні інтереси. З одного боку, їх функціонування спрямоване на регулювання певної сфери економічної діяльності шляхом розробки внутрішніх стандартів, підвищення якості ринкової практики та посилення захисту учасників ринку, що надає їм суспільно значущого характеру. З іншого боку, саморегулювання одночасно відображає приватний інтерес суб'єктів господарювання, оскільки дозволяє зменшити регуляторний тиск держави, спростити процедури ведення бізнесу, а також сформувати більш передбачувані та гнучкі правила функціонування ринку [115, с. 146].

Необхідність розвитку та підтримки саморегулювних організацій в аграрному секторі була виділена в Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року, де одним із пріоритетних напрямків є стимулювання створення та функціонування асоціацій сільськогосподарських виробників [116]. У цьому контексті особливий акцент робиться на доцільності розширення інституційної участі таких асоціацій шляхом поступового делегування їм певних функцій у сфері регулювання агропромислового комплексу, що відповідає сучасним тенденціям децентралізації управління та розвитку елементів саморегулювання в економіці. Зокрема, вони можуть створюватися і задля функціонування організованого аграрного ринку. Отже, можна стверджувати, що в Україні елементи саморегулювання аграрного ринку можуть включати галузеві асоціації виробників, асоціації трейдерів та експортерів

сільськогосподарської продукції. Наприклад, законодавством передбачено процедуру надання та позбавлення асоціації оптових ринків сільськогосподарської продукції статусу саморегулівної організації. Асоціація оптових ринків сільськогосподарської продукції може набути статусу саморегулівної організації за умови, що вона є неприбутковою та об'єднує не менше 50% оптових сільськогосподарських ринків, що працюють відповідно до законодавства України [117]. Також звернемо увагу на важливу роль у розвитку добросовісної конкуренції на міжнародному аграрному ринку відіграє Міжнародна саморегулівна організація Міжнародна ліга конкуренційного права (International League of Competition Law (LIDC) [118]. Її діяльність спрямована на вивчення антимонопольного права, права інтелектуальної власності та недобросовісної конкуренції, що сприяє формуванню єдиних підходів до забезпечення добросовісної конкуренції в міжнародній торгівлі, зокрема сільськогосподарською продукцією.

До суб'єктів системи організованого аграрного ринку також слід віднести оператора організованого торгового майданчика, який забезпечує функціонування відповідної торговельної інфраструктури та організацію взаємодії між учасниками ринку. Його діяльність пов'язана зі створенням та підтримкою електронного середовища для укладання угод щодо сільськогосподарської продукції, адмініструванням торговельних процедур, забезпеченням доступу учасників до торговельної системи, фіксацією результатів торгів та наданням інформаційної підтримки біржовим та позабіржовим операціям. Відповідно до п. 32 ч. 1 ст. 2 Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» оператором організованого торговельного майданчика є господарське товариство, створене у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою або додатковою відповідальністю, яке на підставі ліцензії, виданої Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, здійснює управління та забезпечує функціонування організованого торговельного майданчика [55]. Варто зазначити, що в цьому випадку йдеться про фінансово-інфраструктурний сегмент організованого аграрного ринку. Функціонування операторів організованих торгових майданчиків формує правові та інституційні умови

для використання сільськогосподарськими виробниками спеціальних фінансових інструментів, зокрема аграрних облігацій, а також інших механізмів, передбачених законодавством, для обігу майнових прав на сільськогосподарську продукцію та забезпечення виконання зобов'язань. Тому оператори організованих торгових майданчиків виступають суб'єктом сучасного організованого аграрного ринку, забезпечуючи інтеграцію аграрного сектору з механізмами ринку капіталу та цифрової торгівлі [106, с. 149, 150].

Задля класифікації суб'єктів організованого аграрного ринку доцільно застосовувати метод аналогії та використовувати підхід до класифікації учасників фондового ринку, запропонований В.І. Полуховичем. Дослідник пропонує розділяти їх за трьома основними критеріями: залежно від змісту діяльності та ролі на ринку, за характером виконуваних функцій, а також за професіоналізмом участі в ринкових відносинах. Зокрема «в залежності від змісту діяльності та ролі на фондовому ринку, до складу учасників в широкому розумінні відносяться особи, що беруть участь в операціях на ринку, забезпечують здійснення всього циклу обігу цінних паперів, здійснюють регулюючий вплив на фондовий ринок. За таких умов до складу учасників належать: 1) емітенти цінних паперів (держава, місцеві органи влади, юридичні особи); 2) інвестори (держава, інституційні інвестори, фізичні та юридичні особи); 3) професійні учасники фондового ринку: а) інвестиційні посередники (торговці цінними паперами, компанії з управління активами); б) інфраструктурні учасники ринку цінних паперів (фондові біржі, депозитарії, зберігачі, реєстратори). 4) саморегулювні організації професійних учасників фондового ринку; 5) органи, що здійснюють державне регулювання та контроль на ринку цінних паперів (спеціально уповноважений орган НКЦПФР та вся система органів державної влади відповідно до обсягу повноважень)» [98, с. 170].

У межах запропонованого підходу суб'єктів організованого аграрного ринку можна поділити на безпосередніх учасників, які здійснюють виробництво, продаж та організацію обігу сільськогосподарської продукції, та непрямих учасників, діяльність яких пов'язана з регулюванням, контролем та

координацією ринку. Крім того, серед безпосередніх учасників доцільно розрізняти професійних учасників (біржі, брокери, оператори торгових майданчиків) та непрофесійних учасників (сільськогосподарські виробники, продавці та покупці продукції). Також можна запропонувати такий поділ суб'єктів організованого аграрного ринку можна класифікувати за такими критеріями: 1) за сферою діяльності: а) товаровиробники (первинні постачальники), які безпосередньо займаються виробництвом або переробкою сільськогосподарської продукції; б) посередники та оператори торгівлі, які забезпечують організацію продажу, логістику, зберігання та проведення аукціонів (оптові ринки, торговельні майданчики); в) фінансові оператори та інвестори, які здійснюють фінансові операції, забезпечують обіг аграрних розписок, аграрних нот, а також надають кредитні чи страхові послуги; 2) за видом ринку: а) суб'єкти товарного ринку (сільськогосподарські товаровиробники, товарні біржі, оптові ринки сільськогосподарської продукції); б) суб'єкти фінансового ринку (інвестори, фінансові посередники, оператори організованого торговельного майданчика) [106, с. 150].

Підсумовуючи наведене, можна зазначити, що суб'єкти організованого аграрного ринку становлять диференційовану систему учасників, до якої входять виробники, посередники, оператори інфраструктури, фінансові інвестори, а також державні регуляторні органи та саморегулювні організації. Їхня взаємодія забезпечує інтегроване функціонування організованого аграрного ринку, що поєднує товарний, фінансовий та інституційно-організаційний сегменти.

2.2. Інституційно-організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку

Інституційне та організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку являє собою систему взаємопов'язаних суб'єктів та механізмів, спрямованих на створення рівних умов участі в ринкових відносинах, запобігання монополізації та зловживанню ринковою

владою, а також забезпечення прозорості торговельних операцій. Основоположну роль у цьому процесі відіграють державні регуляторні органи, насамперед Антимонопольний комітет України (далі – АМКУ), який контролює дотримання законодавства про захист економічної конкуренції, запобігає антиконкурентним узгодженим діям суб'єктів господарювання та зловживанню монопольним становищем. Товарні біржі та оператори організованих торгових платформ також є важливими інституційними елементами, що забезпечують прозорі та стандартизовані умови укладання контрактів, формують ринкові ціни на основі попиту та пропозиції, а також запобігають дискримінаційному доступу учасників до торгівлі. Додаткову роль у забезпеченні добросовісної конкуренції відіграють саморегульвні організації та професійні асоціації учасників ринку, які формують етичні стандарти поведінки, внутрішні правила торгівлі та сприяють розвитку ринкової дисципліни. У законодавстві та науковій літературі недостатньо уваги приділено інституційно-організаційному забезпеченні добросовісної конкуренції саме на організованому аграрному ринку. Тому це питання має актуальність у цій науковій роботі.

Запровадження в Україні органу, уповноваженого захищати економічну конкуренцію, було законодавчо закріплено Законом України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності», прийнятим 18 лютого 1992 р. [7]. Фактичне формування інституційної діяльності Антимонопольного комітету України розпочалося у жовтні 1992 року після призначення його першого голови О. Завади. Функціонування АМКУ як колегіального державного органу було інституційно оформлено після прийняття 26 листопада 1993 р. Закону України «Про Антимонопольний комітет України» [8] та формування у грудні того ж року першого складу Комітету, що складався з дев'яти державних уповноважених. Упродовж 1994–1995 років відбулося розгортання територіальної мережі органів Комітету в усіх областях України, а також у містах Києві та Севастополі, що завершило формування його організаційної структури як цілісної системи державного антимонопольного регулювання. У 2001–2002 роках Антимонопольний комітет України зазнав значного

оновлення своєї діяльності, пов'язаного з прийняттям Закону України «Про захист економічної конкуренції» [119] та посиленням гармонізації конкурентного законодавства з європейськими стандартами. На цьому етапі було розширено інструменти впливу Комітету та підвищено ефективність захисту конкуренції на товарних ринках [9].

Щодо формування АМКУ та політики підтримки добросовісної конкуренції В. І. Полюхович зазначає, що державна політика у сфері захисту економічної конкуренції була започаткована з перших років незалежності України шляхом прийняття базових законів та підзаконних нормативно-правових актів. Однак подальший розвиток економічних відносин зумовлює необхідність постійного оновлення правового регулювання. Водночас, збереження значної частини застарілих та загальних за змістом норм, їх недостатня конкретизація та декларативний характер знижують ефективність правового регулювання у сфері господарської діяльності та ускладнюють адаптацію законодавства до сучасних економічних умов [120, с. 53]. Дійсно, діяльність АМКУ постійно удосконалювалась залежно від потреб економічних відносин, зокрема у сфері реалізації сільськогосподарської продукції. Так, в 2023 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про захист економічної конкуренції та діяльності Антимонопольного комітету України» [121]. Цей нормативно-правовий акт спрямований на удосконалення процедур розгляду заяв та справ про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а також приведення відповідних норм у відповідність до оновленого законодавства. Зокрема, відбулось уточнення підвідомчості справ органам АМКУ, удосконалення процедури подання та розгляду заяв, виявлення та фіксації доказів з використанням сучасних технічних засобів, а також уточнення прав та обов'язків учасників справ.

Загалом, специфіка правового статусу АМКУ визначається покладеними на нього функціями у сфері забезпечення захисту економічної конкуренції, здійснення державного контролю за дотриманням конкурентного законодавства, участі у реалізації конкурентної політики держави (ч. 2 ст.1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України») [8].

Антимонопольний комітет України складається з Голови та восьми державних уповноважених. Голова має першого заступника та заступника (з числа уповноважених), а за необхідності може бути введена додаткова посада заступника. Система Комітету включає центральний апарат та територіальні відділення, які разом утворюють єдину структуру органів, очолювану Головою. Усі ці органи, включаючи адміністративні колегії та спеціальні комісії, забезпечують реалізацію повноважень АМКУ на національному та регіональному рівнях (ч. 2 ст. 1 Закону України «Про Антимонопольний комітет України») [8].

Аналізуючи повноваження АМКУ Л. В. Хомко вказує, що АМКУ є державним органом зі спеціальним статусом, повноваження якого суттєво розширилися у сфері захисту економічної конкуренції та державних закупівель. Він також виокремлює такі напрями його діяльності «виявлення та припинення зловживань монопольним (домінуючим) становищем суб'єктами господарювання; контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання; виявлення та припинення недобросовісної конкуренції суб'єктами господарювання; моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання; захисту прав та законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах публічних закупівель». Збільшення обсягу функцій зумовлює необхідність удосконалення системи антимонопольних органів і перерозподілу окремих повноважень для підвищення ефективності їх діяльності [122, с. 173, 174]. АМКУ займає провідне місце в системі державних органів, що забезпечують реалізацію конкурентної політики держави. Його особливий правовий статус зумовлений тим, що цей орган уповноважений здійснювати державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції як суб'єктами господарювання, так і органами державної влади [123, с. 309]. Враховуючи характер реалізованих управлінських функцій, доцільно розділити повноваження АМКУ на організаційні, контрольні-профілактичні та процедурні. Окремо підкреслимо, що діяльність Комітету поширюється на всі організовані товарні ринки, включаючи організований аграрний ринок, де його функції важливі для забезпечення прозорості біржової торгівлі, запобігання антиконкурентним

узгодженим діям, зловживанню монопольним становищем та створення рівних умов доступу учасників до ринкової інфраструктури. Загалом АМКУ як центральний орган державної влади у сфері захисту економічної конкуренції: аналізує стан ринків, виявляє та припиняє порушення, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавства та подає їх до державних органів.

До основних завдань АМКУ належать сприяння розвитку добросовісної конкуренції (п. 3 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Антимонопольний комітет України») [8]. Це прояв гармонізації українського конкурентного законодавства з європейськими стандартами. В межах цього АМКУ виступив державним замовником «Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014-2024 роки», що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 р. № 690-р [124]. Ця Програма спрямувалась на розв'язання завдань щодо підтримки добросовісної конкуренції. Так, розвиток конкуренції на товарних ринках є важливим фактором підвищення ефективності функціонування товарних ринків та загалом економіки. Через те, що вона сприяє оптимальному ціноутворенню, раціональному використанню ресурсів та інноваційному розвитку. Водночас рівень конкуренції в Україні був недостатнім, що проявлялося у зростанні цін, високій концентрації ринків та домінуванні окремих суб'єктів господарювання, а також у низькій інноваційній активності. Це свідчить про необхідність подальшого посилення антимонопольної політики та розвитку конкурентного середовища. Було виділено три варіанта задля вирішення проблем розвитку конкуренції: структурна демонополізація, лібералізація доступу іноземних суб'єктів до ринку та комплексна антимонопольна та конкурентна політика. Перші два варіанти мали обмеження та потенційні ризики для економіки, тоді як третій був найбільш збалансованим, оскільки передбачає системні заходи державного регулювання, захисту та розвитку конкуренції. Однак, згодом: окрема цільова програма щодо конкуренції не була затверджена в повному обсязі як єдиний завершений документ; її положення реалізовувалися фрагментарно через інші державні програми, антимонопольну політику та діяльність АМКУ.

В межах дослідження інституційно-організаційного забезпечення добросовісної конкуренції важливо звернути увагу на формування та реалізацію конкурентної політики. Ця політика формується, приймається та реалізується через системну діяльність АМКУ, Верховної Ради України, КМУ та інших регуляторних органів. При цьому АМКУ виступає спеціалізованим інституційним елементом її реалізації та експертної підтримки.

В. І. Полюхович вказує, що «конкурентна політика – державна політика у сфері розвитку, захисту економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності; здійснення заходів щодо розвитку та адвокатування конкуренції; забезпечення нейтральності у конкуренції, – яка здійснюється органами законодавчої та виконавчої влади, органами місцевого само- врядування, органами адміністративно-господарського управління та контролю, органами місцевої виконавчої влади, а у сфері захисту економічної конкуренції – Антимонопольним комітетом України» [119, с. 57, 58]. При цьому основною метою конкурентної політики є забезпечення рівних умов здійснення господарської діяльності для всіх суб'єктів ринку та формування ефективного конкурентного середовища. У сучасних умовах її реалізація спрямована переважно на запобігання антиконкурентним діям та застосування превентивних механізмів впливу [125, с. 18].

Об'єктом конкурентної політики держави є товарний ринок та діяльність суб'єктів господарювання на ньому. Вона спрямована на регулювання структури ринків і поведінки їх учасників шляхом запобігання зловживанню монопольним становищем, антиконкурентним узгодженим діям, обмежувальній діяльності суб'єктів господарювання, а також контролю за економічною концентрацією та діями органів влади, що можуть негативно впливати на конкуренцію [126, с. 128, 129]. Організований аграрний ринок також є об'єктом конкурентної політики держави, оскільки саме в його межах формуються умови для біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та вступають у правовідносини його учасники. При цьому вступ у правовідносини на організованому аграрному ринку базується на засадах добросовісної конкуренції, запобігання монополізації та створення рівних умов доступу до ринкової інфраструктури.

Слід зазначити, що в Україні відсутнє визначення системної конкурентної політики. Навіть за відсутності затвердженої Загальнодержавної програми розвитку конкуренції АМКУ продовжував здійснювати оцінку законопроектів і нормативних актів щодо їх впливу на конкуренцію та надавати відповідні рекомендації органам державної влади. Водночас у документах Організація економічного співробітництва та розвитку наголошувалося на доцільності часткового розподілу таких функцій між іншими державними органами з метою зменшення навантаження на АМКУ та підвищення ефективності реалізації конкурентної політики [127, с. 48]. Засади реалізації конкурентної політики можуть відрізнятися залежно від сектора економіки, в якому вона реалізується. На це звертає увагу Т. І. Швидка, що при формуванні конкурентної політики існує необхідність врахування сегментації ринків за різними критеріями та визначення прогнозів та варіантів розвитку на різних ринках, у різних сферах економік [128, с. 54]. Зокрема, у сфері сільськогосподарського виробництва забезпечення добросовісної конкуренції має особливе значення, враховуючи підвищену вразливість галузі та її залежність від природно-кліматичних факторів і надзвичайних обставин, зокрема воєнного стану.

При розробці конкурентної політики варто звернути увагу на позицію В.А. Устименко, що держава має виступати стабільним та передбачуваним партнером для громадян та суб'єктів господарювання, забезпечуючи послідовність державної політики, правову визначеність та чіткі механізми реалізації законодавства. Це має створити умови для довіри до державних інституцій, гарантувати відносну стабільність регуляторного регулювання та можливість прогнозувати правові наслідки прийнятих рішень. У зв'язку з цим особливого значення набуває вдосконалення інвестиційного та податкового законодавства [129, с. 67]. Враховуючи такий підхід можна означити, що при формуванні конкурентної політики, зокрема на організованому аграрному ринку, держава повинна виступати надійним та послідовним партнером для суб'єктів господарювання, забезпечуючи стабільність правил функціонування ринку, прозорість механізмів державного регулювання. Ефективна конкурентна політика в цій сфері має бути спрямована на створення рівних

умов доступу до організованого аграрного ринку, запобігання монополізації, підтримку добросовісної конкуренції та гарантування захисту прав учасників ринку.

Основним суб'єктом щодо формування конкурентної політики, в межах якої визначаються засади добросовісної конкуренції, зокрема на організованому аграрному ринку виступає Верховна Рада України. Її повноваження щодо формування державної конкурентної політики встановлені п. 5 ч. 1 ст. 85 Конституції України [130]. Саме парламент шляхом прийняття законів визначає правові засади функціонування конкурентного середовища, у тому числі на організованому аграрному ринку, встановлює механізми запобігання монополізації та забезпечення добросовісної конкуренції. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної конкурентної політики, розробляє державні програми економічного розвитку, координує діяльність центральних органів виконавчої влади та забезпечує реалізацію державної політики у сфері розвитку конкуренції. Відповідно до ст. 20 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» [131]. Кабінет Міністрів України забезпечує реалізацію державної економічної політики, розробляє та реалізує національні програми економічного розвитку, координує діяльність центральних органів виконавчої влади. Саме таке повноваження має безпосередній вплив на формування та реалізацію конкурентної політики, зокрема і в контексті її впливу на організований аграрний ринок, а як наслідок і на продовольчу безпеку країни.

Органи публічної влади, що приймають участь в формуванні та реалізації політики у сфері конкуренції, запобігання монополізму визначені ст. 4 закону України «Про захист економічної конкуренції» [119]. Так, можна виокремити такі групи суб'єктів у сфері формування та реалізації політики у сфері конкуренції, запобігання монополізму: 1) суб'єкти сприяння розвитку добросовісної конкуренції (суб'єкти господарювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю); 2) суб'єкти забезпечення державного регулювання та управління у відповідних галузях економіки (органи державної влади); 3) суб'єкти забезпечення державного захисту

конкуренції (АМКУ); 4) сприяння діяльності АМКУ (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, органи адміністративно-господарського управління та контролю, громадські організації); 5) інфраструктурного забезпечення конкурентного ринку (товарні біржі; оператори електронних торгових платформ).

Окрему групу складають суб'єкти, що реалізують та регулюють політику конкуренції за секторами. До них належать центральні органи виконавчої влади, міністерства та інші регулятори, до компетенції яких входить управління відповідними секторами економіки (насамперед аграрний сектор економіки та суміжні сфери, пов'язані з функціонуванням організованого аграрного ринку.). Зокрема, Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства України яке формує та реалізує державну аграрну політику, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку в частині регулювання організованих товарних ринків, а також інші центральні органи виконавчої влади. Ці органи не здійснюють безпосередній захист конкуренції, що належить до компетенції АМКУ. Вони формують організаційні умови функціонування ринку, здійснюють галузевий моніторинг, аналізують розвиток відповідних сегментів, забезпечують реалізацію державної політики та сприяють формуванню конкурентного середовища.

Варто звернути увагу, що важливе місце в системі суб'єктів у сфері формування та реалізації політики у сфері конкуренції, запобіганню монополізму займають органи місцевого самоврядування та органи адміністративно-господарського управління і контролю. Повноваження органів місцевого самоврядування щодо управління комунальним майном, земельними ресурсами та об'єктами місцевої інфраструктури, передбачені статтями 26, 29 та 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [132], безпосередньо пов'язані з реалізацією конкурентної політики на місцевому рівні. Саме органи місцевого самоврядування забезпечують умови доступу суб'єктів господарювання до комунальних ресурсів, адміністративних послуг, земельних ділянок та елементів місцевої інфраструктури, що впливає на рівень конкуренції у відповідних секторах економіки. Їхня функція полягає у створенні сприятливих умов для розвитку

конкуренції на місцевому рівні. Вони також зобов'язані сприяти АМКУ в здійсненні його контрольних повноважень.

Слід звернути увагу, що суб'єкти господарювання як безпосередні учасники конкурентних відносин зобов'язані дотримуватися принципів добросовісної конкуренції, утримуватися від антиконкурентних узгоджених дій, зловживання монопольним становищем та інших порушень конкурентного законодавства. Саме їхня економічна поведінка визначає реальний стан конкурентного середовища, у тому числі на організованому аграрному ринку.

Через залежність конкурентної політики від певного сегмента економіки виникає потреба у вивченні взаємозв'язку та взаємовпливу конкурентної та економічної політики держави. Це пов'язано з тим, що заходи економічного регулювання безпосередньо формують умови конкуренції на ринках, тоді як конкурентна політика, у свою чергу, коригує можливі спотворення ринкового середовища. Так, значення конкурентної політики не обмежується застосуванням конкурентного законодавства до суб'єктів господарювання, які займають монопольне становище або зловживають ринковою владою. На стан конкуренції також можуть впливати заходи державної економічної політики, які можуть як послаблювати конкурентне середовище, так і посилювати ринкову владу окремих учасників за допомогою державних регуляторних механізмів. У зв'язку з цим, конкурентна політика передбачає активну участь антимонопольних органів у формуванні та оцінці напрямків економічної політики держави, особливо тих, що безпосередньо впливають на структуру ринку, характер ділової поведінки суб'єктів господарювання та умови ведення підприємницької діяльності [133, с. 78].

Варто звернути увагу, що на рівні законодавства закріплено поняття державної політики у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції»: «Державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності, здійснення заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки суб'єктів

господарювання, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами адміністративно-господарського управління та контролю» [119]. Реалізація антимонопольної політики є неможливою без формування належної нормативно-правової бази та розвиненої системи інституційного забезпечення. Йдеться, зокрема, про створення ефективного антимонопольного законодавства та спеціалізованих органів, які забезпечують його застосування на практиці [134, с. 171]. Отже, державна політика у сфері розвитку економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності є формалізованою правовою категорією, закріпленою в законодавстві, та визначає конкретний напрям державної економічної політики, який реалізується через систему органів управління та спеціальні правові механізми. При цьому вона може бути частиною більш широкої категорії – конкурентної політики. Конкурентна політика – це державна політика у сфері формування, розвитку та захисту конкуренції, спрямована на забезпечення ефективного функціонування товарних ринків, запобігання монополізації та запобігання антиконкурентній поведінці суб'єктів господарювання. Вона є частиною економічної політики. Отже, конкурентна політика на організованому аграрному ринку – це державна політика у сфері формування, розвитку та захисту конкуренції при обороті сільгосппродукції, спрямована на забезпечення ефективного функціонування сільськогосподарських товарних ринків, запобігання монополізації та антиконкурентним узгодженим діям в цій сфері. Вона передбачає створення рівних умов доступу учасників до біржової та іншої торговельної інфраструктури, запобігання монополізації сільськогосподарського ринку, контроль концентрації та протидію антиконкурентним узгодженим діям.

Товарні біржі та оператори організованих торгових майданчиків відіграють важливу роль у системі інституційного та організаційного забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. Вони формують організаційну основу функціонування ринку, забезпечуючи проведення торгів за єдиними та прозорими правилами. Інституційна роль таких суб'єктів полягає у створенні умов для відкритого та конкурентного

обігу сільськогосподарської продукції, стандартизації біржових контрактів, забезпеченні рівного доступу учасників до торгівлі, формуванні прозорого механізму ціноутворення та запобіганні дискримінаційним умовам участі в ринкових операціях. Крім того, їхня діяльність сприяє зниженню ризиків маніпуляцій цінами, обмеження конкуренції та непрозорого розподілу сільськогосподарської продукції в рамках організованого ринку.

Затверджуючи правила біржової торгівлі, порядок допуску учасників, вимоги до біржових контрактів та процедури укладання угод, товарні біржі та оператори торгових майданчиків фактично формують організаційні стандарти добросовісної конкурентної поведінки учасників ринку. Зокрема, ст. 10 Закону України «Про товарні біржі» передбачено, що товарна біржа має право: розробляти та затверджувати правила товарної біржі, розробляти стандартні (типові) умови біржових угод (біржових договорів), встановлювати і стягувати штрафи та застосовувати інші санкції за порушення правил товарної біржі тощо [6]. Отже, саме на рівні локальних правил торгівлі забезпечується рівний доступ до участі в торгах, недискримінаційні умови продажу сільськогосподарської продукції, прозоре ціноутворення та запобігання маніпуляціям на ринку.

Можна відзначити, що базовою перевагою організованого аграрного ринку є наявність чітких правил біржової торгівлі та системи гарантування виконання біржових операцій. Інституційна роль товарних бірж та операторів організованих торгових майданчиків полягає не лише в технічному забезпеченні торгівлі, а й у формуванні правил добросовісної конкурентної поведінки учасників ринку. Відповідно до розділу II Положення про провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках, затвердженого рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 червня 2021 року № 380 правила товарної біржі повинні визначати: порядок організації та проведення біржових торгів; порядок набуття статусу члена біржі та учасника торгів, надання, зупинення та припинення прав членів біржі та учасників торгів; порядок допуску біржових товарів до біржових торгів, зупинення та скасування такого допуску; порядок визначення та оприлюднення біржового курсу тощо [83]. Ці правила

передбачають також процедури акредитації та перевірки учасників торгів, встановлення єдиних вимог до біржових контрактів, стандартизацію умов поставки, порядок укладання та виконання контрактів, а також контроль за належним виконанням зобов'язань сторонами. Завдяки цьому учасники організованого аграрного ринку мають змогу здійснювати операції в умовах більшої правової визначеності та зниження комерційних ризиків. Зокрема, у практиці організованої торгівлі сільськогосподарською продукцією можуть використовуватися механізми попереднього резервування коштів на біржових рахунках, за якими поставка товарів здійснюється лише після підтвердження оплати, що забезпечує додаткові гарантії для сторін біржового контракту [135].

Важливими базовими факторами конкурентоспроможності збуту на біржі є не лише сприятливі умови політики та стає правове регулювання, а і наявність дієвих і ефективних інституцій для забезпечення їх впровадження [136, с. 66]. Зокрема, до організаційного забезпечення добросовісної конкуренції на біржах є механізми прозорості формування відповідної конкурентної ціни. Механізм формування конкурентної ціни на біржовий продукт має велике значення в системі інституційного та організаційного забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. Саме біржова торгівля забезпечує прозоре ціноутворення, яке базується на співвідношенні попиту та пропозиції, відкритості торгівлі та рівності доступу учасників ринку до укладання біржових контрактів. У цьому контексті товарна біржа виступає не лише організатором торгів, а й інституційним механізмом забезпечення конкурентного середовища на аграрному ринку. Згідно з пунктом 13 статті 2 Закону України «Про товарні біржі», конкурентна ринкова ціна біржового продукту визначається як ціна, що формується конкурентним шляхом під час біржової торгівлі або за її результатами [6]. Такий підхід свідчить про законодавче визнання біржового механізму як способу забезпечення об'єктивного та недискримінаційного ціноутворення. Біржовий механізм має особливе значення для організованого аграрного ринку, оскільки біржове ціноутворення дозволяє формувати ринкові показники собівартості сільськогосподарської продукції, мінімізує ризики штучного заниження або

завищення цін та обмежує можливості зловживання ринковим становищем окремих суб'єктів агробізнесу. Відкритий характер біржової торгівлі сприяє рівному доступу сільськогосподарських виробників, трейдерів, експортерів та інших учасників ринку до продажу продукції на конкурентних умовах.

Як вже зазначалося організаційні принципи функціонування організованих товарних ринків визначаються Положенням про здійснення професійної діяльності на організованих товарних ринках, затвердженим рішенням Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 червня 2021 року № 380 [83]. Зазначене Положення передбачає вимоги щодо прозорості біржової торгівлі, порядку допуску учасників до торгів, публікації біржової інформації та запобігання маніпуляціям цінами, що є важливими елементами забезпечення добросовісної конкуренції. Зокрема, встановлений порядок допуску біржових товарів до торгівлі, ведення реєстру біржових товарів, публікація інформації про біржові товари та правила біржової торгівлі забезпечують прозорість ринку, відкритість інформації та рівний доступ учасників до біржової торгівлі. Обов'язок товарної біржі перевіряти якість, походження, кількість та місцезнаходження товарів, допущених до торгівлі, має велике значення для забезпечення добросовісної конкуренції. Такі механізми спрямовані на запобігання фальсифікації товарів, маніпуляціям з характеристиками продукції та введенню в оману учасників ринку, що особливо важливо для організованого сільськогосподарського ринку, де якість зернових, олійних культур та іншої сільськогосподарської продукції безпосередньо впливає на формування ринкових цін.

Особливе значення мають положення щодо функціонування електронної торгової системи товарної біржі. Проведення біржових торгів в електронній формі допомагає мінімізувати дискреційний вплив організатора торгівлі на процес укладання біржових угод, забезпечує автоматизацію процесу ціноутворення та створює умови для рівного доступу учасників ринку до торгів. Використання технологій двостороннього безперервного зустрічного аукціону та інших конкурентних торгових механізмів дозволяє формувати ринкову ціну на основі співвідношення попиту та пропозиції.

Узагальнюючи наведене можна визначити, що інституційне-організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку – це система правових, організаційних та функціональних механізмів, що реалізуються уповноваженими державними органами, органами місцевого самоврядування, біржовими установами та суб'єктами господарювання з метою створення, підтримки та захисту конкурентного середовища в аграрному секторі економіки. Воно має складну правову природу та охоплює взаємодію державних та приватних інституцій, що забезпечують функціонування організованого аграрного ринку на принципах рівності та прозорості. Його основою є нормативно-правове регулювання, яке визначає правила поведінки учасників ринку, порядок доступу до торгівлі, механізми ціноутворення та контролю за дотриманням конкурентного законодавства.

У цій системі домінують державні інституції, насамперед АМКУ, який контролює дотримання законодавства про захист економічної конкуренції, а також центральні органи виконавчої влади, що формують та реалізують аграрну та економічну політику. Важливе значення мають також організатори біржової торгівлі, які забезпечують функціонування електронних торгових систем, допуск товарів до торгів та формування біржових цін.

Організаційний аспект забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку проявляється у встановленні процедур допуску товарів на ринок, стандартизації вимог до якості продукції, веденні реєстрів біржових товарів та забезпеченні прозорості торгівлі через електронні торговельні системи. Особливістю цього механізму є поєднання державного регулювання та саморегулювання аграрного ринку, що забезпечує баланс між суспільними інтересами та автономією суб'єктів господарювання. В результаті формується середовище, в якому добросовісна конкуренція є не лише засадою, а й практичним інструментом функціонування організованого аграрного ринку.

Загалом, інституційне-організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку може характеризуватися як система правових та організаційних механізмів функціонування біржової

інфраструктури та регуляторних інституцій, спрямованих на забезпечення прозорих умов біржової торгівлі, рівного доступу учасників до сегментів організованого ринку, запобігання антиконкурентній практиці та формування об'єктивної ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію, з ключовою роллю Антимонопольного комітету України як органу державного контролю та захисту економічної конкуренції.

2.3. Засоби правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку

Сучасна проблематика правового забезпечення добросовісної конкуренції є нагальним напрямом наукових досліджень внаслідок євроінтеграції, цифровізації торгівлі та трансформації аграрного сектору, коли забезпечення добросовісної конкуренції між учасниками організованого товарного ринку набуває особливого значення. Правове забезпечення добросовісної конкуренції охоплює систему регуляторних, організаційних, контрольних та санкційних механізмів, спрямованих на створення рівних умов для всіх учасників ринкових відносин, зокрема у сфері організованого аграрного ринку, запобігання недобросовісній конкуренції та захист економічних інтересів суб'єктів господарювання. Добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку є одним із принципів функціонування сучасних господарських відносин у сфері обігу сільськогосподарської продукції.

О. В. Безух вказує, що «конкуренція є тією домінантою, що визначає своєрідність господарських відносин та встановлює їх зв'язок із правовими гарантіями держави щодо розвитку та захисту конкуренції як основи економіки, яка, в свою чергу, є основою гарантування і здійснення основних прав і свобод особистості» [62, с. 96]. Т. І. Швидка також підкреслює особливе значення конкуренції для розвитку господарських відносин, захисту прав споживачів, формування добросовісного ринку. Вона вказує, що правила конкуренції слід розуміти не лише як сукупність окремих правових норм, а як

цілісну та багаторівневу систему взаємопов'язаних елементів, що впливають на формування економічного правопорядку. У ринковій економіці така система забезпечує існування, розвиток та захист економічної конкуренції, що є одним із фундаментальних принципів функціонування економічної системи та організації ринкових відносин [46, с. 130]. Вона також вказує, що до чинників державного впливу на підвищення конкурентоспроможності національної економіки, які реалізуються через застосування господарсько-правових засобів, належать заходи, спрямовані на скорочення виробничих і трансакційних витрат суб'єктів господарювання шляхом зменшення адміністративного навантаження, спрощення дозвільних механізмів та здійснення дерегуляції у сфері державного регулювання господарської діяльності [137, с. 95]. Враховуючи наведене слід зазначити, що держава впливає на формування добросовісної конкуренції в рамках системи правового забезпечення, яка базується на використанні різних моделей правового регулювання, спрямованих на регулювання конкурентних відносин.

Досліджуючи питання конкуренції, Б. В. Деревянко запропонував класифікацію держав залежно від особливостей правового регулювання захисту від недобросовісної конкуренції. Вчений вирізняє: 1) країни, де такий захист базується переважно на загальних деліктних нормах цивільного права; 2) держави, в яких застосовуються як загальні положення цивільного права, так і спеціальні норми господарського чи торговельного законодавства; 3) країни зі спеціальним законодавством у сфері захисту від недобросовісної конкуренції; 4) держави, в яких поряд зі спеціальним антимонопольним законодавством передбачена адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення законодавства про конкуренцію. Водночас, він вказує, що законодавство України важко віднести лише до однієї з вищезазначених груп. Так, в Україні поряд із загальними нормами цивільного права діє спеціальне господарське та конкурентне законодавство, яке надає повноваження уповноваженим державним органам, зокрема АМКУ, застосовувати санкції до суб'єктів господарювання за порушення правил конкуренції. Крім того, адміністративне та кримінальне законодавство також містить окремі правопорушення у сфері захисту економічної конкуренції [138, с. 108].

Правове регулювання є частиною системи правового забезпечення добросовісної конкуренції, що реалізується в рамках відповідних правових засобів. На думку Л.В. Вакарюк правові засоби слід розглядати як елементи правової реальності, що виконують регулятивну функцію та у взаємодії з іншими елементами системи соціального регулювання забезпечують досягнення цілей та реалізацію завдань, визначених відповідним етапом розвитку держави та суспільства [139, с. 16]. І. І. Павлюков вказує, що «правові засоби – це правові явища, що відображаються в інструментах (установленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально корисних цілей [1, с.40. 42]. А ось, Н. В. Заяць підкреслює, що правові засоби як суттєві явища відрізняються від інших елементів правової реальності. Вони не є ні правотворчою, ні правозастосовною діяльністю, ні явищами суб'єктивної сфери (правосвідомості, правової культури чи науки). Ці явища лише пов'язані з правовими засобами: через їх застосування або як їх відображення, але не є їх частиною. Самі правові засоби являють собою самостійні регулятивні елементи права, які можуть набувати різних форм залежно від правової системи та рівня її розвитку [141, с. 203]. У літературних джерелах також зазначається, що правові засоби є універсальною правовою дефініцією, що надає можливість систематизувати та ефективно застосовувати всі правові способи та прийоми регулювання суспільних відносин [142, с. 76].

Враховуючи наведене можна визначити, що правові засоби забезпечення добросовісної конкуренції слід розглядати як комплекс взаємопов'язаних регуляторних, організаційних, правових та економічних механізмів, спрямованих на формування та підтримку справедливого конкурентного середовища. Їх значення полягає не лише у запобіганні недобросовісній конкуренції та монополізації ринків, а й у забезпеченні стабільності економічного правопорядку, рівності учасників ринку та ефективного функціонування економіки в цілому. Варто зазначити, що система правових засобів забезпечення добросовісної конкуренції включає як регуляторні інструменти державного впливу, зокрема дерегуляцію, спрощення процедур ліцензування, зменшення адміністративного

навантаження, так і механізми державного контролю за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції та юридичної відповідальності за порушення антимонопольного законодавства. Розглянемо їх в контексті забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Поняття дерегуляції було встановлено в Указі Президента України «Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності» від 3 лютого 1998 р. № 79/98. Так, «під дерегулюванням слід розуміти сукупність спрямованих на зменшення втручання державних органів у підприємницьку діяльність, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку підприємництва заходів, які включають: спрощення порядку створення, реєстрації та ліквідації суб'єктів підприємницької діяльності; скорочення переліку видів підприємницької діяльності, що підлягають ліцензуванню та патентуванню, вимагають одержання сертифікатів та будь-яких інших дозволів на здійснення підприємницької діяльності; лімітування перевірок та контролю за діяльністю суб'єктів підприємництва; спрощення процедури митного оформлення вантажів при здійсненні експортно-імпортних операцій; забезпечення послідовності та стабільності нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності» [143]. Дерегуляція забезпечується шляхом удосконалення законодавства, експертизи нормативно-правових актів та моніторингу реалізації політики дерегуляції. Незважаючи на те, що Указ № 79/98 втратив чинність, його положення сформували сучасне розуміння дерегуляції.

Як зазначає Я.В. Петруненко дерегуляція господарської діяльності – це форма непрямой державної підтримки суб'єктів господарювання, яка полягає у помірному зменшенні регулюючого впливу держави з метою розширення свободи підприємницької діяльності при збереженні контролю у сферах, пов'язаних із захистом прав споживачів, економічною та екологічною безпекою [144, с. 278]. Як зазначають економісти в умовах воєнного стану дерегуляція набуває особливого значення. Україна поступово впроваджує політику дерегуляції економічної діяльності, спрямовану на створення

прозорих та сприятливих умов для бізнесу, але ефективність таких заходів залишається недостатньою та потребує прискорення, особливо в умовах воєнного стану. Деретуляція передбачає максимальне спрощення співпраці бізнесу та влади, формування вільного ринку, прозорої дозвільної системи та партнерських відносин із органами державного регулювання та нагляду [145]. Підтримка суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, зокрема відзначалося в постанові Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» від 18 березня 2022 р. № 314 [146]. Так, на період дії воєнного стану в Україні було запроваджено спрощений декларативний принцип ведення господарської діяльності, який дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати діяльність без отримання окремих дозволів.

Господарсько-правові засоби державної підтримки малого та середнього бізнесу поділяються на прямі та непрямі, а до прямих засобів підтримки суб'єктів агробізнесу належать здешевлення кредитів та компенсація орендних платежів для малих фермерських господарств [147, с. 519]. У сфері сільськогосподарського товаровиробництва заходи прямої державної підтримки включають фінансову допомогу сільськогосподарським виробникам: здешевлення кредитів для фермерських господарств, компенсацію процентних ставок за кредитами та лізингом сільськогосподарської техніки, бюджетні субсидії та дотації на виробництво, гранти на розвиток фермерських господарств, а також часткове відшкодування вартості техніки, насіння, добрив, обладнання. Наприклад, у 2022 р. було прийнято закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» [148], що є прикладом дієвих механізмів підтримки суб'єктів агробізнесу в умовах воєнного стану. Непрямі заходи підтримки в аграрному секторі спрямовані на створення сприятливого правового та економічного середовища: податкові пільги для сільськогосподарських виробників, спрощення дозвільних та реєстраційних процедур, деретуляція господарської діяльності, полегшення доступу до сільськогосподарських угідь, запровадження декларативного принципу ведення певних видів

діяльності, а також стабілізація та адаптація сільськогосподарського законодавства в умовах воєнного стану.

В системі прямих засобів державної підтримки є і дерегуляція, що передбачає зменшення надмірного державного втручання та оптимізацію контрольних функцій, зокрема через спрощені механізми оренди та використання земель, що особливо актуально в умовах воєнного стану. Поряд із цим дерегуляцію можна охарактеризувати як один із засобів забезпечення підтримки добросовісної конкуренції. Дерегуляція як правовий засіб забезпечення конкуренції на організованому аграрному ринку полягає у зменшенні надмірного втручання держави в господарську діяльність суб'єктів сільськогосподарського ринку, створенні рівних умов доступу до ринкової інфраструктури. Для організованого аграрного ринку дерегуляція має особливе значення, оскільки надмірна кількість дозвільних процедур, складність механізмів реєстрації, бюрократичні перешкоди та дублювання контрольних функцій державних органів можуть обмежувати доступ до ринку для нових учасників, посилювати монополізацію та знижувати рівень конкурентоспроможності.

Важливим проявом дерегуляції, що підтримує добросовісну конкуренцію, є цифровізація адміністративних процедур. Щодо цифровізації адміністративних послуг А. Ю. Осадчий вказує, що адміністративні процедури в електронній формі, зберігаючи своє призначення щодо впорядкування здійснення повноважень суб'єктів публічного управління в правових формах, забезпечують реальну поведінку учасників правовідносин, в рамках яких реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки (фактичний зміст правовідносин), у тому числі шляхом отримання інформації, необхідної для прийняття нормативно-правових або адміністративних актів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій [149, с. 28]. Відповідно до ч. 1 ст. 17 Закону України «Про адміністративні послуги»: «надання адміністративних послуг в електронній формі та доступ суб'єктів звернення до інформації про адміністративні послуги з використанням мережі Інтернет забезпечуються засобами Єдиного державного вебпорталу електронних послуг, який є офіційним джерелом інформації про надання адміністративних послуг в

Україні» [150]. Отже, впровадження електронної реєстрації, електронного документообігу, автоматизованого отримання дозволів та функціонування електронних торгових систем, вказує на сучасний перехід до цифровізації в Україні, що супроводжується стимулюючими заходами у вигляді режиму податкових пільг для резидентів [151, с. 85].

Це сприяє підвищенню прозорості організованого аграрного ринку, зниженню корупційних ризиків та зменшенню витрат суб'єктів господарювання на виконання адміністративних вимог. Цифровізація є чинником змін щодо конкуренції. На це звертає увагу О. М. Вінник. Вона розкриває, що в системі цифрової економіки змін умови конкуренції на ринках, на яких функціонують цифрові платформи та віртуальні підприємства [152, с.237]. Зокрема, сучасна біржа як організатор електронного ринку формує сприятливі умови для біржової діяльності. Для розуміння електронної торгівлі доцільно розглядати біржовий ринок як систему взаємодії продавця, біржового посередника та покупця, де посередник забезпечує узгодження інтересів сторін і балансування цін [153]. В межах організованого аграрного ринку це досягається шляхом впровадження державою цифрових технологій, включаючи електронні торгові системи, онлайн-біржові платформи, електронний документообіг та автоматизовані реєстри учасників ринку. Такі інструменти забезпечують підтримку режиму добросовісної конкуренції.

Правові засоби забезпечення добросовісної конкуренції також включають спрощення процедур ліцензування. В умовах організованого аграрного ринку це означає перегляд надмірних умов ліцензування діяльності, пов'язаної зі зберіганням, транспортуванням, продажем або біржовою торгівлею сільськогосподарською продукцією. Слід звернути увагу, що в абз. 6 п. 5 ст. 3 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» встановлено, що державна політика у сфері ліцензування ґрунтується, зокрема на принципі рівності прав суб'єктів господарювання, що передбачає заборону використання ліцензування видів господарської діяльності для обмеження конкуренції [154]. Тобто, принцип рівних прав суб'єктів господарювання можна розглядати як правовий засіб забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. Його зміст полягає у запобіганні

дискримінаційним умовам доступу до господарської діяльності, пов'язаної з функціонуванням товарних бірж та організованих товарних ринків. Це означає, що державні органи не можуть встановлювати надмірні або вибіркові ліцензійні вимоги для окремих учасників ринку, оскільки такі дії можуть призвести до монополізації окремих сегментів організованого аграрного ринку та порушення принципів добросовісної конкуренції. Водночас, реалізація цього принципу сприяє формуванню відкритого конкурентного середовища у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, забезпечує рівний доступ учасників до організованого аграрного ринку та зменшує ризики адміністративного впливу на конкурентні процеси. Таким чином, спрощення та уніфікація процедур ліцензування є одним з засобів підтримки добросовісної конкуренції. Наприклад, на початку введення воєнного стану Кабінет Міністрів України почав використовувати інструмент квотування і ліцензування експорту стратегічно важливих товарів, до яких, зокрема відніс і більшість сільськогосподарської продукції [155].

В системі правових засобів забезпечення добросовісної конкуренції поряд із дерегуляцією є і такий засіб як спрощення процедур ліцензування можна визначити і зменшення адміністративного навантаження. Зменшення адміністративного навантаження передбачає зменшення кількості перевірок, дублювання звітності, надмірних вимог до документації та інших бюрократичних процедур. З 2013 року в Україні спрощуються процедури податкового адміністрування шляхом запровадження електронної звітності, автоматичного відшкодування ПДВ, електронних послуг та системи оскарження податкових рішень, що сприяє покращенню умов ведення бізнесу та розвитку чесної конкуренції [156, с. 290]. Як влучно вказують Р. С. Кірін, Б. В. Дервянко, Я. В. Петруненко спрощення умов ведення господарської діяльності доцільне лише за умови дотримання балансу між дерегуляцією та належним рівнем якості, ефективності та безпеки. Його зміст полягає у встановленні меж спрощення адміністративних процедур шляхом їх оптимізації або часткового скорочення без шкоди для регуляторних цілей. У цьому контексті використовується підхід регуляторного редукціонізму, який передбачає цілеспрямоване спрощення правового регулювання до рівня, що

забезпечує його чіткість та керованість, одночасно запобігаючи втраті балансу між економічною ефективністю та суспільними інтересами [157]. Отже, зниження адміністративного навантаження безпосередньо впливає на формування рівних умов доступу до ринку для суб'єктів господарювання, оскільки зменшує трансакційні витрати на вхід та зменшує бар'єри для малого та середнього бізнесу. Водночас надмірне дерегулювання може призвести до послаблення контролю за дотриманням стандартів якості продукції, фінансової дисципліни та безпеки господарської діяльності, що, у свою чергу, створює ризики недобросовісної конкуренції. Саме тому сучасні підходи до адміністративного спрощення передбачають не механічне скорочення регуляторних вимог, а їх функціональну оптимізацію з урахуванням принципу пропорційності. Тобто кожна регуляторна вимога повинна оцінюватися з позиції її необхідності для досягнення легітимної мети державного регулювання та її впливу на конкурентне середовище. Це має принципове значення для організованого аграрного ринку, оскільки сільськогосподарські виробники часто несуть значні витрати, пов'язані з виконанням адміністративних обов'язків, що негативно впливає на їхню конкурентоспроможність. Водночас спрощення регуляторних механізмів не повинно призводити до послаблення контролю за якістю та безпекою сільськогосподарської продукції, оскільки це пов'язано із захистом продовольчої безпеки держави.

Узагальнюючи наведене можна визначити, що дерегуляція, спрощення процедур ліцензування та зменшення адміністративного навантаження є важливими правовими засобами забезпечення конкуренції на організованому аграрному ринку, оскільки вони сприяють формуванню відкритого, прозорого та доступного конкурентного середовища, забезпечують рівність учасників ринку та стимулюють розвиток добросовісної конкуренції.

Поряд із регуляторними правовими засобами забезпечення добросовісної конкуренції є контрольно-охоронні засоби, зокрема здійснення державного контролю у сфері економічної конкуренції та притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері конкуренції. Державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної

конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень здійснюються органами АМКУ (ч. 4 ст. 4 Закону України «Про захист економічної конкуренції») [11]. Одним з видів державного контролю є контроль за дотриманням антимонопольного законодавства щодо захисту інтересів підприємців та добросовісної конкуренції [158]. Суть державного контролю полягає у перевірці та моніторингу діяльності суб'єктів з метою встановлення дотримання вимог законодавства. Контроль включає не лише виявлення порушень, а й їх запобігання, а також припинення протиправних дій та забезпечення дотримання правових норм. Таким чином, контроль виконує як перевірочну, так і превентивно-захисну функцію у правовому регулюванні [15]. Метою державного контролю є забезпечення законності та приведення управлінських відносин у відповідність до встановлених правових норм, що визначає його ефективність та результативність. Як особливий вид діяльності державних органів, контроль передбачає систематичний моніторинг дотримання законодавства та сприяє стабільному функціонуванню системи державного управління [160, с. 120].

Державний контроль у сфері економічної конкуренції полягає, перш за все, у перевірці та моніторингу діяльності суб'єктів господарювання з метою встановлення їх відповідності вимогам законодавства. У процесі такої перевірки виявляються порушення, запобігається їх вчинення та забезпечується припинення протиправної поведінки. Таким чином, контроль виконує перевірочну та профілактичну функцію у сфері захисту конкуренції. Його здійснення у формі перевірки передбачено Порядком проведення перевірки суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю Антимонопольним комітетом України, його територіальними відділеннями, затверджено розпорядженням АМКУ від 07.12.2023 № 21-рп [161]. Перевірка в рамках державного контролю за дотриманням конкурентного законодавства проводиться виключно на підставі судового рішення господарського суду та відповідного наказу АМКУ. Підставами для її порушення є розгляд заяв або подань про порушення, виявлення ознак антиконкурентних дій, розслідування справ або необхідність

перевірки отриманої інформації. Під час перевірки здійснюється доступ до приміщень та документів, їх огляд, вилучення або опечатування здійснюється за рішенням суду. Термін перевірки, як правило, не перевищує 30 днів і може бути продовжений лише за наявності підстав, визначених законом, та додаткового дозволу суду.

Загалом, контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції виконує захисну, регулюючу та превентивну функції. Захисна функція полягає у притягненні до відповідальності та відновленні порушених прав суб'єктів господарювання та споживачів. Регулююча функція проявляється у наданні дозволів на узгоджені дії та концентрації. Превентивна функція спрямована на виявлення та запобігання порушенням конкурентного законодавства [162, с. 94].

Узагальнюючи можна визначити, що державний захист економічної конкуренції на організованому аграрному ринку – це діяльність уповноважених державних органів, спрямована на перевірку, виявлення, запобігання та припинення порушень конкурентного законодавства з метою забезпечення законності та добросовісної конкуренції на ринку обороту сільгосппродукції. Внаслідок того, що в Законі України «Про захист економічної конкуренції» [119] не міститься його визначення. Варто запропонувати, доповнити ч. 1 ст. 1 цього Закону таким визначенням: «державний контроль за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень – це діяльність уповноважених органів щодо перевірки, виявлення, запобігання та припинення порушень конкурентного законодавства з метою забезпечення добросовісної конкуренції та захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів».

Загалом державний контроль є складовою державного захисту конкуренції. На організованому аграрному ринку такий контроль має особливе значення, оскільки саме через механізми державного нагляду та контролю забезпечується належне функціонування конкурентного середовища, стабільність ринкових відносин та дотримання вимог закону всіма учасниками ринку. Його роль полягає не лише у виявленні та припиненні

порушень законодавства про захист економічної конкуренції, а й у формуванні передбачуваних та прозорих правил ведення господарської діяльності у сфері сільськогосподарського виробництва та обігу сільськогосподарської продукції. Такий контроль допомагає забезпечити рівні умови доступу суб'єктів господарювання до організованого аграрного ринку, запобігти дискримінаційним умовам участі в біржовій торгівлі, обмежити доступ до ринкової інфраструктури або створити штучні бар'єри для окремих учасників. Це має особливе значення в умовах високої концентрації окремих сегментів аграрного ринку, де існують ризики домінування великих агрохолдингів, трейдерів або посередників, здатних впливати на ціноутворення, умови продажу продукції та поведінку інших учасників ринку.

До правових засобів забезпечення добросовісної конкуренції можна віднести юридичну відповідальність за порушення антимонопольного законодавства. Її застосування спрямоване на запобігання антиконкурентним узгодженим діям, зловживанню монопольним становищем, маніпуляціям цінами та іншим порушенням, які можуть спотворити конкурентне середовище, зокрема у сфері реалізації/продажу сільськогосподарської продукції. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про Антимонопольний комітет України» АМКУ в сфері здійснення контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції розглядає справи про адміністративні правопорушення, приймає постанови та перевіряє їх законність та обґрунтованість [8]. Крім того, згідно ч. 1 ст. 52 Закону України «Про захист економічної конкуренції» органи АМКУ накладають штрафи на об'єднання, суб'єктів господарювання: юридичних осіб; фізичних осіб; групу суб'єктів господарювання [119]. Розмір штрафу, що є різновидом адміністративно-правової відповідальності визначається згідно Порядку визначення розміру штрафу, що накладається за порушення законодавства про захист економічної конкуренції, затвердженого Розпорядженням Антимонопольного комітету України від 14.12.2023 № 22-рп [163].

Аналізуючи ці нормативно-правові акти можна виявити, що штрафи за порушення законодавства про конкуренцію накладаються на суб'єктів господарювання, дії або бездіяльність яких визнано такими, що становлять

порушення. Якщо порушення вчинено групою пов'язаних осіб, відповідальність можуть нести ті суб'єкти, які безпосередньо вчинили порушення, сприяли йому або отримали конкурентні переваги. Під час визначення розміру штрафу враховуються принципи законності, рівності та захисту конкуренції, а також характер порушення, його вплив на ринок, отриманий дохід та ступінь негативних наслідків для конкуренції та споживачів. Розмір штрафу визначається в кілька етапів: встановлення базового розміру, його коригування залежно від обставин справи та визначення максимального розміру штрафу. Водночас, для забезпечення стримуючого ефекту та стимулювання добросовісної поведінки на ринку, правозастосовна практика діяльності органів АМКУ передбачає можливість диференціації при накладенні штрафів. Наприклад, 3 червня 2025 р. тимчасові адміністративні колегії АМКУ ухвалили чотири рішення про вчинення антиконкурентних узгоджених дій, пов'язаних зі спотворенням результатів торгів. На суб'єктів господарювання за порушення законодавства про захист економічної конкуренції накладено штрафи на загальну суму понад 16 мільйонів гривень. Зокрема, за результатами розгляду справи, підготовленої Західним міжрегіональним територіальним відділенням АМКУ, двох фізичних осіб-підприємців, які узгоджували свою поведінку під час торгів з капітального ремонту сільськогосподарських угідь у Львівській області, оштрафовано на загальну суму 4 131 394 грн [164].

Накладання санкцій має бути соціально-економічно обґрунтованими. В.В. Ліпинський справедливо наголошує, що «кожна санкція має спрямовуватись на підтримку та захист економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності для забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин, що виключає врахування під час вирішення питання про винуватість суб'єкта господарювання у антиконкурентних діях обставин, які не охоплюються метою конкурентного законодавства, таких як, наприклад, захисту національного товаровиробника та інтересів споживачів поза зв'язком із справедливістю конкуренції» [165, с. 206]. Отже, під час застосування штрафних санкцій необхідно дотримуватися принципів справедливості,

обґрунтованості та пропорційності, оскільки заходи відповідальності не повинні призводити до необґрунтованого припинення господарської діяльності суб'єкта господарювання. Це має особливе значення для суб'єктів сільськогосподарського товаровиробництва, діяльність яких важлива не лише для розвитку національної економіки, а й для забезпечення продовольчої безпеки держави, стабільності сільськогосподарського ринку та безперервності постачання сільськогосподарської продукції.

Отже, юридична відповідальність забезпечує дотримання принципів рівності та добросовісності між учасниками ринку, сприяє прозорості біржових та торговельних процедур, а також захищає інтереси сільськогосподарських виробників, споживачів та держави. Крім того, застосування санкцій має превентивне значення, оскільки стимулює суб'єктів господарювання дотримуватися вимог конкурентного законодавства та утримуватися від недобросовісної ринкової поведінки, що загалом позитивно впливає на стабільність, ефективність та конкурентоспроможність організованого аграрного ринку.

Слід визначити, що правове забезпечення організованого аграрного ринку може розглядатися як правовий інститут господарського права, предметом регулювання якого є суспільні відносини щодо організації та функціонування організованого аграрного ринку, визначення правового статусу його учасників, проведення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, а також використання електронних торгових систем під час укладання та виконання біржових операцій.

Висновки до розділу 2

Праведне дослідження у другому розділі дисертаційної роботи дозволяє запропонувати такі висновки:

1. На підставі проведеного аналізу правового статусу суб'єктів організованого аграрного ринку встановлено, що визначення правового статусу суб'єктів організованого аграрного ринку не може обмежуватися лише

критерієм здійснення господарської діяльності, а вимагає врахування їхньої функціональної ролі у біржовому обігу сільськогосподарської продукції, особливостей допуску до торгівлі, характеру прав та обов'язків, а також ступеня публічно-правового впливу на їхню діяльність. Це дозволяє повніше розкрити галузеву природу відповідних суб'єктів та визначити специфіку їхньої правосуб'єктності в умовах сучасного розвитку організованого аграрного ринку.

2. Розкрита особливість правового статусу сільськогосподарського товаровиробника в межах організованого заграного ринку. Так, вони можуть виступати як суб'єкти постачання сільськогосподарської продукції, які виробляють та забезпечують первинне введення продукції в обіг шляхом її продажу, обміну або передачі за відповідними цивільно-правовими договорами. Водночас, суб'єктами купівлі-продажу на організованому аграрному ринку є як сільськогосподарські товаровиробники, так і професійні учасники біржової торгівлі (брокери, дилери та інші допущені учасники), які здійснюють операції купівлі-продажу за біржовими контрактами та забезпечують перехід права власності на продукцію. Отже, варто розрізняти дві функціональні групи учасників ринку: суб'єкти постачання та суб'єкти продажу сільськогосподарської продукції.

3. Суб'єкта організованого аграрного ринку доцільно характеризувати як учасника господарських відносин, діяльність якого пов'язана з реалізацією/продажем, фінансуванням або організаційним забезпеченням торгівлі сільськогосподарською продукцією в межах організаційно-інституційної інфраструктури організованого аграрного ринку.

4. Конкурентна політика виступає складовою державної економічної політики, яка визначає стратегічні напрями формування та захисту конкурентного середовища, встановлює принципи недопущення монополізації та забезпечення добросовісної конкуренції. Вона створює нормативно-правові підвалини функціонування організованого аграрного ринку, визначає правила поведінки його учасників та закладає інституційні основи для діяльності регуляторних і контрольних органів. Саме конкурентна політика забезпечує узгодженість дій державних органів, органів місцевого

самоврядування та біржових інституцій у процесі формування прозорого ринкового середовища.

5. Аналізуючи нормативно-правове регулювання діяльності товарних бірж зроблено висновок, що цей суб'єкт є частиною системи інституційно-організаційного забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. Таке положення обумовлено тим, що товарна біржа утворює цілісну інституційну та організаційну основу для забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку. Встановлення чітких процедур допуску біржових товарів до торгівлі, ведення відкритого реєстру та публікації інформації про сільськогосподарську продукцію та інші товари забезпечує прозорість ринкових відносин та рівний доступ учасників до біржових операцій, зокрема усіх суб'єктів у сфері сільськогосподарського господарювання. Обов'язкова перевірка якості, кількості та походження продукції мінімізує ризики фальсифікації та недобросовісної поведінки суб'єктів господарювання. Використання електронної торгової системи та механізмів аукціонів сприяє формуванню ринкових цін на основі реального співвідношення попиту та пропозиції.

6. Підкреслено, що дерегуляція є важливим інструментом державної політики, спрямованої на зменшення адміністративного навантаження на суб'єктів господарювання та усунення надмірних регуляторних бар'єрів. Вона створює рівні умови доступу до ринку, що особливо важливо для розвитку малого та середнього бізнесу. Поряд із цим, дерегуляцію можна розглядати як один із засобів забезпечення та підтримки добросовісної конкуренції. У сфері організованого аграрного ринку дерегуляція проявляється в спрощенні процедур допуску суб'єктів господарювання до біржової торгівлі, сільськогосподарських майданчиків, оптових ринків сільськогосподарської продукції та інших елементів ринкової інфраструктури. Це передбачає мінімізацію надмірних вимог до отримання дозволів, сертифікатів, погоджень та ліцензій, якщо такі вимоги не є об'єктивно необхідними для забезпечення безпеки продукції або захисту суспільних інтересів. Зменшення адміністративного навантаження дозволяє малому та середньому аграрному

бізнесу отримати реальний доступ до організованого ринку та конкурувати з великими агрохолдингами.

7. Проведене дослідження дозволило визначити, що державний контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту економічної конкуренції, зокрема на організованому аграрному ринку, має важливу превентивну функцію, оскільки він спрямований на запобігання зловживанню монопольним (домінуючим) становищем, антиконкурентним узгодженим діям, маніпуляціям з цінами та іншим формам недобросовісної конкуренції. Це особливо актуально для організованого аграрного ринку, де порушення принципів конкуренції можуть негативно впливати не лише на суб'єктів господарювання, а й на продовольчу безпеку держави, стабільність постачання сільськогосподарської продукції та рівень цін для кінцевих споживачів.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОБРОСОВІСНОЇ КОНКУРЕНЦІЇ НА ОКРЕМИХ СЕГМЕНТАХ ОРГАНІЗОВАНОГО АГРАРНОГО РИНКУ

3.1. Правове забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією

Біржова торгівля сільськогосподарською продукцією є важливим елементом організованої ринкової інфраструктури, що забезпечує прозоре ціноутворення, підвищує ліквідність сільськогосподарської продукції та знижує транзакційні витрати для його учасників. У сучасних умовах така торгівля набуває особливого значення не лише як механізм організації торгівлі, а й як інструмент забезпечення економічної стабільності аграрного сектору, що безпосередньо впливає на продовольчу безпеку держави та її експортний потенціал. Варто зазначити, що біржова торгівля сільськогосподарською продукцією – це організована система господарських правовідносин, що виникають у процесі біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією між учасниками ринку на основі конкуренції, відкритості, стандартизації та державного регулювання. Добросовісна конкуренція в цих відносинах має особливе значення, оскільки біржова торгівля спрямовується на створення рівних можливостей для всіх учасників біржових торгів, зокрема малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції. Наявність ефективного конкурентного середовища сприяє стабільності аграрного сектору, підвищенню інвестиційної привабливості ринку та інтеграції України в європейський економічний простір.

Важливо враховувати, що принцип добросовісності у сфері конкурентних відносин забезпечує суб'єктам господарювання можливість здійснювати підприємницьку діяльність в умовах чесного та рівноправного

конкурентного середовища. Його зміст полягає не лише у свободі економічної діяльності, а й у необхідності поваги до прав та законних інтересів інших учасників ринку, дотриманні встановлених правил конкуренції та недопущенні недобросовісних способів ведення господарської діяльності. Порушення зазначеного принципу є підставою для застосування заходів юридичної відповідальності та реалізації механізмів захисту порушених прав [46, с. 128]. Незважаючи на значення добросовісної конкуренції для здійснення біржової торгівлі принцип добросовісної конкуренції не отримав чіткого та системного закріплення в законодавстві України, зокрема як окремий основоположний принцип функціонування біржової торгівлі, зокрема у сфері біржового ринку сільськогосподарської продукції.

Законом України «Про товарні біржі» визначає правові основи діяльності товарних бірж, порядок організації біржової торгівлі та статус їх учасників, але не містить прямого нормативного закріплення принципу добросовісної конкуренції як основного принципу функціонування біржового ринку [6]. Водночас, Законом України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» передбачено правило щодо визнання недобросовісної емісії цінних паперів (ст. 96 Закону) [55]. Такий підхід свідчить про відсутність єдиного та системного регуляторного підходу до встановлення принципу добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі, що спричиняє неоднозначність у його розумінні та практичному застосуванні на товарних біржах, зокрема на сільськогосподарському фондовому ринку. Фактично, законодавець приділяє більше уваги питанням добросовісної конкуренції у сфері ринків капіталу, тоді як у сфері товарної біржової торгівлі відповідні принципи залишаються переважно похідними від загального конкурентного законодавства.

Слід зазначити, що до конкуренції біржових відносин застосовуються положення Закону України «Про захист економічної конкуренції» [119], який водночас також не виокремлює засаду добросовісної конкуренції як самостійну основу функціонування конкурентних відносин. Як наслідок,

правове регулювання добросовісної конкуренції у сфері товарної біржової торгівлі, зокрема на аграрному біржовому ринку, має переважно опосередкований характер та здійснюється через загальні механізми захисту економічної конкуренції, запобігання монополізму та запобігання антиконкурентній практиці. Це відбивається і на правовій регламентації проведення біржових торгів та функціонування біржі.

Аналіз правил біржової торгівлі на товарних біржах, що здійснюють продаж сільськогосподарської продукції, засвідчує, що вони, як правило, не містять прямого закріплення принципу добросовісної конкуренції як самостійної основи організації біржової торгівлі. Зокрема, в Правилах ТОВ «Українська універсальна біржа», затверджених рішенням Наглядової Ради ТОВ «Українська універсальна біржа» від 10 січня 2022р. [166], не міститься прямого закріплення принципу добросовісної конкуренції як самостійної основи здійснення біржової діяльності. Водночас, окремі положення Правил спрямовані на забезпечення конкурентного середовища та рівних умов участі в біржових торгах. Зокрема, відповідно до пункту 1.2 Правил, їх дія поширюється на Біржу, її органи управління, осіб, які здійснюють вплив на управління та діяльність Біржі, членів Біржі, учасників торгів та біржових брокерів, а самі Правила є обов'язковими для всіх зазначених суб'єктів. Такий підхід забезпечує застосування єдиних правил поведінки до всіх учасників біржових відносин та сприяє реалізації принципу рівності учасників ринку. Особливе значення для забезпечення добросовісності конкурентності має також положення пункту 1.3 Правил, згідно з яким Біржа зобов'язана опублікувати Правила на власному веб-сайті. Забезпечення відкритого доступу до інформації про процедуру торгів, права та обов'язки учасників створює передумови для прозорості біржової діяльності та зменшує ризики недобросовісної поведінки на ринку [166]. Крім того, Правила детально регулюють порядок здійснення біржових операцій, укладання біржових угод та проведення біржових торгів, що сприяє уніфікації процедур та мінімізації можливостей для надання невинуватених переваг окремим учасникам. Таким

чином, забезпечення чесної конкуренції на Українській універсальній біржі здійснюється переважно опосередковано через механізми відкритості, обов'язкових єдиних правил торгівлі, рівності учасників та прозорості біржових процедур, а не через пряме нормативне закріплення відповідного принципу.

У Статуті Аграрної біржі не визначено окремих приписів щодо забезпечення добросовісної конкуренції або містили б визначення чи гарантії захисту конкурентного середовища між учасниками біржової торгівлі [88]. Водночас, зміст Статуту свідчить, що регулювання біржової діяльності має переважно організаційно-правовий характер і спрямоване на забезпечення функціонування самої біржі як установи. Зокрема, воно визначає її правовий статус, правоздатність, майнову відповідальність, а також основні функції у сфері організації торгів, формування ринкових цін, надання розрахунково-клірингових послуг. Окремі положення Статуту, хоча й не закріплюють безпосередньо принцип добросовісної конкуренції, опосередковано впливають на конкурентні відносини на ринку. Це проявляється через встановлення порядку допуску учасників до торгів, право біржі затверджувати обов'язкові правила біржової торгівлі, сертифікацію брокерів та товарів, а також можливість призупинення торгів у разі значних коливань цін.

Такий підхід можна простежити і в правилах інших бірж, зокрема іноземних. Наприклад, Чиказька торгова біржа/ Chicago Board of Trade (CBOT) – це товарна біржа, що працює як елемент організованого ринку деривативів та входить до складу CME Group. Основним об'єктом біржової торгівлі на CBOT є стандартизовані біржові контракти, зокрема ф'ючерси та деривативи на сільськогосподарську продукцію (пшеницю, кукурудзу, сою та інші товари). Нормативне регулювання діяльності CBOT здійснюється не через державні регуляторні акти, а базується на внутрішніх правилах біржі (Rulebook). Ці правила є складовою саморегульованої системи товарного ринку (саморегульованої організації, SRO) [167]. У рамках цієї моделі біржа виступає як інституція, що самостійно встановлює правила ринку та стандарти

поведінки його учасників, перебуваючи при цьому під наглядом державного регулятора ринку деривативів у США. Rulebook виконують функцію квазінормативного регулювання, спрямованого на забезпечення цілісності ринку, справедливості торговельних операцій та рівності умов участі для всіх суб'єктів біржових відносин. Зокрема, нормативні положення охоплюють заборону маніпулятивної практики, запобігання штучному впливу на ціноутворення та встановлення стандартів добросовісної поведінки учасників ринку, що за своїм змістом співвідноситься з економіко-правовою категорією добросовісної конкуренції.

Щодо визначення добросовісної конкуренції на біржових ринках ЄС варто зазначити, що ця засада не зводиться до закріплення одного спеціального принципу в біржових правилах. Воно формується через взаємодію норм первинного права ЄС, спеціального фінансового регулювання та інструментів запобігання зловживанням на ринку. Договір про заснування Європейського Союзу визначає основні засади забезпечення добросовісної конкуренції на внутрішньому ринку ЄС, які також застосовуються до діяльності товарних та сільськогосподарських бірж. Зокрема, стаття 101 Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу забороняє угоди між підприємствами, рішення об'єднань підприємств та узгоджену практику, спрямовану на запобігання, обмеження або спотворення конкуренції. Такі дії включають змову щодо встановлення цін, розподілу ринку, обмеження виробництва або постачання продукції та застосування дискримінаційних умов до окремих учасників ринку) [168]. Ці положення мають особливе значення для біржової торгівлі, оскільки вони спрямовані на забезпечення відкритого та конкурентного механізму ціноутворення та запобігання маніпуляціям результатами торгів. Крім того, стаття 102 Договору забороняє зловживання домінуючим становищем на ринку [168]. Для організованих товарних ринків це означає, що використання ринкової влади біржею, оператором організованого ринку або окремими учасниками торгів є неприпустимим з

метою встановлення необґрунтованих або дискримінаційних умов участі в торгівлі, обмеження доступу до ринку інших суб'єктів, створення переваг для окремих учасників або вчинення інших дій, які можуть призвести до спотворення конкуренції.

Важливим нормативним актом Європейського Союзу у сфері регулювання організованих ринків є Директива 2014/65/ЄС (Директива 2014/65/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 15 травня 2014 року про ринки фінансових інструментів та про внесення змін до Директиви 2002/92/ЄС і Директиви 2011/61/ЄС (нова редакція MiFID II), яка встановлює вимоги до функціонування торговельних майданчиків, інвестиційних фірм та операторів ринку. Хоча Директива безпосередньо не визначає поняття добросовісної конкуренції, її положення спрямовані на створення справедливого конкурентного середовища шляхом забезпечення прозорості торгівлі, рівного доступу учасників до ринку, недискримінаційного встановлення правил торгівлі та запобігання зловживанням на ринку. Зокрема, ст. 53 MiFID II передбачає, що регульовані ринки повинні встановлювати та підтримувати прозорі й недискримінаційні правила доступу до біржової торгівлі, засновані на об'єктивних критеріях [169]. Це сприяє забезпеченню рівних умов конкуренції між учасниками ринку та недопущенню необґрунтованого обмеження доступу до торговельних систем.

Важливим правовим інструментом для забезпечення добросовісної конкуренції на організованих товарних ринках є Регламент (ЄС) № 596/2014 про зловживання ринком (MAR) [170]. Його положення спрямовані на підтримку цілісності, прозорості та справедливості біржової торгівлі шляхом заборони інсайдерської торгівлі, незаконного розголошення інсайдерської інформації та маніпулювання ринком. Хоча Регламент (ЄС) № 596/2014 прямо не закріплює принцип добросовісної конкуренції, його положення фактично спрямовані на забезпечення справедливих умов конкуренції на організованих ринках. Зокрема, статті 8, 10, 12 та 15 забороняють інсайдерські угоди, незаконне розголошення інсайдерської інформації та маніпулювання ринком

[170]. Отже, Регламент встановлює єдині правила для запобігання діям, які можуть спотворювати механізм формування ринкових цін або створювати не виправдані переваги для окремих учасників торгів.

У практиці функціонування організованих товарних, зокрема аграрних ринків ЄС правила добросовісної конкуренції закріплені не тільки в законодавстві, а й у внутрішніх правилах окремих бірж. Такі правила спрямовані на забезпечення прозорості торгівлі, рівності учасників ринку, запобігання маніпуляціям цінами, використанню інсайдерської інформації та іншим формам недобросовісної поведінки. Так, біржа Euronext MATIF, що торгує зерновими, кукурудзою та ріпаком, розробила та прийняла Інструкцію DOC-2017-12 від 1 червня 2023 р. «Обмеження позицій для сільськогосподарських товарних деривативів, що торгуються на Euronext Paris Matif». Цей документ передбачає механізми контролю ринкових позицій учасників, моніторингу біржових операцій та запобігання зловживанням на ринку [171]. Такі інструменти спрямовані на запобігання домінуванню окремих учасників та забезпечення справедливого конкурентного середовища. Також у практиці Європейської енергетичної біржі (EEX) правила добросовісної конкуренції закріплені в Кодексі поведінки EEX 003a. Зокрема, § 3 «Цілісність ринків EEX; заборона інсайдерської торгівлі, маніпулювання ринковими та розрахунковими цінами» встановлює обов'язок учасників торгів дотримуватися цілісності ринку та забороняє інсайдерську торгівлю, маніпулювання ринковими та розрахунковими цінами. Такі положення спрямовані на забезпечення прозорості біржової торгівлі, рівності учасників ринку та запобігання отриманню недобросовісних конкурентних переваг [172].

Аналіз внутрішніх правил товарних бірж ЄС дозволяє констатувати, що забезпечення добросовісної конкуренції реалізується не лише через правила антимонопольного законодавства, а й через спеціальні механізми організації біржової торгівлі. Зокрема, встановлення лімітів позицій для сільськогосподарських товарних деривативів на біржі Euronext MATIF

спрямоване на запобігання надмірній концентрації ринкової влади, маніпуляціям цінами та іншим формам недобросовісної поведінки на ринку. Таким чином, біржові правила формують загальні засади добросовісної конкуренції.

Узагальнюючи європейський підхід щодо добросовісної конкуренції на товарних біржах можна стверджувати, що категорія «добросовісна конкуренція» не отримала закріплення в законодавстві ЄС, зокрема щодо біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Натомість відповідні правові механізми реалізуються через системні норми, спрямовані на запобігання маніпулюванню цінами, недопущення зловживання положенням на ринку, забезпечення доброчесності біржового ринку, підтримання ефективної конкуренції. Добросовісну конкуренцію в межах біржової торгівлі слід розглядати як сукупність правових, організаційних та інституційних засобів, спрямованих на підтримку цілісності ринку, прозорого ціноутворення, рівності учасників біржової торгівлі, недискримінаційного доступу до ринку та запобігання будь-яким формам ринкових зловживань, які можуть спотворювати конкурентне середовище. Саме через ці категорії в праві ЄС фактично забезпечується дотримання правил добросовісної конкуренції у біржової торгівлі, зокрема у сфері сільськогосподарської продукції.

З огляду на відсутність визначення добросовісної конкуренції при здійсненні операцій на біржах, правове забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією потребує окремого наукового обґрунтування та визначення. Біржова торгівля відноситься до організованої форми торгівлі на товарних ринках, зокрема щодо сільськогосподарської продукції [173, с. 208]. При цьому, конкуренція є частиною функціонування товарної біржі.

Функціонування біржі як організатора торгів залежить від комплексу економічних та інституційних передумов, серед яких ключовими є наявність конкурентного ринку, автономія господарюючих суб'єктів, достатній рівень пропозиції продукції, активна участь значної кількості продавців і покупців,

фінансова стабільність держави, розвиток елементів інфраструктури, необхідних для біржової торгівлі [136, с. 65]. Біржова торгівля має базуватися на конкуренції. При цьому товарні біржі є базисом організованого аграрного ринку. Водночас в Україні ще не сформовано стабільного та вискоєфективного біржового сегмента аграрного ринку. Серед основних факторів, що перешкоджають його розвитку, – недостатня підтримка з боку держави, відсутність систематичного інформування про результати біржової торгівлі, низький рівень обізнаності сільськогосподарських виробників про можливості біржової торгівлі [174, с. 59]. Все це впливає і на розуміння добросовісної конкуренції в межах організованого аграрного ринку.

Через відсутність у законодавстві України визначення поняття добросовісної конкуренції на організованому ринку, зокрема у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, виникає необхідність застосування науково-теоретичного підходу до розкриття її змісту. Одним із таких підходів є використання методу аналізу від протилежного, за якого сутність добросовісної конкуренції визначається через вивчення ознак та проявів недобросовісної конкуренції. Такий підхід дає змогу виявити основні характеристики добросовісної конкурентної поведінки учасників фондового ринку.

У науковій літературі недобросовісна конкуренція розглядається як вид протиправної конкурентної поведінки, що суперечить встановленим правилам господарської діяльності, принципам добросовісної ділової практики та вимогам законодавства. Її суть полягає в тому, що суб'єкт господарювання отримує конкурентні переваги не шляхом підвищення ефективності власної діяльності, якості товарів чи послуг, а шляхом вчинення дій, що створюють перешкоди для конкурентів або спотворюють умови конкуренції на ринку. Поширення такої практики є природним наслідком загострення конкурентної боротьби [175, с. 27, 28]. У сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією недобросовісна конкуренція може проявлятися в будь-яких діях учасників торгів або організаторів біржових торгів, що порушують принципи

рівності, прозорості та чесності біржової торгівлі, створюють перешкоди для діяльності інших учасників або надають окремим суб'єктам господарювання не виправдані конкурентні переваги. Наведені дії можуть включати антиконкурентні узгоджені дії між учасниками торгівлі щодо цін або обсягів реалізації продукції, маніпулювання біржовими котируваннями, поширення неправдивої інформації, використання інсайдерської інформації, створення дискримінаційних умов доступу до торгівлі, а також інші практики. Особливу небезпеку для функціонування організованого аграрного ринку становлять дії, спрямовані на штучний вплив на результати торгів або надання окремим учасникам привілейованого становища порівняно з іншими учасниками. Така практика підриває довіру до механізму торгівлі на фондовій біржі, порушує принцип рівності учасників ринку та перешкоджає формуванню об'єктивної ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію.

Практика функціонування світових товарних бірж свідчить про наявність таких порушень. Так, у 2018 р. Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами США (CFTC) встановила факт спроби маніпулювання цінами ф'ючерсних контрактів на пшеницю на Чиказькій товарній біржі (CBOT), метою якої було отримання прибутку від змін біржових котирувань. Крім того, регулятори неодноразово виявляли випадки так званого «спуфінгу» – розміщення великих ордерів на купівлю або продаж без наміру їх виконання з метою створення хибного враження про попит або пропозицію на зерновому та інших товарних ринках [176]. Наведений приклад підкреслює, що забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку неможливе без ефективних механізмів виявлення та припинення маніпуляцій з цінами, поширення хибних ринкових сигналів та інших форм недобросовісної поведінки учасників торгів. Досвід США підкреслює важливість постійного моніторингу біржових операцій, наявності спеціалізованих наглядових органів та застосування ефективних санкцій за порушення правил торгівлі. Для України особливо корисним є запровадження механізмів контролю біржових операцій на організованому аграрному ринку,

удосконалення процедур виявлення маніпуляцій з цінами на сільськогосподарську продукцію та підвищення рівня прозорості біржової торгівлі. Впровадження таких заходів сприятиме зміцненню довіри до механізму біржової торгівлі, створенню справедливого конкурентного середовища та забезпеченню об'єктивного ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Слід звернути увагу, що важливим для забезпечення добросовісної конкуренції є належний розподіл повноважень між органами державної влади, що здійснюють контроль у сфері конкурентних відносин. У практиці господарських судів були випадки, коли суди самостійно проводили дослідження товарних ринків, визначали їх товарні та територіальні межі, аналізували механізми ціноутворення та фактично встановлювали наявність або відсутності монопольного становища суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим КГС ВС звернув увагу на неприпустимість судами виконання функцій, що належать до виключної компетенції органів Антимонопольного комітету України, оскільки саме АМКУ уповноважений проводити маркетингові дослідження, визначати межі товарного ринку та оцінювати конкурентне становище його учасників. Так наголошено, що до повноважень суду не належить самостійне визначення товарних, територіальних чи часових меж ринку, проведення економічного аналізу конкурентного середовища (постанова у справі № 910/2921/19 від 05 березня 2020 р.) [177].

Для сфери біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією така правова позиція має особливе значення, оскільки забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку вимагає спеціального економічного аналізу біржових операцій, структури ринку, рівня концентрації учасників та впливу їхньої поведінки на процес формування біржових цін. Відповідно до Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку, затвердженого розпорядженням АМКУ від 5 березня 2002 р. № 49-р конкуренція на ринку оцінюється через взаємодію суб'єктів господарювання, що діють у певних продуктових, територіальних та

часових межах, а також з урахуванням умов доступу до ринку та рівня існуючої конкуренції [178]. Такий підхід дозволяє встановити, що добросовісна конкуренція безпосередньо залежить від відсутності бар'єрів для входу на ринок та виходу з нього, рівності умов здійснення господарської діяльності та неможливості окремих учасників суттєво впливати на ринкові умови. Особливе значення має поняття ринкової (монопольної) влади, яка проявляється у здатності суб'єкта господарювання визначати або суттєво впливати на умови обігу товарів, що несумісне з принципами добросовісної конкуренції.

У біржовій торгівлі сільськогосподарської продукції це означає, що добросовісна конкуренція передбачає функціонування ринку за умов відкритого доступу для учасників, відсутності штучних бар'єрів для входу, рівності інформаційних можливостей та неможливості маніпулювання ціноутворенням. Водночас виявлення ознак домінування або обмеження конкуренції вимагає комплексного аналізу структури ринку, поведінки його учасників та ступеня їхнього впливу на формування біржових цін.

Звернемо увагу на положення, що містяться в Інформаційному листі АМКУ від 03 червня 2022 р. «Огляд судової практики Верховного Суду з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції», зокрема про те, що чинне законодавство не встановлює вичерпного переліку товарних ринків, а їх визначення здійснюється в кожному конкретному випадку з урахуванням фактичних умов обігу товару [47]. Такий підхід є принципово важливим для дослідження конкурентних відносин на організованому аграрному ринку, оскільки саме правильне визначення меж товарного ринку є передумовою оцінки рівня конкуренції. У контексті біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією це означає, що визначення конкурентного середовища має базуватися на аналізі однорідності біржових товарів (зернових, олійних тощо), умов їх продажу та можливостей заміни. Таким чином, підходи Верховного Суду та АМКУ дозволяють зробити висновок, що забезпечення добросовісної конкуренції на біржовому

аграрному ринку неможливе без належного визначення меж товарного ринку, оцінки взаємозамінності біржових товарів та аналізу реального стану конкурентного середовища.

Щодо біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією використання категорії «межі товарного ринку» може використовуватися для характеристики умов функціонування конкурентного середовища. Товарні межі такого ринку визначаються як сукупність взаємозамінних та стандартизованих видів сільськогосподарської продукції, що дозволені до торгівлі на біржі та утворюють єдиний сегмент цінового котирування. Територіальні межі біржового аграрного ринку, як правило, мають екстериторіальний характер, оскільки біржа забезпечує концентрацію попиту та пропозиції в межах єдиної торговельної системи країни. Часові обмеження, у свою чергу, визначаються специфікою біржової торгівлі та характеризуються періодами торговельних сесій та сезонними коливаннями пропозиції сільськогосподарської продукції.

Окремо слід виявити засади добросовісної конкуренції в процедурі проведення біржових торгів. Так, Правила біржової торгівлі на Товарній біржі «Всеукраїнська лісова біржа» від 26 серпня 2015 р. передбачає таку процедуру біржових торгів: допуск учасників до торгів; формування та подання заявок; проведення біржової торгової сесії; узгодження умов угоди між учасниками; реєстрація біржової угоди; оформлення та виконання біржового контракту [179]. На кожному з цих етапів має бути забезпечення добросовісної конкуренції.

Однією з гарантій добросовісної конкуренції в процесі біржової торгівлі сільськогосподарської продукції є забезпечення рівного доступу учасників до біржових торгів. Зокрема, встановлення єдиних вимог до участі в торгівлі унеможливорює створення дискримінаційних умов та сприяє формуванню конкурентного середовища. При проведенні торгів має бути наявна публічна та відкрита інформація як про товар так і відповідну біржову процедуру. На біржі всі учасники повинні отримувати однакову інформацію про: продукт,

обсяги, умови поставки, результати торгів. Це фактично аналог принципу інформаційної рівності. На біржових торгах має добросовісно формуватися конкурентні ціни, зокрема внаслідок балансу попиту та пропозиції; в процесі відкритої торгівлі; без штучного впливу окремих учасників. Отже, запобігання маніпуляціям цінами та забезпечення прозорості процесу біржового ціноутворення слід розглядати як один із правових засобів забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Важливим правовим засобом забезпечення добросовісної конкуренції на біржовому аграрному ринку є встановлення єдиних та стандартизованих правил біржової торгівлі для всіх учасників ринку. Такі правила визначають однаковий порядок допуску до торгів, подання заявок, укладення та реєстрації біржових угод, а також виконання зобов'язань за біржовими контрактами. Уніфікація біржових процедур забезпечує реалізацію принципів рівності учасників, недискримінаційного доступу до біржового ринку та прозорості процесу торгівлі.

До складового елементу правового забезпечення добросовісної конкуренції на біржовому аграрному ринку варто віднести здійснення біржового контролю за дотриманням учасниками встановлених правил торгівлі та застосування заходів відповідальності у разі їх порушення. Для цього в структурі бірж створюються спеціальні контрольні та дисциплінарні органи, до компетенції яких належить розгляд справ про порушення правил біржової торгівлі, перевірка діяльності учасників ринку та прийняття рішень щодо застосування відповідних санкцій.

Підсумовуючи варто наголосити, що законодавство про товарні біржі не містить поняття «добросовісна конкуренція». Водночас, аналіз правового механізму біржової торгівлі дає підстави стверджувати, що її зміст опосередковано розкривається через систему імперативних та організаційно-правових вимог, що регулюють функціонування біржового ринку. Зокрема, ключові ознаки добросовісної конкуренції реалізуються через принципи рівного та недискримінаційного доступу учасників до біржової торгівлі,

прозорості та відкритості інформації, стандартизації торговельних процедур, конкурентного (ринкового) ціноутворення. Загалом, все це формує цілісну регуляторну та організаційну структуру біржового регулювання, яка забезпечує функціонування конкурентного середовища в межах організованого аграрного ринку. При цьому, добросовісна конкуренція у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією є станом організованого біржового середовища, який забезпечується цілісною нормативно-організаційною структурою біржового регулювання та базується на принципах рівного доступу учасників до торгівлі, прозорості інформації, стандартизації торговельних процедур, ринкового ціноутворення та ефективного біржового контролю, що в сукупності гарантують здійснення конкурентної взаємодії виключно на основі економічних критеріїв.

3.2. Добросовісна конкуренція як засада функціонування електронних торгових систем товарних бірж на організованому аграрному ринку

В Україні активно еволюціонують правовідносини у сфері електронних торгових систем в аграрному секторі економіки. Це є проявом загальної цифровізації аграрного ринку та формування нової інфраструктури для організованої торгівлі сільськогосподарською продукцією. Розвиток цифрових технологій та поширення цифрових відносин зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення правового регулювання статусу особи в цифровому середовищі та взаємодії між його суб'єктами [180, с. 81]. Поряд із цим цифровізація процесу реалізації сільськогосподарської продукції є одним із базових факторів підвищення конкурентоспроможності та ефективності як товарних бірж, так і сільськогосподарських підприємств. В умовах глобалізації впровадження цифрових технологій та платформ сприяє підвищенню продуктивності біржових торгів, зокрема щодо

сільськогосподарської продукції та обладнання. В Україні розвиток цифрових рішень в аграрному секторі є важливим для його стабільного функціонування та інтеграції у світові ринки, але цей процес ускладнюється наслідками військових дій, які негативно впливають на інфраструктуру та логістичні ланцюги [181]. Воєнний стан впливає на безпечність суспільних відносин, а отже є потреба в посиленні реалізації господарських відносин за допомогою цифрових технологій. Через те питання правового регулювання діяльності цифрових торгових платформ та встановлення правил добросовісної поведінки їх учасників стають особливо актуальними в контексті цифрової трансформації аграрного сектору економіки.

Використання цифрових технологій задля підвищення ефективності продажу сільськогосподарської продукції свідчить про існування господарських цифрових правовідносин. Як вказує Ю. П. Бурило «господарські правовідносини в інформаційній сфері являють собою складний комплекс регулятивних (активних і пасивних) та охоронних; статичних і динамічних; абсолютних, абсолютно-відносних і відносних; майнових і немайнових, речових і зобов'язальних господарських інформаційних правовідносин, що складаються насамперед в інформаційному секторі економіки, а також у сфері зовнішнього та внутрішнього інформаційного забезпечення всіх суб'єктів господарювання незалежно від їх галузевої належності» [182, с. 42, 43]. Враховуючи як визначення можна зазначити, що правовідносини, що виникають у процесі функціонування електронних торгових систем з продажу сільськогосподарської продукції, є різновидом господарських правовідносин.

Це зумовлено тим, що зазначені відносини складаються у сфері організації та здійснення господарської діяльності, пов'язаної з продажем сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку. По-перше, суб'єктами цих правовідносин є учасники господарського обороту: товарні біржі, оператори електронних торгових систем, продавці, покупці, брокери, клірингові палати та інші особи, діяльність яких спрямована на

забезпечення укладання та виконання біржових операцій. По-друге, змістом таких правовідносин є права та обов'язки щодо організації електронних торгів, допуску учасників до торгової системи, подання та обробка заявок, укладання біржових контрактів, контроль за дотриманням правил торгівлі та забезпечення виконання укладених договорів. Крім того, ці правовідносини мають як майновий так і організаційний характер одночасно, що є однією з ознак господарських правовідносин. З одного боку, вони спрямовані на досягнення економічного результату у вигляді продажу сільськогосподарської продукції та отримання прибутку учасниками ринку, а з іншого боку, охоплюють організаційні аспекти функціонування електронної торгової системи, включаючи встановлення правил торгівлі, порядок доступу до системи, технічне забезпечення торгівлі та контроль за її проведенням. При цьому інформаційно-цифрові технології виступають не лише об'єктом правового регулювання, а й необхідним інструментом для здійснення господарської діяльності у сфері агробізнесу. Такі правовідносини охоплюють взаємодію операторів цифрових майданчиків, продавців, покупців та інших учасників аграрного ринку щодо розміщення, обробки, передачі та використання інформації про сільськогосподарську продукцію, укладання та виконання господарських договорів у цифровому середовищі.

Внаслідок складності відносин щодо організації діяльності електронних торгових систем можна виокремлювати в їх змісті наявність як інформаційних так і організаційно-господарських правовідносин. У науковій літературі до основних ознак організаційно-господарських відносин належать: обов'язкова участь суб'єкта організаційно-господарських повноважень; наявність права здійснювати організаційний вплив на діяльність суб'єкта господарювання; здійснення такого впливу в межах та у спосіб, визначений законом; а також наявність у суб'єкта господарювання прав та обов'язків, встановлених законом та не заборонених ним [183, с. 77]. Вважаємо, що організаційні правовідносини на цифрових торговельних платформах аграрного ринку можуть поділятися на дві групи: організаційно-технічні та організаційно-

господарські. Організаційно-технічні відносини включають правові відносини, пов'язані із забезпеченням функціонування цифрової платформи, адмініструванням електронної системи, обробкою та захистом даних, ідентифікацією учасників, технічним супроводом торгів, контролем за дотриманням встановлених правил та підтримкою належного рівня інформаційної безпеки. Організаційно-господарські правовідносини виникають безпосередньо в процесі організації та реалізації продажу сільськогосподарської продукції через електронну торгову систему.

При визначенні складових організаційних елементів товарної біржі слід звернути увагу на електронну торгову систему, що визначена в ст. 8 Закону України «Про товарну біржу», яка у широкому розумінні може охоплювати і цифрову платформу. На думку В. П. Кохан цифрову платформу слід визначати як програмне або апаратне забезпечення, що надає третім сторонам доступ до електронного середовища, в якому відбувається їхня взаємодія та інша діяльність, створюється або використовується програмне забезпечення, а також продаються товари, роботи чи послуги [184, с. 30]. О. В. Розгон доводила, що в правовому контексті цифрова платформа є ключовим інструментом функціонування відповідної мережі, що забезпечує об'єднання значної кількості учасників на основі цифрових технологій. Вона спрямована на координацію та обробку інформаційних потоків, надання послуг, використання програмного забезпечення, пошук партнерів для наукових досліджень та розробок, а також ефективну взаємодію учасників трансферу технологій, цифровізацію бізнес-процесів та трансфер інноваційних технологій та їх компонентів за участю всіх зацікавлених сторін [185, с. 28]. Враховуючи наведене можна визначити, що в межах вивчення аграрного ринку доречно визначити цифрову платформу як цифрову систему (програмне забезпечення, базу даних), що забезпечує організацію та функціонування цифрового середовища для взаємодії продавців, покупців та інших учасників аграрного ринку, сприяє укладенню та виконанню цивільно-правових договорів щодо сільськогосподарської продукції, обробці та обміну

інформацією, а також реалізації пов'язаних з цим організаційно-господарських правовідносин із використанням цифрових технологій.

На доцільність застосування цифрових платформ у різних сферах діяльності було вказано в Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. При цьому закріплено, що «цифрові державні платформи – концепція утворення державних органів, орієнтованих на одночасне поліпшення якості послуг, оптимізацію кількості державних службовців та зменшення витрат. «Цифрові» платформи дозволяють вирішувати завдання, підвищувати ефективність, зменшуючи вартість діяльності та час виконання» [186]. Враховуючи це С. С. Єсімов справедливо підкреслює, що цифрова платформа являє собою інфраструктурне середовище для взаємодії між учасниками правовідносин і не належить до юридичних осіб. Суб'єктом господарювання є її власник, фізична або юридична особа [187, с. 354], що має відповідну правосуб'єктність. При цьому, як зазначає Ю.П. Бурило, інформаційно-правовий статус суб'єкта господарювання – це система інформаційних, зокрема цифрових, прав, свобод, законних інтересів та обов'язків, закріплених у нормах інформаційного права та гарантованих державою. Такий статус забезпечує належне інформаційне забезпечення господарської діяльності, реалізацію управлінських функцій у сфері бізнесу та підтримання правового економічного порядку. Водночас він створює правові передумови для здійснення діяльності, пов'язаної зі створенням, обробкою, використанням та поширенням інформації, з метою досягнення економічних та соціально-економічних результатів [188, с. 85, 86].

Враховуючи наведене можна визначити, що суб'єктом господарювання, що забезпечує функціонування цифрової торгівельної платформи, є його власник – фізична або юридична особа, наділена відповідною господарською правосуб'єктністю. Діяльність такого суб'єкта пов'язана не лише з організацією взаємодії учасників ринку в цифровому середовищі, а й зі

створенням, адмініструванням, технічною підтримкою та розвитком цифрової платформи для укладання та виконання цивільно-правових договорів.

Взаємозв'язок між цифровізацією, цифровою трансформацією, економікою та правом є об'єктивним наслідком розвитку сучасного суспільства. Незважаючи на різну природу цих явищ, вони перебувають у постійній взаємодії [189, с. 215]. Водночас, функціонування цифрових торговельних платформ аграрного ринку в Україні не врегульовано спеціальним нормативно-правовим актом. Така ситуація простежується в законодавстві більшості країн світу [189, с. 213]. Через те правова регламентація утворюється комплексно, шляхом поєднання норм господарського, цивільного, конкурентного та інформаційного законодавства, а також законодавства про електронну комерцію та організовані товарні ринки. Це впливає і на правовий статус цифрових платформ. Незважаючи на певні законодавчі прогалини, в Україні активно функціонують такі платформи як Agronizer, Agro-Market24, Agrix Marketplace, AGROXY та WEAGROMARKET. Предметом їхньої діяльності є організація електронної торгівлі сільськогосподарською продукцією, пошук контрагентів, інформаційна підтримка угод, а в деяких випадках – логістична підтримка, фінансування та електронний документообіг.

Визначаючи цифрові платформи аграрного ринку, варто зазначити, що ці платформи є складовою його інфраструктури, оскільки вони забезпечують електронну взаємодію учасників продажу сільськогосподарської продукції. Їх мета полягає у впровадженні системи цифрових технологій в аграрний сектор для підвищення ефективності діяльності підприємств [190, с. 69]. Водночас такі платформи не належать до організованого товарного ринку, якщо вони не є складовим елементом товарної біржі або іншого законодавчо визначеного організатора торгівлі. Їхня діяльність спрямована, перш за все, на інформаційно-організаційну підтримку укладання цивільно-правового договорів між учасниками аграрного ринку. На відміну від цифрової платформи, електронна торгова система товарної біржі працює в рамках

спеціального правового режиму організованого аграрного ринку та забезпечує стандартизовану процедуру укладання угод.

Звернемо увагу, що при дослідженні цифровізації аграрного ринку варто розмежовувати поняття аграрної цифрової платформи та електронної торгової системи. Електронна торгова система та цифрова торгова платформа не є тотожними поняттями. Доцільно розглядати їх усі через категорії загального та спеціального. Електронна торгова система – це ширша категорія, яка охоплює сукупність програмних та апаратних засобів, інформаційних ресурсів та організаційних механізмів, що забезпечують здійснення торговельної діяльності в електронному середовищі. Натомість, цифрова торгова платформа є різновидом електронної торгової системи, головною метою якої є забезпечення цифрової взаємодії між продавцями та покупцями, розміщення пропозицій, пошук контрагентів, обмін інформацією та сприяння укладенню ділових контрактів. Таким чином, будь-яку цифрову торговельну платформу можна вважати електронною торговельною системою, але не кожна електронна торговельна система є цифровою торговельною платформою. Наприклад, електронні біржові торговельні системи можуть виконувати функції автоматизованого прийняття та зіставлення ордерів, визначення результатів торгів та фіксації біржових контрактів без створення багатостороннього цифрового середовища взаємодії, характерного для платформного типу організації торгівлі. Отже, аграрна цифрова платформа в першу чергу орієнтована на забезпечення інформаційної взаємодії та пошук контрагентів, тоді як електронна торгова система товарної біржі спрямована на організацію та проведення біржових торгів за встановленими правилами.

Виходячи з наведеного можна стверджувати, що системним елементом товарної біржі є електронні торгові системи. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про товарні біржі», електронна торгова система повинна забезпечувати прийняття, обробку та передачу заявок на купівлю-продаж біржових товарів, облік укладених біржових угод, формування та зберігання баз даних про результати торгів, захист інформації, електронний документообіг та

можливість укладання біржових угод в електронній формі [6]. Положення цієї норми свідчать про те, що електронна торгова система фактично функціонує як спеціалізована цифрова платформа, призначена для організації взаємодії учасників біржового ринку. Така система забезпечує не лише технічні процеси торгівлі, а й реалізацію господарських та інформаційних правовідносин, пов'язаних з укладанням, виконанням та обліком біржових операцій.

В Україні функціонують різні типи електронних торгових систем, правовий статус та особливості яких визначаються сферою їх застосування, характером правовідносин, що виникають між учасниками, а також спеціальним законодавством, що регулює відповідний сегмент ринку. Електронні торгові системи набули поширення як у сфері організованої біржової торгівлі, так і в сфері електронних аукціонів державним та комунальним майном.

Генезис законодавчого закріплення поняття «електронна торгова система» свідчить про поступову трансформацію її змісту від технічного засобу ведення електронних торгів до комплексної інформаційно-комунікаційної системи, що забезпечує організацію, проведення та підтримку торгових процедур у цифровому середовищі. У 2014 році відбулося одне з перших закріплень поняття «електронна торгова система», що містилося в постанові Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 570 «Про організацію та проведення біржових аукціонів з продажу сирої нафти, газового конденсату власного видобутку та скрапленого газу». У цьому акті електронна торгова система була визначена як сукупність організаційних, технологічних та технічних засобів, що використовуються біржою для організації та проведення електронних аукціонів [191]. Вже в 2017 р. у «Порядку реалізації арештованих активів на електронних торгах», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 року № 719 поняття «електронна торгова система» набуло більш технологічного змісту та охопило програмне забезпечення, бази даних, технічні комплекси та системи електронного документообігу [192]. 2018 рік став важливою віхою став Закон

України «Про приватизацію державного та комунального майна» від 18 січня 2018 р., в якому електронна торгова система була визначена як дворівнева інформаційно-телекомунікаційна система, що складається з центральної бази даних та електронних платформ [193]. Ця модель згодом стала основою для законодавства про електронні аукціони. З 2018 року по 2019 рік схожі визначення були закріплені в різних нормативно-правових актах, зокрема в Законі України «Про концесію» 2019 р. [194] Законі України «Про оренду державного та комунального майна» 2019 р. [195], що свідчило про уніфікацію підходу до розуміння електронної торгової системи як цифрової інфраструктури для проведення аукціонів у електронній формі. На етапі 2021–2025 р.р. концепція почала використовуватися в різних секторах економіки (енергетика, державний резерв, використання природних ресурсів тощо), при цьому дворівнева архітектура «центральна база даних – електронні майданчики» була збережена. Електронна торгова система базується на цифровій платформі та охоплює усі правовідносини щодо купівлі-продажу на цифровому середовищі.

У наукових джерелах наголошується, що розвиток цифрової економіки зумовив формування платформних моделей організації ринків, у межах яких електронні торговельні платформи виконують інфраструктурну функцію, забезпечуючи взаємодію між учасниками ринку за допомогою цифрових технологій. Такі платформи не лише створюють електронне середовище для укладення відповідних договорів, а й здійснюють координацію, організацію та управління відповідними процесами на основі алгоритмічних механізмів і цифрових інструментів [196, с. 40]. Сьогодні великі технологічні компанії та транснаціональні корпорації агробізнесу спільно прагнуть утвердити цифрові платформи як основну організаційну форму цифрового сільського господарства, централізуючи через них широкий спектр послуг [197]. Через те, цифрові торговельні платформи набувають характеристик цифрового ринку за умови об'єднання незалежних учасників попиту та пропозиції, забезпечення можливості здійснення комерційних операцій між ними та формування

відповідного інституційного та регуляторного середовища для їх реалізації [198]. Отже, електронна торгівля є формою ділової активності, підприємницької діяльності за сферами економічної діяльності, змістом якої є будь-які операції, що здійснюються за цивільно-правовими договорами [199, с. 12]. Особливо вона стає популярною у сфері продажу сільськогосподарської продукції.

При цьому. розвиток електронної комерції призвів до появи спеціалізованих цифрових механізмів організації торговельних процесів, одним з яких є електронні торговельні системи. Такі системи набули особливого значення у сфері сільськогосподарської продукції, де вони забезпечують організацію та проведення торгів у цифровому середовищі, взаємодію між учасниками ринку, обробку та передачу інформації про товари, а також укладання та виконання договорів. Водночас, електронна торгова система сільськогосподарською продукцією є не лише технічним засобом для здійснення торговельних операцій, а й організаційно-правовим механізмом функціонування сучасного організованого аграрного ринку.

Враховуючи наведене можна визначити, що електронна торгова система товарної біржі у сфері продажу сільськогосподарської продукції – це організаційно-технологічна та інформаційно-комунікаційна система що функціонує відповідно до законодавства і правил товарної біржі, забезпечує подання, обробку та зіставлення заявок, проведення торгів, укладання і фіксацію біржових договорів, збереження інформації про торговельні операції та контроль за дотриманням установленого порядку торгівлі, результатом чого є оборот сільськогосподарської продукції. Зокрема, прикладом електронної торгової системи у сфері організованих товарних ринків є ТОВ «Українська енергетична біржа». На її торгах приймає участь понад 6000 компаній, зокрема: SOCAR Trading, JKH Oil&Gas, АТ «Укргазвидобування», АТ «Укртранснафта», ПАТ «Центренерго», група компаній ДТЕК, ДП «НАЕК «Енергоатом», ПрАТ «Укргідроенерго», ДП «Гарантований покупець», ДП «НЕК Укренерго», ТОВ «ГПК Нафтогаз Трейдинг», ТОВ «Еру Трейдинг»,

ТОВ «Оператор ГТС України», ТОВ «Манго-Груп» тощо. Ця біржа встановлює правила торгівлі на власній електронній торгової системи. Так, рішенням Аукціонної комітету з продажу електроенергії за двосторонніми договорами від 21 січня 2026 р. (протокол № 43) до Регламенту організації та проведення електронного аукціону на ТОВ «Українська енергетична біржа» внесено зміни, якими запроваджено обов'язкове навчання учасників аукціонів з продажу електроенергії [200]. Це доводить, що електронна торгова система забезпечує не лише прийом та придбання заявок або укладення договору, а й організацію доступу учасників до торгів, підвищення їхнього рівня обізнаності щодо правильного функціонування ринку та підтримку встановлених процедур. Таким чином, електронна торгова система виступає як складний організаційно-технологічний механізм, що забезпечує належне функціонування відповідного сегмента ринку. Можливості такої системи охоплюють реєстрацію учасників торгів, подання та обробку заявок, автоматизоване визначення результатів торгів, а також формування та зберігання інформації про укладені біржові операції.

Іншим прикладом є Prozorro – державна електронна торгова система, призначена для організації та проведення електронних аукціонів з продажу, оренди та відчуження державного та муніципального майна. Особливістю цієї системи є поєднання центральної бази даних з мережею авторизованих цифрових платформ, через які учасники взаємодіють із системою [201]. Електронна система публічних закупівель Prozorro, без сумніву, є наріжним елементом перетворень всієї системи публічних закупівель в Україні та має залишитися дієвим інструментом запобігання та протидії корупції в цій сфері [202, с. 33]. У сфері біржової торгівлі також працює Українська універсальна біржа, яка забезпечує електронні торги з використанням власних програмних рішень та інформаційно-комунікаційної інфраструктури, що дозволяє укладати фондові контракти у дистанційному форматі та забезпечує належний рівень прозорості та конкурентності торговельних процедур [203].

Наведені приклади свідчать про те, що в сучасних умовах електронна торгова система виступає не лише технічним засобом для проведення торгів, а й організаційно-правовим механізмом забезпечення функціонування відповідного ринку, що створює умови для електронної взаємодії учасників, автоматизації торгових процесів, реалізації принципів відкритості, рівного доступу та добросовісної конкуренції.

Загальні засади функціонування електронної торгової системи товарної біржі закріплено в ст. 8 Закону України «Про товарні біржі» [6]. Зокрема, електронна торгова система повинна забезпечувати прийняття, обробку та передачу заявок від учасників торгів, облік біржових операцій, електронний документообіг, захист інформації, формування баз даних про результати торгів, укладання електронних договорів та зберігання відповідної інформації. Тому доцільно розглядати вищезазначені положення не як принципи функціонування електронної торгової системи, а як сукупність її функціональних вимог та обов'язкових технологічних характеристик. Відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону «електронна торгова система може забезпечувати інші функції, зокрема зумовлені технологією торгів щодо вчинення біржових операцій та укладання біржових угод (біржових договорів)» [6].

Водночас, серед законодавчих вимог до електронної торгової системи товарної біржі немає прямої вказівки на забезпечення добросовісної конкуренції. Існуючі нормативні положення спрямовані переважно на технічне та інформаційне забезпечення біржової торгівлі. Водночас такі вимоги, як фіксація заявок та транзакцій, забезпечення доступу до інформації, захист даних та збереження результатів торгів, створюють необхідні організаційні та технічні передумови для реалізації принципів прозорості, рівності учасників та добросовісної конкуренції на біржовому ринку. При цьому, відомо, що без вдалого регулювання конкурентних відносин та налагодження рівня конкретності всередині країни, неможливо досягнути рентабельності та ефективності галузей економіки. Наявність у ринковій

економіці конкуренції зумовлює необхідність забезпечення режиму підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання [204, с. 230]. А необхідною умовою розвитку будь-якого ринку є забезпечення добросовісної конкуренції шляхом удосконалення правового регулювання, належного контролю за дотриманням конкурентного законодавства, створення рівних умов для всіх учасників ринку, що сприяє підвищенню їхньої конкурентоспроможності та економічному розвитку відповідної сфери діяльності [205, с. 70].

Розвиток цифрових технологій безпосередньо впливає на функціонування електронної торгової системи товарної біржі. Зокрема щодо цього в ч. 4 ст. 8 Закону України «Про товарні біржі» закріплено, що «товарна біржа за допомогою програмного продукту повинна, зокрема, забезпечувати: 1) неможливість укладання біржової угоди (біржового договору) за зустрічними однорідними заявками учасника біржових торгів, які направляються в інтересах одного і того самого клієнта учасника (учасників) біржових торгів; 2) отримання інформації про ситуацію цінової нестабільності; 3) отримання інформації про всі укладені біржові угоди (біржові договори) за адресними заявками учасника торгів, в яких ціни не відповідають кращим цінам на купівлю/продаж, що існували на момент укладання біржових угод (біржових договорів)» [6]. Забезпечення виконання цих вимог можливе завдяки використанню цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту, які дозволяють автоматизовано моніторити ринкові ціни та виявляти аномальні торговельні операції. Паралельно розвиваються Web3-підходи, що базуються на децентралізованих технологіях (зокрема, блокчейн), які підвищують прозорість, автономію користувачів та сприяють формуванню нових моделей економічної взаємодії на основі токенизації та децентралізованого управління. Крім того, цифрові платформи переходять на мікросервісну архітектуру (зокрема, з використанням Kubernetes), що забезпечує їх гнучкість, масштабованість та можливість постійного оновлення функціональності [206].

Щодо цього наведемо думку О.М. Вінник, що цифровізація суттєво трансформувала функціонування ринків, актуалізувавши питання забезпечення захисту економічної конкуренції. Використання цифрових технологій змінило умови конкурентної взаємодії між суб'єктами господарювання [207, с. 19]. П. О. Бітюк окремо наголошує, що «цифрова економіка потребує оновлених підходів в частині регулювання захисту економічної конкуренції загалом, та обмеження монополізму зокрема. Уявляється, що нова модель регулювання полягає в тому, щоб зрозуміти особливості цифрових платформ та антимонопольні проблеми, які характерні саме для цього типу ринкових відносин [208, с. 22]. Дійсно, зокрема в межах цифрових платформ відбувається зміна конкурентного ландшафту, оскільки збільшуються доступність ринку та залучання клієнтів з усього світу. Через те деякі цифрові платформи набувають домінантного становища на ринку, що може обмежувати конкуренцію та створювати перешкоди для вступу нових гравців [209, с. 48]. Отже, внаслідок розвитку цифровізації економіки виникають і відповідні зловживання та порушення суб'єктивних прав.

На це звертає увагу В. І. Полюхович, що на цифрових ринках поширеними проявами недобросовісної конкуренції є зловживання домінуючим становищем, зокрема шляхом отримання особистої вигоди на власних платформах, а також надання неправдивої інформації в процесах регуляторного контролю. Окремим видом порушень, характерним для цифрового середовища, є зловживання даними, яке проявляється в дискримінаційному доступі до інформації, використанні персональних даних для цінової дискримінації та їх незаконному зборі без згоди користувачів. Такі порушення характеризуються швидким поширенням, складністю виявлення та транскордонним характером, що вимагає посилення координації між регуляторними органами [58, с. 27]. Отже, в межах цифрового середовища формуються певні правопорушення у сфері конкуренції. Через те варто виокремлювати правила конкуренції у цифровому середовищі, зокрема в межах цифрових платформ, електронних торгових система.

Враховуючи наведене можна визначити, що в межах електронних торговельних систем продажу сільськогосподарської продукції порушення добросовісної конкуренції мають специфічний характер, що зумовлено регулюванням біржових та організованих торговельних процедур, а також використанням цифрових алгоритмів для здійснення торговельних операцій. До таких порушень насамперед належать дискримінаційні умови доступу до електронної торгової системи, що проявляються у встановленні невинуватених технічних, фінансових чи організаційних бар'єрів для окремих учасників ринку, що унеможлиблює або ускладнює їхню участь у торгах. Можливо також маніпулювання результатами електронних торгів шляхом порушення алгоритмів зіставлення заявок або пріоритетності їх обробки, що призводить до спотворення конкурентного механізму формування цін на сільськогосподарську продукцію. Окрему групу складають порушення, пов'язані зі зловживанням інформаційною асиметрією, зокрема, нерівним доступом учасників до даних про попит, пропозицію або результати торгів у режимі реального часу. Крім того, специфічним є зловживання організаційно-технічним становищем оператора електронної торгової системи, яке може проявлятися у вибіркового допуску учасників, зміні правил торгівлі під час їх проведення або непрозорому адмініструванні алгоритмів. Окремо слід виділити порушення, пов'язані з недобросовісним використанням даних про учасників торгів та їхніх комерційних пропозицій, що у сфері електронних торговельних систем стає ключовим інструментом конкуренції.

Порушення правил економічної конкуренції в межах електронних цифрових системах відрізняються від усталених проявів порушень, встановлених Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [12]. Тому що їх реалізація відбувається в цифровому середовищі та за допомогою використання інформаційно-комунікаційних технологій як інструменту впливу на конкурентні відносини. Отже, специфіка таких правопорушень полягає в тому, що вони можуть бути реалізовані не лише через поведінку учасників ринку, а й через налаштування, експлуатацію або

зловживання технічними можливостями самої електронної торгової системи. Це призводить до появи нових форм недобросовісної конкуренції, зокрема алгоритмічної дискримінації, маніпуляцій з цифровими даними та нерівного доступу до інформаційних ресурсів. Це є фактичною передумовою оновлення Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [12]. Положення цього Закону значною мірою зосереджені на традиційних формах порушень добросовісної конкуренції та не в повній мірі враховують специфіку цифрових технологій, алгоритмічного управління торговельними процесами та організації платформного ринку. У зв'язку з цим існує потреба в регуляторному реагуванні на нові форми недобросовісної конкуренції, що виникають у цифровій економіці.

Вважаємо доцільним здійснити удосконалення Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції», зокрема шляхом прийняття його нової редакції із урахуванням здійснення електронної комерції. З цією метою необхідно передбачити запровадження поняття цифрової (алгоритмічної) недобросовісної конкуренції та її нових форм, зокрема алгоритмічного маніпулювання результатами торгів, автоматизованого витіснення конкурентів та дискримінації через програмні налаштування платформ. Також доцільно встановити зобов'язання операторів цифрових платформ щодо прозорості алгоритмів, недискримінаційного доступу та заборони прихованого пріоритету окремих учасників.

Вищезазначене свідчить про те, що розвиток цифрових технологій та впровадження електронних торговельних систем не лише створюють нові можливості для економічної діяльності, а й створюють нові ризики для конкурентного середовища. За таких умов особливого значення набуває забезпечення добросовісної конкуренції як фундаментальної основи функціонування організованого аграрного ринку. Зокрема щодо прозорості алгоритмів електронної торгової системи Прозорість алгоритмів означає можливість отримання інформації про принципи їхнього функціонування та вплив на користувачів і ринок [210, с. 257]. Це сприяє підзвітності цифрових

платформ, електронних торгових систем, захисту конкуренції та запобіганню зловживанням на цифрових ринках.

Саме завдяки забезпеченню добросовісної конкуренції досягаються основні цілі функціонування електронних торгових систем в межах біржової торгівлі сільськогосподарської продукції: рівний доступ учасників до торгівлі, прозорість торговельних процедур, об'єктивне формування цін на сільськогосподарську продукцію, запобігання дискримінації та запобігання спотворенню конкурентного середовища. У зв'язку з цим, добросовісна конкуренція є необхідною умовою ефективного функціонування електронних торговельних систем та забезпечення довіри учасників до механізмів організованої біржової торгівлі. Водночас в ст. 8 Закону України «Про товарні біржі» [6] вона не закріплюється, але із змісту цієї норми впливають організаційно-правові засади її забезпечення. Зокрема, вони стосуються встановлення рівних умов участі в торгівлі, прозорості біржових процедур, обов'язкового характеру єдиних правил торгівлі та контролю за їх дотриманням. Сукупність цих положень утворює правовий механізм забезпечення конкурентного середовища на біржовому ринку, зокрема сільськогосподарської продукції.

Враховуючи це доцільним є доповнення статті 8 Закону України «Про товарні біржі» пунктом 7 із наступним змістом: «Електронна торгова система товарної біржі функціонує на принципах добросовісної конкуренції, що передбачає забезпечення рівного та недискримінаційного доступу учасників до біржових торгів, прозорість процедур їх проведення, об'єктивне ціноутворення, запобігання маніпуляціям результатами торгів, а також створення рівних конкурентних умов для всіх учасників організованого товарного ринку».

Загалом можна визначити, що добросовісна конкуренція як правова засада функціонування електронних торгових систем товарних бірж на організованому аграрного ринку є засадою біржової торгівлі, що має бути забезпеченою організаційно-технічними механізмами, яка передбачає рівність

учасників торгівлі, прозорість функціонування електронної торгової системи, об'єктивність ціноутворення, недискримінаційний доступ до торгівлі та запобігання будь-яким діям, спрямованим на спотворення конкуренції під час обігу сільськогосподарської продукції. Засада добросовісної конкуренції реалізується через: алгоритми рівного доступу до торгів; автоматичної реєстрації всіх дій учасників; заборону ручного втручання в результати торгів; автоматичне виявлення підозрілих транзакцій; контроль за дискримінаційними налаштуваннями системи; фіксація часу подання заявок та порядку їх обробки; автоматизовані механізми моніторингу маніпуляцій з цінами.

3.3. Напрями вдосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку

Сучасний етап розвитку організованого аграрного ринку характеризується зростанням ролі цифрових торгових платформ, посиленням процесів концентрації та ускладненням механізмів ціноутворення. За таких умов забезпечення добросовісної конкуренції набуває не лише економічного, а й правового значення, оскільки є передумовою ефективного функціонування ринкових інститутів, рівного доступу учасників до торгівлі та запобігання зловживанню ринковою владою. Аграрний сектор є стратегічно важливим сектором української економіки, що задовольняє внутрішні потреби в продовольстві та генерує потужний експортний потенціал. Україна є одним з провідних світових експортерів зерна, кукурудзи та соняшнику, забезпечуючи значну частку світового ринку, зокрема близько 45% експорту соняшнику [211]. Водночас, чинна система правового регулювання організованого аграрного ринку залишається фрагментарною. Це зумовлює необхідність переосмислення існуючих підходів до забезпечення конкурентного

середовища та формування напрямів удосконалення правового регулювання конкурентних відносин на організованому аграрному ринку.

Удосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому сільськогосподарському ринку має як нормативні, так і соціально-економічні передумови. Перш за все, чинне правове регулювання не повною мірою враховує специфіку конкурентних відносин, що виникають у рамках функціонування сучасних організованих сільськогосподарських ринків та цифрових торгових майданчиків. При цьому, відомо, що сучасний стан правового регулювання певної сфери визначається характеристиками відповідних правовідносин, зокрема, суб'єктивним складом, співвідношенням приватних та публічних інтересів, рівнем державної значущості, а також характером регуляторної політики, що впливає на вибір засобів та методів правового впливу [212, с. 290]. У сфері забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку такі особливості зумовлені стратегічним значенням аграрного сектору для економіки держави, необхідністю гарантування рівних умов доступу учасників до організованої торгівлі, забезпечення прозорості біржових та електронних торгових процедур, а також запобігання недобросовісній конкурентній практиці. Так звернемо увагу на позицію Є. Ю. Соболя «агропромисловий комплекс України займає стратегічне місце в економічній системі держави, оскільки формує продовольчу безпеку, забезпечує значну частку валютних надходжень та є базою для розвитку суміжних галузей» [213, с. 290].

Водночас, на розвиток відповідних правовідносин суттєво впливають процеси оновлення системи господарського законодавства, дискусії щодо майбутнього господарсько-правового регулювання, поширення цивільних засад на регулювання господарських відносин, а також курс України на європейську інтеграцію, що зумовлює необхідність гармонізації національного конкурентного законодавства з правом ЄС.

Одним із проблемних складових правового регулювання сучасних господарських відносин є втрата чинності Господарським кодексом України,

що викликало науково-практичну дискусію щодо нормативної прогалини в регулюванні означеної сфері. Б. В. Деревянко вказує, що це не відповідає інтересам держави та народу України [214, с. 42]. О. І. Сорока доводить, що модернізація господарського законодавства повинна базуватися на збереженні ефективних економіко-правових інструментів, забезпеченні узгодженості з цивільним законодавством, розвитку приватноправових регуляторних механізмів та належному закріпленні публічно-правових засобів впливу на економічні відносини [215, с. 551]. На думку С.В. Семіног у зв'язку з припиненням дії Господарського кодексу України, дедалі актуальнішою стає необхідність оновлення правового регулювання організаційно-господарських відносин, удосконалення корпоративного управління, забезпечення належного балансу між державним регулюванням та свободою підприємництва, а також підвищення інвестиційної привабливості національної економіки [216, с. 316]. А ось П. В. Коломієць наголошує, що скасування Господарського кодексу України є безпрецедентним етапом трансформації національної правової системи, що призводить до суттєвих змін у регулюванні економічних відносин. Відсутність повноцінної заміни його положень та недостатня узгодженість з Податковим кодексом України створюють ризики для узгодженості правового регулювання, економічної стабільності та податкової безпеки держави [217, с. 450]. В. С. Щербина пропонує прийняття Комерційного кодексу України та Закону України «Про основні засади регулювання комерційної (господарської) діяльності в Україні» як формальну заміну Господарського кодексу України, що стане важливим етапом модернізації господарського законодавства, спрямований на формування сучасної та системно узгодженої моделі правового регулювання господарських відносин [218, с. 16].

Враховуючи наведені позиції можна визначити, що перспективним напрямом є модернізація господарського законодавства. Збалансоване правове регулювання організованого аграрного ринку має зайняти самостійне місце в системі господарського законодавства, як сфера, що поєднує

приватноправові та публічно-правові принципи регулювання. Специфіка організованого аграрного ринку, його значення для продовольчої безпеки держави та необхідність забезпечення добросовісної конкуренції визначають необхідність збереження спеціальних правових механізмів регулювання біржової торгівлі, діяльності електронних торгових систем, контролю за ринковою поведінкою учасників та забезпечення прозорості ринкових процесів. У зв'язку з цим модернізація господарського законодавства повинна супроводжуватися не звуженням, а подальшим розвитком спеціального правового регулювання організованого аграрного ринку.

Зазначимо, що аргументованим є підхід В.І. Полюховича, що в інтересах держави та суспільства є створення Економічного кодексу України, який би увібрав та консолідував в єдину систему численні законодавчі акти, що врегульовують відносини в різних сферах економічної діяльності [219 с. 38]. Так, на нашу думку, доцільним є встановлення загальних засад біржової торгівлі, засад добросовісної конкуренції визначити саме в майбутньому Економічному кодексі України. Водночас, спеціальне законодавство зберегло б свою роль у регулюванні особливостей окремих сегментів ринку, зокрема сільськогосподарського, фінансового та товарного, забезпечуючи їх галузеву специфіку. Такий підхід забезпечує узгодженість правової системи, усуває фрагментарність регулювання економічних відносин та створює передумови для формування єдиного правового простору для функціонування організованих ринків. Це має особливе значення для регулювання біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, яка вимагає поєднання загальних конкурентних принципів з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва та високого рівня ринкових ризиків.

У межах модернізації правового регулювання організованого аграрного ринку доцільно враховувати не лише існуючі прогалини в нормативному забезпеченні, а й існуючі та потенційні ризики, що виникають у процесі функціонування відповідних ринкових відносин. Здійснення господарської діяльності в сфері агробізнесу супроводжується сукупністю системних

ризиків, притаманних будь-якій сфері підприємницької діяльності [220, с. 48]. Такий підхід сприятиме формуванню комплексного механізму правового регулювання, здатного забезпечити належний рівень добросовісної конкуренції, прозорість торговельних процесів та стабільність функціонування організованого аграрного ринку. Зокрема в умовах воєнного стану ризики ведення господарської діяльності значно зростають і стають складними. Особливо вразливим до таких викликів є аграрний сектор, функціонування якого традиційно пов'язане з підвищеним рівнем ризику через залежність від природно-кліматичних факторів, сезонності виробництва, особливостей біологічних процесів та нестабільності цінової ситуації на сільськогосподарському ринку. Водночас, військові дії спричиняють появу додаткових загроз, що виходять за рамки звичайних виробничих ризиків. Поряд із негативним впливом посух, повеней, заморозків та інших природних явищ на результати сільськогосподарського виробництва, суб'єкти агробізнесу стикаються з ризиками пошкодження або втрати врожаю, сільськогосподарської техніки, складської та транспортної інфраструктури внаслідок бойових дій, мінування територій, обстрілів та тимчасової окупації. Такі обставини можуть не лише ускладнити або зробити неможливим здійснення господарської діяльності, а й спричинити порушення договірних зобов'язань, зокрема за біржовими контрактами [221, с. 349]. В умовах динамічної зміни бізнес-середовища та зростаючої невизначеності, особливого значення набуває своєчасна та комплексна оцінка ризиків, що супроводжують діяльність суб'єктів аграрного ринку [222].

Специфіка ризиків, властивих організованому аграрному ринку, пов'язана, перш за все, з можливістю неналежного виконання або невиконання учасниками своїх зобов'язань за біржовими контрактами. Такі обставини можуть проявлятися у непоставці продукції, відмові від її прийняття або інших порушеннях умов укладених контрактів, що може спричинити фінансові збитки для контрагентів та негативно вплинути на функціонування ринку. Водночас, до відповідних ризиків належать як поодинокі випадки порушення

договірної дисципліни, які можна мінімізувати за допомогою гарантійних та регуляторних механізмів, так і масштабні системні порушення договірних зобов'язань, наслідком яких може бути дестабілізація організованого аграрного ринку в цілому [221, с. 350].

Закріплення цих ризиків у законодавстві має важливе превентивне значення. Так, наявність відповідних правових положень щодо ризиків дозволить суб'єктам аграрного господарювання прогнозувати можливі негативні наслідки своєї діяльності, розробляти механізми страхового захисту та адаптувати бізнес-стратегії до умов підвищеної невизначеності. Водночас держава отримує додаткові інструменти для оперативного реагування на кризові явища та забезпечення продовольчої безпеки. Хоча повністю усунути ризики, властиві організованому аграрному ринку, неможливо, їх негативний вплив можна значно зменшити, застосовуючи комплексний підхід до управління ризиками. Важливу роль у цьому відіграють інструменти страхування, механізми забезпечення виконання договірних зобов'язань, а також диверсифікація виробничої та збутової діяльності. Зокрема, розподіл ресурсів між різними видами сільськогосподарської продукції, регіонами виробництва та каналами збуту, а також використання альтернативних постачальників та ринків збуту сприяють зниженню ймовірності значних економічних втрат у разі порушення договірних зобов'язань. Впровадження цих заходів підвищує адаптивність суб'єктів господарювання та забезпечує більш стабільне функціонування організованого аграрного ринку [221, с. 350].

Законом України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» в п. 2.14 ст. 2 закріплено, що «ризики організованого аграрного ринку – ризики невиконання умов біржових договорів (контрактів), які поділяються на системні та стандартні: а) системний аграрний ризик – ризик масового невиконання умов біржових договорів (контрактів), що виникає внаслідок дії обставин непереборної сили, який неможливо забезпечити як біржовими гарантіями, так і заходами державного цінового регулювання, визначеними цим Законом; б) стандартний

аграрний ризик – ризик, що не є системним та забезпечується системою біржових гарантій та/або заходами державного цінового регулювання» [45]. Варто звернути увагу, що таке положення має певні колізії із нормами Закону України «Про товарні біржі» [6], який не містить визначення ризиків організованого ринку. У ч. 3 ст. 15 Закону України «Про товарні біржі» лише закріплено, що «товарна біржа має право встановлювати для членів біржі певні права, обов'язки, вимоги, зокрема вимоги до заходів з управління ризиками невиконання зобов'язань за біржовими угодами (договорами) тощо» [6]. Відповідно до ч. 4 ст. 76 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» усі професійні учасники ринків капіталу та організованих товарних ринків зобов'язані створити комплексну, ефективну систему внутрішнього контролю, що включає підсистеми комплаєнсу, управління ризиками [55].

Проаналізувавши наведені норми визначити, що загальні норми Законів України «Про товарні біржі», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» встановлюють загальні правила щодо управління ризиками на організованому товарному ринку, водночас спеціальні норми Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» виокремлюють види ризиків без визначення механізмів їх подолання. Такий підхід є дещо нелогічним. Відомо, що чітка ієрархія законів та підзаконних актів надає можливість оптимізації національної системи законодавства [223, с. 118]. Отже, ефективне правове регулювання ризиків організованого аграрного ринку можливе лише за умови узгодженого поєднання загальних правил організованого ринку зі спеціальними аграрно-правовими механізмами, що забезпечує цілісність та ефективність системи правового регулювання.

З метою вдосконалення правового регулювання доцільно переглянути чинну модель закріплення ризиків організованого аграрного ринку в Законі України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку». Надмірна деталізація окремих видів ризиків на рівні

закону аграрного законодавства без одночасного визначення комплексного механізму їх управління знижує ефективність регулювання та створює фрагментацію правового регулювання. Вважаємо, що правовідносини організованого аграрного ринку мають господарсько-правову природу, а тому види ризиків, їх управління мають визначатися нормах господарського законодавства, а деталізуватися у відповідних правилах товарних бірж. Отже, правовідносини організованого аграрного ринку є по суті економічними, тобто господарськими. Тому що регулюють відносини між суб'єктами ринку, спрямовані на збут сільськогосподарської продукції, організацію торгів, цифровізацію її реалізації, а також обіг сільськогосподарської техніки тощо [224, с. 40].

З огляду на необхідність забезпечення узгодженості правового регулювання, доцільно виключити із Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики розвитку сільських територій» положення щодо класифікації ризиків організованого аграрного ринку зі збереженням загального визначення ризику та перенесенням їх деталізації на рівень спеціальних біржових та підзаконних актів. Водночас доцільним є доповнення ст. 1 Закону України «Про товарні біржі» пунктом 12-1 із наступним змістом: «ризики біржової торгівлі – це ймовірність настання обставин економічного, фінансового, технологічного, логістичного, природно-кліматичного, військового чи іншого характеру, які можуть призвести до невиконання або неналежного виконання біржових угод (контрактів), порушення стабільності функціонування товарної біржі або виникнення загроз для учасників біржової торгівлі».

Одним із напрямів удосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку є інтеграція з комерційним правом ЄС. Відомо, що європейська інтеграція для України – це шлях до модернізації економіки, залучення інвестицій та новітніх технологій, підвищення конкурентоспроможності продукції, доступу до фінансових ресурсів, а також покращення якості життя, системи охорони здоров'я та

зміцнення верховенства права [225, с. 64]. Тому і правила організації біржової торгівлі сільськогосподарської продукції потребують удосконалення в контексті європейського вектору. З огляду на стратегічний курс України на європейську інтеграцію та недостатній рівень розвитку національної фондової біржової інфраструктури, модернізація фондового ринку має здійснюватися прискореними темпами. Це зумовлює необхідність реалізації комплексу заходів, спрямованих на його оновлення та приведення до європейських стандартів, ще до того, як Україна стане повноправним членом Європейського Союзу [226, с. 9].

Відомо, що європейська інтеграція вимагає гармонізації національних правових норм із міжнародними та європейськими стандартами [227, с. 297]. Водночас, чинне правове регулювання недостатньо враховує особливості функціонування аграрного ринку відповідно до стандартів ЄС. Умови євроінтеграційних процесів, зокрема необхідність врахування положень Регламенту (ЄС) № 1308/2013 про спільну організацію ринків сільськогосподарської продукції, визначають необхідність системної модернізації національного законодавства та його гармонізації з європейськими та міжнародними підходами до регулювання організованого аграрного ринку [224, с. 40]. Варто враховувати, що біржова торгівля сільськогосподарської продукції має певні особливості, які необхідно врахувати в процесі імплементації європейських норм. Зокрема, якщо для звичайних суб'єктів господарювання визначальними є загальні критерії добросовісності та дотримання законодавства при здійсненні діяльності, то для учасників організованого аграрного ринку особливого значення набуває додатковий набір вимог. До них належать, зокрема, якісні та безпечні характеристики сільськогосподарської продукції, дотримання стандартів її виробництва та обігу, належна біржова дисципліна, здатність функціонувати в рамках єдиних правил організованої торгівлі [228, с. 141].

Важливим напрямком модернізації законодавства також є імплементація положень Директиви (ЄС) 2019/633 про недобросовісну торговельну практику

в ланцюжку поставок сільськогосподарської та харчової промисловості [51]. Зазначений акт спрямований на захист сільськогосподарських виробників від зловживань з боку економічно сильніших контрагентів шляхом заборони несвоєчасної оплати за продукцію, односторонніх змін умов контрактів, необґрунтованого скасування замовлень та інших проявів недобросовісної ринкової поведінки. Реалізація відповідних положень посилить гарантії добросовісної конкуренції та захистить економічні інтереси сільськогосподарських виробників. Хоча Директива (ЄС) 2019/633 не оперує категорією добросовісної конкуренції, її положення спрямовані на забезпечення справедливих умов функціонування агропродовольчого ланцюга шляхом заборони недобросовісних торговельних практик, що суперечать принципам добросовісності, чесної ділової поведінки та рівності учасників ринку. У цьому аспекті положення Директиви можуть розглядатися як один із інструментів забезпечення добросовісної конкуренції на аграрному ринку.

Аналізуючи положення Директиви (ЄС) 2019/633 можна зазначити, що її норми стосуються, перш за все, недобросовісної торговельної практики (Unfair Trading Practices, UTPs), а не недобросовісної конкуренції в класичному конкурентному праві. Текст Директиви передбачає, що її основою є зловживання покупцем сильнішою переговорною позицією проти слабшого постачальника. Тобто, несправедливість виникає, коли великий покупець (переробник, торговець, роздрібна мережа) нав'язує постачальнику умови, які він не міг би нав'язати за умов рівних переговорів. До недобросовісних торговельних практик належать: затримка платежів за поставлену продукцію; одностороння зміна умов договору; скасування замовлення в останній момент; вимога оплати маркетингу, реклами або зберігання товарів без попередньої домовленості; повернення непроданих товарів постачальнику; перекладення бізнес-ризиків покупця на постачальника; погрози розірвання співпраці у разі відмови від невігідних умов.

Водночас недобросовісна торговельна практика може перетворитися на недобросовісну конкуренцію, коли: великі покупці створюють

дискримінаційні умови для окремих постачальників; окремим учасникам надаються невинуватдані переваги; конкурентів витісняють з ринку через зловживання переговорною силою; цифрова платформа або електронна торговельна система надає переваги окремим учасникам процесу торгів. Слід підкреслити, що для організованого аграрного ринку доречно зазначити, що недобросовісна торговельна практика є більш широким проявом порушення засади добросовісності у господарських відносинах. Якщо великі покупці систематично застосовують недобросовісну торговельну практику до окремих постачальників, це може призвести до: витіснення окремих учасників з ринку, зокрема малих та середніх суб'єктів господарювання у сфері виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції; створення дискримінаційних умов для доступу до торгівлі; надання необґрунтованих переваг окремим суб'єктам господарювання; обмеження конкуренції на організованому аграрному ринку.

Директива (ЄС) 2019/633 активно засовується на теренах ЄС. Так, в Австрії постачальники, які постраждали від недобросовісної торгової практики, можуть подати скаргу до Федерального органу з питань конкуренції Австрії (AFCA), який має в своєму розпорядженні кілька слідчих інструментів. Наприклад, Орган може звернутися до суду Картелю, щоб накласти штраф у розмірі до 500,000 євро на покупців, які порушують положення УТР. При цьому, за вимогою скаржника, AFCA зобов'язаний вжити будь-яких запобіжних заходів, необхідних для належного захисту своєї особистості та уникнення розкриття будь-якої інформації [229].

На підставі наведеного можна зазначити, що недобросовісна торговельна практика є більш широкою категорією, що охоплює випадки зловживання економічною перевагою у вертикальних економічних відносинах, тоді як недобросовісна конкуренція – це окремий вид протиправної поведінки, спрямованої на отримання конкурентних переваг або обмеження конкуренції на ринку. У певних випадках недобросовісна торговельна практика може бути передумовою або формою прояву недобросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Враховуючи позитивний досвід застосування Директиви (ЄС) 2019/633 доцільним є доповнення Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» [45] доповнити принципом добросовісності у торговельних відносинах у ланцюжку постачання сільськогосподарської продукції як складової забезпечення добросовісної конкуренції та запобігання використанню економічної залежності учасників аграрного ринку, зокрема організованого аграрного ринку. Частково положення щодо подолання дискримінації закріплено в ст. 14 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», зокрема щодо заборони дискримінації прав власників сільськогосподарської продукції [45].

Водночас у статті 14 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» відсутні категорії які можна було б визначати в якості «недобросовісної торговельної практики», що визначена Директиви (ЄС) 2019/633. Однак деякі її положення фактично спрямовані на запобігання дискримінації та зловживанню економічною владою щодо сільськогосподарських виробників. Так, можна виділити кілька видів дискримінації:

1) територіальна дискримінація (підп. 14.1.1 ст. 14 Закону забороняє встановлення обмежень на переміщення сільськогосподарської продукції між регіонами України, тобто, окремий регіон не може створювати переваги для «своїх» виробників або обмежувати доступ продукції з інших регіонів);

2) дискримінація у виборі контрагента (підп. в п. 14.1.1 ст. 14 Закону забороняє нав'язування власнику товару певних покупців, посередників чи постачальників. Це положення найближче до сучасної концепції недобросовісної торговельної практики, оскільки спрямоване проти примусового формування торговельних відносин);

3) тарифна дискримінація (п. 14.2.1 ст. 14 Закону фактично забороняє встановлення вищих тарифів для сільськогосподарських виробників на

транспортування, енергетичні ресурси або зберігання порівняно з іншими суб'єктами господарювання);

4) дискримінація експортерів (п. 14.2.2 забороняє ст. 14 Закону встановлювати для продукції, що експортується, вищі тарифи, ніж для продукції, яка реалізується всередині країни) [45].

Узагальнюючи можна визначити, що ст. 14 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» слід розглядати як спрямовану на запобігання дискримінації та певним формам зловживання ринковою владою щодо сільськогосподарських виробників. Водночас її положення не охоплюють усі види недобросовісної торговельної практики, передбачені Директивою (ЄС) 2019/633, що зумовлює необхідність подальшого розвитку законодавства у сфері захисту учасників ланцюга постачання сільськогосподарської продукції.

Окремо слід звернути увагу, що п. 14.2.5 ст. 14 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», що Кабінет Міністрів України встановлює режим цінового регулювання вартості таких послуг: «а) ветеринарної медицини (проведення лабораторних досліджень, оформлення ветеринарного сертифіката або свідоцтва); б) хлібної інспекції (огляд та оформлення сертифікатів); в) карантинної інспекції (огляд та оформлення сертифікатів, проведення фумігації); г) ідентифікації та реєстрації сільськогосподарських тварин» [45]. Аналізуючи цю норму, слід зазначити, що вона спрямована на державне регулювання вартості окремих адміністративних та дозвільних послуг в аграрному секторі. Її метою є запобігання необґрунтованому завищенню вартості ветеринарних, карантинних, сертифікаційних та реєстраційних послуг, які є обов'язковими для суб'єктів аграрного ринку. Однак зазначеним положенням не врегульовані конкурентні відносини між учасниками ринку, не встановлюється заборона антиконкурентної поведінки та не передбачено механізмів боротьби з недобросовісною торговельною практикою у

відносинах між покупцями та постачальниками сільськогосподарської продукції.

Водночас більш доцільно звернутися до механізмів застосування норм конкурентного права та повноважень АМКУ. Діяльність АМКУ спрямована на забезпечення добросовісної конкуренції, зокрема і на аграрному ринку шляхом запобігання антиконкурентним узгодженим діям, зловживанню монопольним (домінуючим) становищем, запобігання дискримінаційним умовам доступу до інфраструктури сільськогосподарського ринку та припинення проявів недобросовісної конкуренції.

Слід враховувати, що формування правового регулювання відносин на організованому аграрному ринку має здійснюватися з урахуванням не лише спеціального сільськогосподарського *acquis*, а й загальних горизонтальних інструментів регулювання ринків та забезпечення конкуренції в ЄС. За необхідним є імплементація положень Директиви 2014/65/ЄС від 15 травня 2014 р. про ринки фінансових інструментів та про внесення змін до Директиви 2002/92/ЄС та Директиви 2011/61/ЄС [169]. Її норми хоча й спрямовані переважно на регулювання ринків фінансових інструментів, формує єдині підходи до функціонування організованих торгових майданчиків, забезпечення прозорості торгівлі, запобігання маніпуляціям на ринку та встановлення вимог до інфраструктури організованого ринку. У контексті організованого сільськогосподарського ринку зазначена директива є важливою як модель для регулювання біржової та квазібіржової торгівлі, зокрема щодо принципів організації торгових майданчиків, розкриття інформації та забезпечення цілісності ринку. Зокрема, ст. 57 Директиви 2011/61/ЄС встановлює ліміти позицій та заходи контролю управління позиціями за товарними деривативами, що визначає обмеження концентрації позицій у деривативах [169]. Це положення особливо актуальне для організованого аграрного ринку, оскільки воно надає інструменти для мінімізації спекулятивних ризиків у торгівлі сільськогосподарськими деривативами та підвищує прозорість біржового ціноутворення.

Крім того, для формування ефективної конкурентної моделі функціонування організованих аграрних ринків має Регламент Ради (ЄС) від 16 грудня 2002 р. № 1/2003 про виконання правил конкурсу, встановлених у статтях 81 та 82 Договору, який встановлює процедурні принципи застосування статей 101 та 102 Договору про функціонування Європейського Союзу, зокрема ст. 3 щодо правил застосування національного права [230]. Цей регламент забезпечує єдиний механізм боротьби з антиконкурентними узгодженими діями, зловживанням домінуючим становищем та картельною практикою, що особливо актуально для біржових та організованих сільськогосподарських ринків, де підвищені ризики координації поведінки учасників ринку та впливу великих трейдерів на ціноутворення.

Враховуючи наведене можна визначити, що правова регламентація відносин на організованому аграрному ринку має дворівневу систему. Перший рівень охоплює регулювання організованої ринкової інфраструктури, зокрема біржових та квазібіржових торговельних платформ, вимоги до їх функціонування, прозорості та організацію торгівлі. Другий рівень становить конкурентно-правове регулювання, спрямоване на забезпечення добросовісної поведінки учасників ринку та запобігання ринковим зловживанням. Поєднання цих рівнів дозволяє сформувати цілісну модель правового регулювання організованого аграрного ринку, в якій інституційні правила забезпечують прозорість та структурну організацію торгівлі, тоді як конкурентне право гарантує запобігання спотворенню ринкових механізмів та забезпечує функціонування добросовісної конкуренції.

Враховуючи це варто підкреслити, що добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку є засадою, яка забезпечує рівний доступ до ринкової інфраструктури, запобігає зловживанням на ринку та гарантує формування об'єктивного біржового ціноутворення в організованій торгівлі. Як вказує Д.С. Трофименко, добросовісна конкуренція відповідає принципам чесності, відкритості та поваги до інтересів інших учасників ринку. Вона вимагає дотримання правових норм, міжнародних стандартів та ділової

практики, а також утримання від дій, які можуть завдати невинуватеної шкоди конкуренції. Вихід за межі суб'єктивного права на добросовісну конкуренцію має своїм наслідком порушення законних прав та інтересів інших суб'єктів господарювання [231, с. 75, 76]. При цьому внаслідок динамічного розвитку економіки на ринку зростає кількість суб'єктів господарювання, які використовують недобросовісні методи отримання конкурентних переваг. Такі компанії використовують практику недобросовісної конкуренції для просування власних товарів та послуг [175, с. 29]. Задля подолання цього необхідно поширювати культуру добросовісної конкуренції, зокрема на організованому аграрному ринку.

Щодо цього варто навести думку О. О. Бакалінської: «формування сучасної концепції добросовісної конкуренції базується на визнанні природних прав людини на власний розвиток, приватну ініціативу та підприємництво, яка кореспондується з визнанням універсальних прав на інтелектуальну власність і виготовлений на її основі продукт» [232, с. 25]. А ось стрижнем добросовісної конкуренції є справедливість саме на це звертає увагу С. Марко Коліно, яка роздягає добросовісність крізь призму справедливості [233, с. 341]. Подібний підхід підтримують й інші дослідники, зокрема Н. Данн розглядає справедливість як складову функціонування конкурентних ринків та інструмент обмеження ринкової влади. Дослідник зазначає і те, що конкурентне право значною мірою є політичним явищем, попри його зовнішню економічну нейтральність. «Мантра справедливості» передбачає посилення уваги до соціальної складової соціальної ринкової економіки при застосуванні правил ринку. Справедливість залишається радше оціночним поняттям, але конкурентне право завжди реалізується у реальних політико-правових умовах [234, с. 263]. Такий підхід варто визначати і щодо добросовісної конкуренції як засади організованого аграрного ринку.

В умовах організованої ринкової інфраструктури принцип справедливості набуває особливого значення, оскільки забезпечує баланс між ринковою свободою учасників та необхідністю обмеження зловживань

ринковою владою. Тому добросовісну конкуренцію на організованому аграрному ринку слід визначити як нормативно закріплений та доктринально обґрунтований принцип, що передбачає здійснення економічної діяльності на принципах рівності, прозорості та справедливості, а також спрямований на запобігання спотворенню конкурентного середовища та забезпечення об'єктивного ціноутворення в рамках організованих торговельних механізмів. У правовому регулюванні організованого аграрного ринку зазначений принцип має враховуватися як вектор щодо формування правил біржової торгівлі, антимонопольного контролю та забезпечення прозорості ринкових відносин, що в сукупності сприяє стабільності та ефективності функціонування аграрного сектору.

Підсумовуючи можна визначити, що добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку постає не лише як правовий принцип поведінки суб'єктів господарювання, а й як фундаментальний принцип функціонування всієї ринкової інфраструктури аграрного сектору економіки. Вона забезпечує баланс між свободою підприємницької діяльності та необхідністю запобігання зловживанню ринковою владою, створюючи умови для прозорого, передбачуваного та справедливого ціноутворення. Саме тому принцип добросовісної конкуренції слід розглядати як орієнтир правового регулювання організованого аграрного ринку, без якого неможливі ефективне функціонування конкурентного середовища та сталий розвиток аграрного сектору економіки.

Висновки до розділу 3

На підставі проведеного дослідження у розділі 3 дисертаційної роботи запропоновано такі висновки:

1. Аналіз зарубіжної практики біржової торгівлі надає можливість визначити, що порушення добросовісної конкуренції на організованому

аграрному ринку може мати прояв у маніпуляції цінами та інші дії, спрямовані на спотворення механізму ринкового ціноутворення. Така практика створює не виправдані переваги для окремих учасників торгів, порушує принцип рівності учасників ринку та негативно впливає на довіру до біржової торгівлі. У зв'язку з цим правове забезпечення добросовісної конкуренції на біржовому аграрному ринку вимагає впровадження ефективних механізмів моніторингу біржових операцій, своєчасного виявлення маніпулятивних практик та застосування відповідних заходів відповідальності.

2. Правове забезпечення добросовісної конкуренції на біржовому аграрному ринку реалізується шляхом встановлення єдиних правил допуску до торгів, єдиних процедур укладання біржових угод, механізмів контролю за поведінкою учасників та заходів боротьби з маніпуляціями біржовими цінами. Незважаючи на відсутність прямого використання терміна «добросовісна конкуренція», відповідні елементи фактично закладені в правову структуру процедури біржової торгівлі.

3. Генезис поняття «електронна торгова система» в законодавстві України свідчить про її еволюцію від розуміння як сукупності технічних та організаційних засобів проведення електронних торгів (2014 р.) до складної дворівневої інформаційно-комунікаційної системи, що забезпечує взаємодію учасників ринку, обмін документами та проведення електронних аукціонів через центральну базу даних та електронні платформи. Найбільшого поширення ця модель набула після прийняття Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна», який фактично заклав основу для сучасного нормативного розуміння електронної торгової системи.

Формування поняття «електронна торгова система» в законодавстві України має такі етапи становлення: 1) започаткування термінологічного визначення (2014–2017 р.р.) – електронна торгова система розглядалася переважно як сукупність програмних, апаратних та організаційних засобів для проведення електронних торгів та аукціонів; 2) етап інституціоналізації (2018–2019 р.р.) пов'язаний з прийняттям законодавства про приватизацію, оренду

державного майна, концесії та банкрутство сформувався єдиний підхід до електронної торгової системи як дворівневої інформаційно-телекомунікаційної системи, що включає центральну базу даних та електронні платформи; 3) етап розширення функціональності (з 2020 року по теперішній час) концепт електронної торговельної системи поширюється на різні сфери економіки та публічного управління, а сама система набуває характеристик комплексної цифрової інфраструктури, що забезпечує організацію, проведення та підтримку торговельних процедур в електронному середовищі.

4. Правовідносини, що виникають та здійснюються у сфері функціонування електронних торговельних систем продажу сільськогосподарської продукції правовідносини, що виникають господарсько-правовий характер. Вони характеризуються наявністю спеціального суб'єктного складу (оператори електронних торгових систем, товарних бірж, продавці, покупці, брокери та інші учасники), поєднанням майнових та організаційних елементів, а також використанням інформаційно-комунікаційних технологій як обов'язкового інструменту для реалізації прав та обов'язків учасників. Зміст таких правовідносин охоплює організацію та проведення електронних торгів, інформаційну взаємодію учасників, укладання та виконання біржових контрактів, а також забезпечення прозорості, конкурентності та контролю за торговими процесами.

5. Визначено, що доцільним є закріплення основних принципів біржової торгівлі та принципів добросовісної конкуренції на рівні можливого майбутнього Економічного кодексу України, тоді як регулювання особливостей окремих сегментів ринку, зокрема сільськогосподарського, фінансового та товарного, має залишатися предметом спеціального законодавства. Така модель забезпечує системність та узгодженість правового регулювання, усуває його фрагментарність та сприяє формуванню єдиного правового простору для функціонування організованих ринків. Такий підхід має особливе значення у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, де необхідно поєднувати загальні конкурентні принципи зі

специфікою сільськогосподарського виробництва та підвищеним рівнем ринкових ризиків.

6. Аналіз норм Директиви (ЄС) 2019/633 про недобросовісну торговельну практику у відносинах між підприємствами в ланцюжку постачання сільськогосподарської продукції та продуктів харчування та чинного законодавства України свідчить про наявність спільної мети – забезпечення справедливих умов функціонування аграрного ринку та захист економічно слабшої сторони у вертикальних економічних відносинах. Водночас підходи до правового регулювання суттєво відрізняються. Директива ЄС формує комплексну систему боротьби з недобросовісною торговельною практикою, яка охоплює як імперативно заборонені дії, так і механізми адміністративного контролю та забезпечення дотримання законодавства через національні компетентні органи. Натомість, українське законодавство регулює фрагментарно аспекти цього явища. Зокрема, норми щодо запобігання дискримінації, державного регулювання певних тарифів та захисту прав власників сільськогосподарської продукції спрямовані, перш за все, на усунення адміністративних бар'єрів та цінової диспропорції, але не формують цілісного інституту боротьби з недобросовісною торговельною практикою у вертикальних відносинах між суб'єктами аграрного ринку.

У результаті проведеного дослідження сформульовано, що доцільним є удосконалення законодавства України шляхом впровадження підходів Директиви (ЄС) 2019/633, зокрема: закріплення на законодавчому рівні поняття недобросовісної торговельної практики в ланцюжку постачання сільськогосподарської продукції; визначення переліку заборонених практик, диференційованих за ступенем їхньої суспільної небезпеки; запровадження ефективного адміністративного механізму моніторингу та захисту постачальників; розширення або уточнення повноважень Антимонопольного комітету України у сфері функціонування аграрного ринку, зокрема організованого аграрного ринку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження у науковій роботі дозволяє сформулювати такі загальні висновки:

1. Визначено, що генеза правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку складається з таких етапів: 1) «Початковий (перехідний) етап (1991–1999)». Цей етап пов'язаний з переходом планової та розподільчої економіки в ринкову аграрну економіку. Правове регулювання добросовісної конкуренції було фрагментарним і не системним; 2) «Інституціоналізації організованого аграрного ринку (1999–2004)». На цьому етапі формується базова інфраструктура організованого аграрного ринку та перші елементи конкурентного регулювання; 3) «Правового закріплення конкурентних принципів (2004–2010)». На цьому етапі відбувається формування системного державного регулювання аграрного ринку; формування інструментів стабілізації цін; розвиток договірних відносин в аграрному секторі. Добросовісна конкуренція набуває регуляторного змісту та поєднується з механізмами державного регулювання; 4) «Європейської інтеграції та посилення антимонопольного контролю (2010–2014)». Цей етап характеризується гармонізацією аграрного та конкурентного законодавства з європейськими стандартами. Відбувається наближення законодавства до *acquis communautaire* Європейського Союзу; посилення ролі Антимонопольного комітету України; 5) «Європейська інтеграція-лібералізація та цифровий етап (з 2014 року по теперішній час)». На цьому етапі продовжується розвиток організованих товарних та фондових ринків; діджиталізація сільськогосподарської торгівлі (електронні аукціони, земельні аукціони); добросовісна конкуренція починає розглядатися як елемент інтеграції в європейський економічний простір.

2. Правова природа добросовісної конкуренції у відносинах організованого аграрного ринку є складною та поєднує правові норми, етичні принципи, ділові звичаї та усталену культуру поведінки суб'єктів

господарювання у сфері агробізнесу. Вона відбиває вимогу чесного та відповідального здійснення господарської діяльності з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва, зокрема, залежності від природно-кліматичних умов, рівня врожайності та сприянню підтримки продовольчої безпеки.

Сформульовано, що добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку може визначатися як стан конкурентних правовідносин між суб'єктами господарювання, за якого забезпечуються рівні умови здійснення господарської діяльності, забезпечується дотримання вимог законодавства та принципів професійної етики, а формування та реалізація конкурентних переваг відбуваються шляхом підвищення якості сільськогосподарської продукції, ефективності виробництва, використання легальних механізмів ціноутворення, маркетингових та організаційних інструментів без вчинення дій, що визнаються недобросовісною конкуренцією або спотворюють конкурентне середовище.

3. Визначено, що організований аграрний ринок – це сукупність правовідносин, що реалізуються в межах договорів, укладених на біржах, аграрних цифрових продуктів щодо сільськогосподарської продукції, майнових прав на майбутню сільськогосподарську продукцію, похідні товари та обладнання, що використовуються у сфері агробізнесу задля вирощування, зберігання сільськогосподарської продукції. Виокремлені такі його ознаки: 1) є визначеною законодавчою категорією; 2) функціонує як система правовідносин між виробниками, посередниками, споживачами та іншими суб'єктами; 3) має спеціальний суб'єктний склад; 4) функціонує щодо спеціального предмета: сільськогосподарської продукції, сільськогосподарської техніки, майнові права на майбутній урожай; 5) має складну систему правового регулювання: нормативно-правову та правил окремих бірж; 6) мета функціонування ринку: ефективний обіг сільськогосподарської продукції, отримання прибутку, підтримка продовольчої безпеки, сприяння економічному розвитку суб'єктів агробізнесу

та суспільства загалом; 7) реалізація правовідносин в межах організованого аграрного ринку відбувається шляхом укладення та виконання цивільно-правових договорів.

4. Наголошено, що доцільно класифікувати суб'єктів організованого аграрного ринку залежно від характеру участі у правовідносинах на безпосередніх учасників, які здійснюють виробництво, реалізацію та організацію обігу сільськогосподарської продукції, та непрямих учасників, діяльність яких пов'язана з регулюванням, контролем та координацією ринку. За критерієм професійної участі доцільно розрізняти професійних учасників (товарні біржі, брокери, оператори торгових майданчиків) та непрофесійних учасників (сільськогосподарські виробники, продавці та покупці продукції).

Крім того, суб'єктів організованого аграрного ринку можна класифікувати: за сферою діяльності; типом ринку. За сферою діяльності доцільно виокремлювати: товаровиробників (первинних постачальників), посередників та торговельних операторів, а також фінансових операторів та інвесторів. За типом ринку суб'єкти поділяються на: 1) суб'єктів товарного ринку сільськогосподарської продукції; 2) суб'єктів фінансового ринку, що відображає подвійну природу організованого аграрний ринку, який поєднує товарний та фінансовий сегменти.

5. Розкрито, що інституційно-організаційне забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку – це система правових, організаційних та функціональних механізмів, що реалізуються уповноваженими державними органами, органами місцевого самоврядування, біржовими установами та суб'єктами господарювання з метою створення, підтримки та захисту конкурентного середовища в аграрному секторі економіки. Ця діюча система є практичним механізмом реалізації конкурентної політики держави, оскільки визначає мету, цілі, завдання підтримки добросовісного конкурентного середовища у ринкових відносинах, а інституційно-організаційне забезпечення передбачає конкретні інструменти та механізми їх досягнення, зокрема в аграрному секторі економіки.

6. Засоби правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку можуть бути визначені як система правових, організаційних, регуляторних та економічних механізмів, спрямованих на формування, підтримку та захист конкурентного середовища у сфері організованого обігу сільськогосподарської продукції, запобігання монополізації ринку, недобросовісній конкуренції та іншим порушенням конкурентного законодавства, а також забезпечення рівності учасників ринку, прозорості торговельних процедур та стабільного функціонування аграрного сектору економіки. Вони можуть поділятися на: 1) регуляторні засоби, що спрямовані на створення сприятливих умов для розвитку конкуренції та усунення надмірних адміністративних бар'єрів. До них належать дерегуляція, спрощення процедур ліцензування, цифровізація адміністративних процедур, зменшення адміністративного навантаження та забезпечення рівного доступу до організованих форм торгівлі; 2) організаційно-правові засоби – забезпечують належне функціонування інституційної системи захисту конкуренції та організованого сільськогосподарського ринку, зокрема діяльність АМКУ щодо забезпечення добросовісної конкуренції та притягнення до юридичної відповідальності; 3) засоби контролю пов'язані зі здійсненням державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, виявленням антиконкурентних узгоджених дій, зловживання монопольним становищем, маніпулювання ціновими показниками та інших порушень на організованому сільськогосподарському ринку.

7. Правове забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією базується на комплексному застосуванні конкурентних правових інструментів, які в сукупності утворюють цілісний механізм організації та функціонування біржового ринку. До таких інструментів належать нормативно закріплені принципи рівного та недискримінаційного доступу учасників до торгівлі, стандартизації біржових процедур, забезпечення прозорого та ринкового механізму ціноутворення,

відкритості інформаційного середовища, а також ефективні інституційні механізми біржового контролю та відповідальності за порушення встановлених правил. Ці засоби не лише безпосередньо впливають на порядок проведення біржових торгів, а й виконують регулюючу функцію для запобігання недобросовісній конкурентній практиці, зокрема, маніпуляціям цінами, зловживанню домінуючим становищем у рамках торговельної сесії та використанню окремими учасниками процедурних переваг.

8. При зіставленні категорій цифрова платформа та електронна торгова система в правовому контексті встановлено, що аграрні цифрові платформи та торговельні майданчики є елементами аграрного ринку, оскільки вони забезпечують електронну взаємодію між продавцями та покупцями сільськогосподарської продукції. Водночас вони не завжди належать до інфраструктури організованого аграрного ринку, оскільки не організовують біржову торгівлю за правилами, встановленими законодавством про організовані товарні ринки. У свою чергу, електронна торгова система товарної біржі є складовою організованого аграрного ринку, оскільки забезпечує біржову торгівлю, автоматизовану обробку заявок та укладання біржових контрактів відповідно до встановлених правил біржової торгівлі.

Наголошено доцільність вдосконалити Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» шляхом прийняття нової редакції з урахуванням цифрової економіки, зокрема закріпити поняття цифрової (алгоритмічної) недобросовісної конкуренції та її нових форм, пов'язаних з маніпулюванням алгоритмами, даними та результатами електронної торгівлі. Також необхідно встановити вимоги щодо прозорості алгоритмів, недискримінаційного доступу до цифрових платформ та заборони зловживання домінуючим становищем.

Сформульовано визначення добросовісної конкуренції як правової засади функціонування електронних торговельних систем товарних бірж на організованому аграрному ринку. Її реалізація може бути забезпечена за допомогою інформаційних технологій шляхом автоматизованого контролю

доступу до торгів, реєстрації торговельних операцій та фіксації порядку обробки заявок.

9. Напрями вдосконалення правового регулювання добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку повинні базуватися на поєднанні інституційного регулювання біржової інфраструктури та ефективного антимонопольного контролю із урахуванням європейського досвіду. У процесі імплементації європейського законодавства необхідно передбачити не лише заборону недобросовісних конкурентних практик, а й запровадження системних механізмів забезпечення прозорості біржових торгів, рівного доступу учасників до ринкової інфраструктури та недопущення надмірної концентрації ринкової влади.

У цьому контексті добросовісна конкуренція є засадою функціонування організованого аграрного ринку, що забезпечує баланс між свободою підприємницької діяльності та необхідністю державного регулюючого впливу. Її зміст розкривається через категорії справедливості, прозорості та рівності умов участі, що узгоджується із сучасною доктриною конкурентного права ЄС, яка розглядає конкуренцію не лише як економічний, а й як соціально-правовий інститут.

Удосконалення правового регулювання у цій сфері має бути спрямоване на гармонізацію національного законодавства з європейськими підходами до організації ринку, посилення інституційної ролі біржових механізмів, забезпечення реальної ефективності принципу чесної конкуренції як основи стабільного та справедливого функціонування аграрного ринку.

10. Запропоновані такі напрями удосконалення законодавства:

– додати до ст. 2 Закону України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» п. 2.2¹ з таким змістом: «добросовісна конкуренція на організованому аграрному ринку – це закріплений правом основоположний принцип (засада), стандарт поведінки та якісний стан ринкового середовища, що реалізується в організації та функціонуванні товарних бірж та електронних торгових систем, спрямований

на забезпечення рівних конкурентних можливостей учасників ринку, прозорості біржової торгівлі, відкритості ціноутворення та запобігання антиконкурентній практиці під час укладання та виконання біржових угод щодо сільськогосподарської продукції»;

– частину 1 статті 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» доповнити таким визначенням: «державний контроль за додержанням законодавства про захист економічної конкуренції, захист інтересів суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень – це діяльність уповноважених органів щодо перевірки, виявлення, запобігання та припинення порушень конкурентного законодавства з метою забезпечення добросовісної конкуренції та захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів»;

– доповнити статтю 8 Закону України «Про товарні біржі» пунктом 7: «Електронна торгова система товарної біржі функціонує на принципах добросовісної конкуренції, що передбачає забезпечення рівного та недискримінаційного доступу учасників до біржових торгів, прозорість процедур їх проведення, об'єктивне ціноутворення, запобігання маніпуляціям результатами торгів, а також створення рівних конкурентних умов для всіх учасників організованого товарного ринку»;

– доповнити статтю 1 Закону України «Про товарні біржі» пунктом 12-¹ такого змісту: «ризики біржової торгівлі – це ймовірність настання обставин економічного, фінансового, технологічного, логістичного, природно-кліматичного, військового чи іншого характеру, які можуть призвести до невиконання або неналежного виконання біржових угод (контрактів), порушення стабільності функціонування товарної біржі або виникнення загроз для учасників біржової торгівлі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Безух О. Приватне право і приватні відносини в умовах ринкової економіки». *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 27–33.
2. Про власність : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 697-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text>.
3. Про підприємництво : Закон України від 7 лютого 1991 р. № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12/ed19910207#Text>.
4. Про селянське (фермерське) господарство : Закон України від 20 грудня 1991 р. № 2009-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2009-12#Text>.
5. Земельний кодекс України : Закон України від 18 грудня 1990 р. № 561-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/561-12#top>.
6. Про товарні біржі: Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956-XII (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12/ed19911210#Text>.
7. Про обмеження монополізму та захист від недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2132-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2132-12#Text>.
8. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>.
9. Історія АМКУ. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/pro-amku/istoriya>.
10. Ліщук Ю.С. Розвиток біржового ринку сільськогосподарської продукції. *Економіка і суспільства*. 2018. Вип. 15. С. 147-153.
11. Про прискорення організації біржового сільськогосподарського ринку : постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1995 р. № 916. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-95-%D0%BF#Text>.

12. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. № 236/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236/96-%D0%B2%D1%80/ed19960607#Text>.

13. Полюхович В. І. Проблемні питання правового регулювання в сфері захисту економічної конкуренції в господарській діяльності в Україні. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2020. Вип. 20. С. 27-31. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2020.20.4>.

14. Про Концепцію розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 1997 р. № 848. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-97-%D0%BF#Text>.

15. Козак Л. В. Удосконалення біржового обігу як ключовий елемент ефективної інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції. *Вісник Національний університет «Острозька академія»*. 2000. С. 191-201. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/9468/1/Birzha.pdf>.

16. Масін В.М. Особливості правового статусу агроторгових домів, створених у формі сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Актуальні проблеми держави та права*. 2011. Вип. 57. С 497-504.

17. Про затвердження Типового положення про міжрегіональний та районний агроторговий дім: наказ Міністерство аграрної політики та продовольства України; Українська академія аграрних наук від 18 березня 1996 р. № 85/17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0185-96#Text>.

18. Про заходи щодо створення оптово-продовольчих ринків, організації закупівель сільськогосподарської продукції в господарствах приватного сектору, реформування системи споживчої кооперації: постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 1997 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-97-%D0%BF#Text>.

19. Батигіна О. М. Особливості правового регулювання оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні. *Вісник Академії правових наук України* : зб. наук. пр. / Акад. прав. наук України. Харків. : Право, 2012. № 3(70). С. 159-167.

20. Про оптові продовольчі ринки: постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 1999 р. № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-99-%D0%BF#Text>.

21. Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів: постанова Кабінету Міністрів України від 19 жовтня 1999 р. № 1928. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-99-%D0%BF#Text>.

22. Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку : Указ Президента України від 6 червня 2000 р. № 767/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/767/2000#Text>.

23. Програма «Зерно України – 2001-2004»: наказ Міністерства аграрної політики, Української академією аграрних наук № 4/6 від 22 січня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004555-01#Text>.

24. Україна експортує цього року 3 млн. тонн пшениці. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/1609/ukrayina-eksportuye-tsogo-roku-3-mln-tonn-pshenytsi>.

25. Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів : наказ Міністерства аграрної політики від 23 серпня 2000 р. № 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-99-%D0%BF>.

26. Про затвердження переліку товарних бірж : наказ Міністерства аграрної політики № 245 від 11 грудня 2000 р. № 245. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0245555-00#Text>.

27. Про зерно та ринок зерна в Україні : Закон України від 4 липня 2002 р. № 37-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text>.

28. Жук В.М., Сичевський М.П. Розвиток зернового ринку. Наукове обґрунтування інтенсифікації виробництва зерна в Україні: виступи науковців на засіданні Президії Національної академії аграрних наук України 27 липня 2011 р. Київ : Аграрна наука, 2011. С.92-101.

29. Про державну підтримку сільського господарства України (перша редакція): Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/ed20040624#Text>.

30. Про Аграрний фонд (перша редакція): постанова Кабінету Міністрів України від 6 липня 2005 р. № 543. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/543-2005-%D0%BF/ed20050706#Text>.

31. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. 2982-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>.

32. Про внесення змін до Закону України «Про якість та безпеку харчових продуктів та продовольчої сировини»: Закон України від 6 вересня 2005 р. № 2809-I. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2809-15#Text>.

33. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV (перша редакція). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15/ed20060223#Text>.

34. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції: Закон України від 25 червня 2009 р. № 1561-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1561-17#Text>.

35. Коваленко Т. О., Марченко С. І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 296 с.

36. Про затвердження Державної цільової програми створення оптових ринків сільськогосподарської продукції: постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2009 р. № 562. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-2009-%D0%BF#Text>.

37. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 р. № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

38. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і

їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

39. Про санкції: Закон України від 14 серпня 2014 р. № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#top>.

40. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 21 липня 2020 р. № 819-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>.

41. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31 березня 2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.

42. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів: Закон України від 19 червня 2020 р. № 738-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text>.

43. Деякі питання підготовки до проведення та проведення земельних торгів для продажу земельних ділянок та набуття прав користування ними (оренди, суборенди, суперфіцію, емфітевзису): постанова Кабінету Міністрів України від 22 вересня 2021 р. № 1013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1013-2021-%D0%BF#Text>.

44. Про інформаційно-комунікаційну систему «Державний аграрний реєстр»: Закон України від 19 вересня 2024 р. № 3980-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3980-20#top>.

45. Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>.

46. Швидка Т.І. Проблеми забезпечення добросовісної конкуренції та впровадження правил ринкової економіки. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 3. С. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.19>.

47. Огляд судової практики Верховного Суду з питань застосування законодавства про захист економічної конкуренції: інформаційний листі від Антимонопольного комітету України 03 червня 2022 р. URL: <https://amcu.gov.ua/npas/oglyad-sudovoyi-praktiki-verhovnogo-sudu-z-pitan-zastosuvannya-zakonodavstva-pro-zahist-ekonomichnoyi-konkurenciyi>.

48. Обов'язкова умова для притягнення до відповідальності за порушення законодавства про захист від недобросовісної конкуренції. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/746486/>.

49. Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council of 11 May 2005 concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market and amending Council Directive 84/450/EEC, Directives 97/7/EC, 98/27/EC and 2002/65/EC of the European Parliament and of the Council and Regulation (EC) No 2006/2004 of the European Parliament and of the Council ('Unfair Commercial Practices Directive') (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32005L0029>.

50. Commission Notice – Guidance on the interpretation and application of Directive 2005/29/EC of the European Parliament and of the Council concerning unfair business-to-consumer commercial practices in the internal market (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021XC1229%2805%29&qid=1640961745514#ntr1-C_2021526EN.01000101-E0001.

51. Directive (EU) 2019/633 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on unfair trading practices in business-to-business relationships in the agricultural and food supply chain. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019L0633>.

52. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text.

53. Генеральна угода про торгівлю послугами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017#Text.

54. Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (ТРИМС). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/euro/en-uk/6119>.
55. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
56. Алмаші І. М. Ділова репутація як немайнове благо юридичних осіб: окремі аспекти правового регулювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 90: Ч. 2. С 264-271. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.90.2.38>.
57. Фільварочний Д. В. Характеристика ділової репутації суб'єкта організованого аграрного ринку. Забезпечення правопорядку в умовах воєнного стану та мировідбудови: зб. наук. ст. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 23 квітня 2026 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2026. С. 37–40.
58. Полюхович В. І. Захист економічної конкуренції на цифрових ринках в Україні. *Університетські наукові записки*. 2024. № 5 (101). С. 17-30. DOI 10.37491/UNZ.101.2.
59. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації : монографія. Харків : Право, 2020. 376 с.
60. Бакалінська О. Доктринальні підходи до визначення поняття «недобросовісна конкуренція». *Юридична Україна*. 2015. № 10-12.
61. Бакалінська О.О. Недобросовісна конкуренція як форма зловживання суб'єктивним цивільним правом. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2012. Вип. 2(14). С. 141-145.
62. Безух О. В. Особливості правового регулювання приватних економічних відносин в умовах ринку: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2021. 209 с.

63. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
64. Валігура К.Ю. Принцип добросовісності як категорія цивільного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 11–16. DOI <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.4.02>.
65. Бурдін М.Ю., Байбак А.Г. Добросовісність як правова категорія. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Вип. 85. Ч. 1. С. 26-32. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.85.1.3>.
66. Ксьондзик Ю.Ю. Правова природа добросовісності як загального принципу цивільного договірної права України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. № 1. С. 244–250. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.39>.
67. Кузьменко К.О. Добросовісність як концептуальна основа правомірної реалізації цивільних процесуальних прав і обов’язків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 187-192. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.30>.
68. Постанова КЦС ВС від 16 травня 2018 року в справі № 449/1154/14. URL: https://protocol.ua/ua/postanova_ktss_vp_vid_16_05_2018_roku_u_spravi_449_1154_14/.
69. Постанова Об’єднаної палати КЦС ВС від 4 листопада 2024 року у справі № 532/1550/23. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/122883257>.
70. Стахів О.А., Адамчук Т.Л. Фактори конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 12. С. 360–365.
71. Коценко М. Методичні підходи до оцінки конкурентних переваг органічної продукції. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-26>

72. Багорка М.О., Кузовенко В.В. Конкурентоспроможність аграрних підприємств як основний складник їх адаптації до сучасних умов агробізнесу. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Економічні науки*. 2024. Вип. 3 (75). DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/75-14>.
73. Кравченко М.В., Золотаренко Ю.В. Основні засади конкуренції ринку органічної продукції на підприємствах аграрного сектору. *Облік, аудит, оподаткування та звітність у системі забезпечення економічної стійкості підприємств* : тези доп. V Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Дніпро, 13–14 трав. 2021 р.). Дніпро : Дніпровський державний аграрно-економічний університет, 2021. С. 124–126.
74. Україна збільшить виробництво агропродукції у 2026 році. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/ukrajina-zbilshit-virobnictvo-agroprodukciji-u-2026-roci>.
75. Червоний Д. В. Особливості формування аграрних ринків в умовах функціонування національної економіки України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. DOI: 10.32782/2524-0072/2023-58-1.
76. Common agricultural policy https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy_en.
77. Горлачук М. А. Сутність аграрного ринку як економічної категорії: діалектичне протиріччя ринку. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 186-192.
78. Лебеденко О. В. Аграрний ринок: поняття та особливості. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 48-52. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.12.48.
79. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
80. Бабенкова Т.Ю. Розвиток оптових продовольчих ринків. *Економіка АПК*. 2010. № 24. С. 58-59.

81. Павлюченко Ю.М. Аграрний ринок як об'єкт правового регулювання. *Вісник Донецького національного університету*. Серія В: Економіка і право. 2014. № 2. С. 119–123.

82. Фільварочний Д.В. Правова характеристика організованого аграрного ринку. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2026, Випуск 26. С. 397-404. <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.44>.

83. Про затвердження Положення про провадження професійної діяльності на організованих товарних ринках : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 10 червня 2021 р. № 380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0993-21#Text>.

84. Бондарчук А.М. Правові засади біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Часопис цивілістики*. 2020. Вип. 37. С. 108-113. DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i37.359>.

85. Шпомер А.І., Барабаш А.Г. Визначення організаційно-правової форми товарної біржі в чинному законодавстві. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2020. № 1(6). С. 26–30

86. Терьошкіна А.Д. Правове становище Аграрної біржі України. *Економіка. Фінанси. Право*. 2020. № 11/2. С. 37–40. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2020.11\(2\).7](https://doi.org/10.37634/efp.2020.11(2).7).

87. Турчин Н.В., Кравець Л.О., Степанов К.С. Правове регулювання біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Економіка. Фінанси. Право*. 2021. № 10/1. С. 35–38. DOI: [https://doi.org/10.37634/efp.2021.10\(1\).7](https://doi.org/10.37634/efp.2021.10(1).7).

88. Про створення Аграрної біржі: постанова Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2005 р. № 1285. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1285-2005-%D0%BF#Text>.

89. Суц О. П. Правова природа біржових правовідносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 108–111. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/24>.

90. Кулага Е. В., Шаталова Л. М. Правова природа товарної біржі як суб'єкта підприємницької діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 201–203. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/45>.
91. Фільварочний Д. Правове регулювання організованого аграрного ринку в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 1 (45). С. 171–178. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2026.01.171>.
92. Бондаренко В. М., Омеляненко О. В. Тенденції розвитку аграрного сектору економіки України в контексті розвитку цифрової маркетингової діяльності. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-163>.
93. Аграрна платформа. URL: <https://aoplatforma.com/about>.
94. Майданчик Agriline. URL: <https://agroelita.info/de-kupuvaty-i-prodavaty-silhosptekhniku-onlayn-iak-obraty-maydanchyk-shcho-pratsiuie/>.
95. Оренда землі на аукціоні sale.uub.com.ua. URL: https://sale.uub.com.ua/auctions/landrental?gad_source=1&gad_campaignid=22361407672&gclid=CjwKCAjwq6DQBhBVEiwA4ZD5XKZxTtGC1sikfhyUlqbQ4ndHUDRaYnqFNfFFpET8PHhFDvq1xZQomRoC6Q4QAvD_BwE.
96. Про аграрні ноти: Закон України від 22 лютого 2024 р. № 3586-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3586-20#Text>.
97. Про аграрні розписки : Закон України від 6 листопада 2012 р. № 5479-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5479-17#Text>.
98. Полухович В.І. Державне регулювання фондового ринку України: господарсько-правовий механізм: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. 337 с.
99. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави та права: Підручник. Київ: Кондор, 2005. 609 с.
100. Покальчук М.Ю. Щодо визначення суб'єктів аграрного права. *Форум права*. 2017. № 4. С. 185-190.

101. Гафурова О. В. Сільськогосподарські кооперативи як суб'єкти аграрних правовідносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 20104. Вип. 82: ч. 2 2024. № 82 (2). С. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.82.2.8>.

102. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб: Закон України від 9 січня 2025 р. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text>.

103. Корнієнко Г. С. Агробізнес в Україні: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку : монографія. Харків : Юрайт, 2023. 560 с.

104. Кифяк В. І. Концептуальні підходи дослідження структури системи агробізнесу. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 66. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-23>.

105. Полухович Л. І. Організаційно-правові питання виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції у контексті вимог СОТ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 «Земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право»; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, М-во освіти і науки України. Харків, 2014. 21 с.

106. Фільварочний Д. В. Суб'єктний склад організованого аграрного ринку. *DICTUM FACTU*. 2026. № 1(19). С. 145-151. <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-144-151>.

107. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 No 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

108. Почапська Л. В., Павлюченко Ю. М. Поняття сільськогосподарського товаровиробника як суб'єкта оподаткування. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. Т. 1. № 15. С. 135–139.

109. Чабаненко М. М. Сільськогосподарське підприємство як категорія аграрного права України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 73. С. 389-394.

110. Корнієнко Г. С. Види сільськогосподарських виробників як суб'єктів аграрних правовідносин. *Аграрне і земельне право України в умовах екзистенційних викликів сучасності: концептуальні засади розвитку* : монографія / відп. ред. П. Ф. Кулинич. Київ : Юрінком Інтер, 2025. С. —163
111. Деревнін В. С. Поняття товарної біржі за чинним законодавством України. *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Юрид. л-ра, 2012. Вип. 63. С. 467–474.
112. Бочкова І. І. Товарна біржа як учасник господарських правовідносин в умовах ринкової економіки. *Форум права*. 2011. № 3. С. 83–87.
113. Ніколайчук О. Розвиток біржової торгівлі: сучасний стан та перспективи. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2022, № 6, Т. 2, С. 13-19. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6\(2\)-2](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-312-6(2)-2).
114. Про інформацію товарних бірж: лист Державна митна служба України від 24 листопад 2010 р. № 11/7-10.18/14696-ЕП. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4696342-10#Text>.
115. Гончаренко О. М. Питання мети, функцій та завдань саморегулювних організацій. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 146-150.
116. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>.
117. Про затвердження Порядку надання та позбавлення статусу саморегулювної організації оптового ринку сільськогосподарської продукції: Наказ Міністерства аграрної політики України від 25 листопада 2009 р. № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-09#Text>.

118. Міжнародна ліга конкуренційного права (International League of Competition Law (LIDC)). URL: <https://competition.org.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE-lidc/>.

119. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text>.

120. Полухович В.І. Огляд останніх законодавчих ініціатив у сфері захисту економічної конкуренції. *Право України*. 2021. № 11. С. 52-67. DOI: 10.33498/luuu-2021-11-052.

121. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про захист економічної конкуренції та діяльності Антимонопольного комітету України: Закон України від 9 серпня 2023 р. № 3295-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3295-20#Text>.

122. Хомко Л.В. Повноваження антимонопольного комітету України у сфері господарських відносин: окремі аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019 № 6. С. 172-175.

123. Трибрат О.Г. Застосування антимонопольним комітетом санкцій за недобросовісну конкуренцію. *Вісник Донецького національного університету. Сер. В: Економіка і право*. 2011. Вип. 2. С. 309-312.

124. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014-2024 роки: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2012 р. № 690-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2012-%D1%80#Text>.

125. Огляди ОЕСР законодавства і політики у сфері забезпечення конкуренції Україна. 2016. 92 с.

126. Куліш Л. П. Конкурентна політика у системі інструментів державного регулювання економіки. *Економіка та держава*. 2019. № 1. С. 126–131. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.1.126.

127. Щербакова Т.А. Модифікація конкурентної політики за умови трансформації економічних відносин. *Науковий журнал «Економіка України»*. 2016. 4 (653). С. 45-56.

128. Швидка Т.І. Політико-програмна діяльність держави у сфері захисту економічної конкуренції. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 51-57. DOI <https://doi.org/10.32840/pdu.2019.4.8>.

129. Устименко В. А. Політико-правові детермінанти повоєнного розвитку економіки України. *Вісник Національної академії наук України*. 2023. № 5. С. 64-71. oi: <https://doi.org/10.15407/visn2023.05.064>.

130. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

131. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#top>.

132. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#top>.

133. Ясько Ю. І. Інституційне забезпечення конкурентної політики держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 19-20. С. 74–79. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.19-20.74.

134. Лайкова М.С. Антимонопольна політика України: її зміст та особливості реалізації. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2011 № 988. Вип. № 10. С. 168-171.

135. В Україні стартували біржові торги агропродукцією. URL: <https://finclub.net/news/v-ukraini-startuvaly-birzhovi-torhy-ahroproduktiieiu.html>.

136. Калюжна Ю. П., Приходько Л. Конкурентні переваги збуту продукції через біржові структури. *Вчені записки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана ; [редкол.: О. Яценко (голов. ред.) та ін.]*. Київ : КНЕУ, 2023. Вип. 30. С. 62–69. DOI 10.33111/vz_kneu.31.23.01.06.040.046.

137. Швидка Т. І. Економічна конкурентоздатність і проблеми правової та законодавчої політики держави. *Юрист України*. 2013. № 2. С. 89-95.

138. Дерев'янко Б.В. Щодо тенденцій формування законодавства про захист від недобросовісної конкуренції. *Право і суспільство*. 2014. № 3. С. 103–109.

139. Вакарюк Л. В. Правові засоби як складова частина правового режиму з позицій інструментальної теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Вип. 48. Т. 1. С. 15-18.

140. Павлюков І. І. Правові засоби: поняття, види, функції та взаємодія в процесі регулювання суспільних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.1.6>.

141. Заяць Н. Сутнісна характеристика правових засобів у механізмі правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 202-205.

142. Губерська Н., Чуприна Л. Система правових засобів забезпечення фінансової безпеки держави. *Юридичний вісник*. 2021. № 6. С. 71–79. DOI: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i6.2267>.

143. Про усунення обмежень, що стримують розвиток підприємницької діяльності: Указ Президента України від 3 лютого 1998 р. № 79/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/79/98#Text>.

144. Петруненко Я.В. Особливості дерегуляції господарських правовідносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 78: ч. 1. С. 273-280. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.44>.

145. Пилявець В. М., Гриник О. І. Деретуляція як підтримуючий важіль бізнесу у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 42. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-42-83.

146. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від

18 березня 2022 р. № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF#Text>.

147. Подцерковний О.П., Кубрак Г.О. До питання про класифікацію засобів державної підтримки малого та середнього бізнесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 8. С. 516-521. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-8/123>.

148. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України від 24 березня 2022 р. № 2145-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>.

149. Осадчий А. Ю. Цифровізація адміністративних процедур. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 трав. 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 26–30.

150. Про адміністративні послуги: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#top>.

151. Затонацький Д. А. Інституціональне забезпечення формування цифрової інфраструктури в умовах євроінтеграційних процесів: кейс для України. *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 71-89. DOI: 10.33763/finukr2023.02.071.

152. Вінник О. Право цифрової економіки: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2021. 350 с.

153. Кустов В. П. Сучасні інформаційні технології як стратегічні ресурси біржової діяльності в умовах діджиталізації. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. DOI: 10.32782/2524-0072/2021-34-99.

154. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

155. Подолін М. Законодавчі виклики для агробізнесу в умовах війни. *Юридична газета*. 06 березня 2024 р. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zakonodavchi-vikliki-dlya-agrobiznesu-v-umovah-viyni.html>.
156. Олейнікова Л., Лищенко О. Європейський досвід формування механізмів зменшення адміністративного навантаження на платників податків. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. Вип. 3. С. 288–298. DOI: <https://doi.org/10.58423/2786-6742/2023-3-288-298>.
157. Кірін Р. С., Деревянко Б. В., Краснова Ю. А. Правові виклики на шляху спрощення умов ведення господарської діяльності. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. Вип. 14. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17003945>.
158. Цепенда В. М. Класифікація видів державного контролю. *Ефективна економіка*. 2019. № 9. DOI: 10.32702/2307-2156-2019.9.79.
159. Павлик І. Відмінність понять «державний контроль» і «державний нагляд»: нормативно-правовий аспект. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2017. Вип. 20.
160. Терещенко М. М. Державний контроль: сутність, основні підходи та концепції. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державного управління*. 2019. Т. 30 (69), № 4. С. 117–121. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.4/21>.
161. Про затвердження Порядку проведення перевірки суб'єктів господарювання, об'єднань, органів влади, органів місцевого самоврядування, органів адміністративно-господарського управління та контролю Антимонопольним комітетом України, його територіальними відділеннями: розпорядження Антимонопольного комітету України від 07 грудня 2023 р. № 21-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0003-24#Text>.
162. Шкляр С. В. Щодо визначення сутності поняття контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2017. № 2 (34). С. 90-97.

163. Про затвердження Порядку визначення розміру штрафу, що накладається за порушення законодавства про захист економічної конкуренції: розпорядження Антимонопольного комітету України від 14 грудня 2023 р. № 22-пп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0123-24#Text>.

164. За змови на торгах – штрафи на загальну суму понад 16 млн грн. . URL: <https://amcu.gov.ua/news/za-zmovy-na-torhakh-shtrafy-na-zahalnu-sumu-ponad-16-mln-hrn>.

165. Ліпинський В. В. Адміністративно-правові заходи відповідальності за порушення конкурентного законодавства: питання тлумачення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 67. С. 201-207. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.67.39>.

166. Правила ТОВ «Українська універсальна біржа» (нова редакція): рішення Наглядової Ради ТОВ «Українська універсальна біржа» від 10 січня 2022 р. протокол засідання № 1. URL: <https://www.uub.com.ua/files/pravy-la-tov-uub-nova-redaktsiya.pdf>.

167. CBOT Rulebook. URL: <https://www.cmegroup.com/rulebook/CBOT/>.

168. Консолідовані версії Договору про Європейський Союз (вчиненого в Маастрихті сьомого дня лютого тисяча дев'яносто другого року) та Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

169. Directive 2014/65/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 on markets in financial instruments and amending Directive 2002/92/EC and Directive 2011/61/EU (recast) Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/65/oj/eng>.

170. Regulation (EU) No 596/2014 of the European Parliament and of the Council of 16 April 2014 on market abuse (market abuse regulation) and repealing Directive 2003/6/EC of the European Parliament and of the Council and

Commission Directives 2003/124/EC, 2003/125/EC and 2004/72/EC Text with EEA relevance. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2014/596/oj/eng>.

171. Position limits for agricultural commodity derivatives traded on Euronext Paris Matif : AMF Instruction DOC-2017-12. URL: <https://www.amf-france.org/en/regulation/policy/doc-2017-12>.

172. European Energy Exchange AG. EEX Code of Conduct 003a. URL: https://www.eex.com/fileadmin/EEX/Downloads/Rules/Code_of_Conduct/20181213-eex-code-of-conduct-003a-en.pdf.

173. Яворська В.О. Біржова торгівля на вітчизняних ринках капіталу та організованих товарних ринках. *Economic space*. 2025. № 206. С. 207-213. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.206.207-213>.

174. Криховецька З. М., Кохан І. В. Стан і тенденції розвитку товарних бірж в Україні. *АГРОСВІТ*. 2025. № 5. С. 51–62. DOI: 10.32702/2306-6792.2025.5.51.

175. Павленко Н., Челомбітько Т., Черняєва О. Теорія та практика недобросовісної конкуренції в Україні. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 25-36. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.025>.

176. Commodity Futures Trading Commission. CFTC Orders Commodity Trading Firm to Pay \$3.4 Million Penalty for Attempted Manipulation of Agricultural Markets. Release No. 7754-18. 12 July 2018. URL: <https://www.cftc.gov/PressRoom/PressReleases/7754-18>.

177. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 910/2921/19 від 05 березня 2020 р. URL: <https://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=88149906>.

178. Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: розпорядженням Антимонопольного комітету України від 5 березня 2002 р. № 49-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text>.

179. Правила біржової торгівлі на Товарній біржі «Всеукраїнська лісова біржа». URL:

<https://awex.com.ua/uploads/documents/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%B6%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%97%20%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B2%D0%BB%D1%96.pdf>.

180. Аврамова О.Є., Орешич В. В. Цифрова правосуб'єктність особи у цифровому середовищі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 10. С. 81-83. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-10/17>.

181. Вакуленко В. Л., Лю Юнтао, Сметан Д. С. Аналіз рівня цифровізації сільськогосподарських підприємств України у період воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 69. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-122>.

182. Бурило Ю. П. Види господарських інформаційних правовідносин. *Інформація і право*. 2013. № 1(7). С. 35–44. DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2013.1\(7\).272206](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2013.1(7).272206).

183. Бобкова А., Захарченко А. Види організаційно-господарських відносин. *Право України*. 2019. № 8. С. 65-80. DOI: [10.33498/lopu-2019-08-065](https://doi.org/10.33498/lopu-2019-08-065).

184. Кохан В. П. Цифрова платформа як інструмент цифрової економіки. *Право та інновації*. 2021. № 1(33). С. 29–35. DOI: [10.37772/2518-1718-2021-1\(33\)-4](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2021-1(33)-4).

185. Розгон О.В. Цифрова платформа як інструмент функціонування мережі трансферу технологій. *Право та інновації*. 2023. № 2 (42). С. 21-33. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2\(42\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2023-2(42)-3).

186. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

187. Єсімов С.С. Цифрові платформи у контексті надання публічних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 352–357. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.56>.

188. Бурило Ю.П. Інформаційно-правовий статус суб'єктів господарювання в умовах цифрової економіки. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2025. № 25. С. 80-86. DOI <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2023.22.10>.

189. Мірошниченко О.В. Цифрова трансформація аграрних відносин як правова категорія. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 212-216. С. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/52>.

190. Водянка Л. Д., Юрій Т. П. Цифровізація та цифрова платформа в економічному розвитку аграрного сектору. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 67–73. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202012067>.

191. Про організацію та проведення біржових аукціонів з продажу нафти сирої, газового конденсату власного видобутку і скрапленого газу: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 570. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/570-2014-%D0%BF/ed20200619#Text>.

192. Про затвердження Порядку реалізації арештованих активів на електронних торгах: постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2017 р. № 719. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-2017-%D0%BF#Text>.

193. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18 січня 2018 р. № 2269-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text>.

194. Про концесію: Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/155-20#Text>.

195. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 3 жовтня 2019 р. № 157-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-20#top>.

196. Резнікова Н. В., Булатова О. В., Панченко В. Г., Іващенко О. А. Цифрова трансформація ринку праці: платформна економіка і нові загрози нерівності в умовах техноглобалізму. *Агросвіт*. 2023. № 18. С. 33-42. DOI: [10.32702/2306-6792.2023.18.33](https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.18.33).

197. Резнікова Н. В. Платформізація цифрової економіки чи техноглобалізм цифрових платформ? трансформаційний потенціал діджиталізованих ринків для міжнародного бізнесу і торгівлі / Н. В. Резнікова, О. В. Булатова, А. В. Шлапак, О. А. Іващенко. *Ефективна економіка*. 2023. № 6. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.1>.
198. Sauvagerd M., Mayer M., Hartmann M. Digital platforms in the agricultural sector: Dynamics of oligopolistic platformisation. *Big Data & Society*. 2024. Vol. 11, Issue 4. DOI: 10.1177/20539517241306365.
199. Новицький А. М., Позняков С. В. Сутність та зміст поняття «електронна торгівля». *Правова інформатика*. 2007. № 1(13). С. 69–74.
200. Українська енергетична біржа. Впроваджено обов'язкове навчання для допуску до аукціонів з продажу електроенергії за двосторонніми договором. URL: <https://www.ueex.com.ua/>.
201. Про систему Prozorro. URL: <https://prozorro.gov.ua/about>.
202. Резнікова В. В., Пацурія Н.Б., Кравець І. М. Вплив держави на економіку в умовах війни: концептуально-правові засади. *Право України*. 2023. №8. С. 12-43. DOI: 10.33498/loiui-2023-08-012.
203. Українська універсальна біржа: офіційний сайт. URL: <https://www.uub.com.ua/>.
204. Задихайло Д. В., Швидка Т. І., Резнікова В. В. Політико-правовий зв'язок інститутів забезпечення економічної конкуренції та банкрутства в системі господарювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 3. С. 230–236. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.3.37>.
205. Руденко .І. Детермінанти державної конкурентної політики на ринку інформаційних технологій. *Scientia fructuosa*. 2025. № 161, 3 (Чер 2025). С. 56–73. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2025\(161\)04](https://doi.org/10.31617/1.2025(161)04).
206. Пілецька С. Т., Охріменко І. В., Миколенко Р. О. Особливості функціонування цифрових платформ підприємств інформаційно-

комунікаційних технологій в умовах діджиталізації суспільства. *Економіка та суспільство*. 2026. Вип. 83. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-83-53>

207. Вінник О. Цифрова економіка в ракурсі захисту прав споживачів та підтримання справедливої конкуренції в ринковому середовищі. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2025. Вип. 25. С. 17–25. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.2>.

208. Бітюк П. О. Про конкуренцію в умовах цифрової економіки та електронного бізнесу. *Ius Privatum*. 2019. № 2. С. 17-26. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.5053823>.

209. Кірдіна О. Г., Ковальов А. Ю. Детермінанти розвитку цифрових платформ та їх вплив на конкуренцію. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2023. № 81–82. С. 41–48. DOI:10.18664/btie.81-82.287117.

210. Hulicki M. Algorithm transparency as a sine qua non prerequisite for a sustainable competition in a digital market? *ECLIC*. 2021. Vol. 5 (Special Issue). P. 237–259. DOI: 10.25234/eclic/18823.

211. Саламін О. С., Грабовський Р. С. Проблеми та перспективи розвитку аграрного ринку України. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 77. С. 263–... DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-87>

212. Куцевол Д. Сучасний стан правового регулювання господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 288-297. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.46>.

213. Соболев Є. Ю. Інформаційно-правові механізми регулювання агропромислового комплексу та відповідальність у сфері земельних правовідносин. *Право і суспільство*. 2025. № 4, Т. 2. С. 77-81. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.4.2.12.

214. Дерев'янко Б. В. Про невідповідність скасування Господарського кодексу України інтересам держави та народу України. *Сучасний розвиток державотворення та правотворення в Україні: проблеми теорії та практики* : матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції (26 червня 2023

року, м. Київ) : зб. тез наук. праць / за заг. ред. М. В. Трофименка. Київ : МДУ, 2023. С. 42–45.

215. Сорока І.О. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія ПРАВО*. 2025. Випуск 92: частина 1. С. 546-552. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.78>.

216. Семіног С. Пріоритетні напрями оновлення законодавства у сфері регулювання господарських та підприємницьких відносин. *Збірник наукових праць «Приватне право і підприємництво»*. 2025. Вип. 25. С. 310-317. DOI <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.34>.

217. Коломієць П. В. Неврегульованість господарського законодавства в перехідний період: між реформою і загрозами для податкової безпеки. *науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 89. Ч. 2. С. 446-451. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.2.68.

218. Щербина В.С. Формування законодавства щодо регулювання комерційної діяльності в Україні. *Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України* [Електронний ресурс]: збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.) / упорядник В . І . Полюхович. Київ: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. С. 10-17.

219. Полюхович В. І. Актуальні питання розвитку господарського законодавства в нових умовах. *Особливості правового забезпечення господарської діяльності у зв'язку із скасуванням Господарського кодексу України* [Електронний ресурс]: збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу (м. Київ, 9 квітня 2025 р.) / упорядник В . І . Полюхович. Київ: Електрон. текст. дані. НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2025. С. 33-39.

220. Райтер Н., Мацьків Г. Ризики аграрного підприємництва в умовах війни. *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16, No 1–2. С. 41–60. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.01-02.041>.

221. Фільварочний Д. В. Ризики організованого аграрного ринку. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід*: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 349–351. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1735>.
222. Мірзоєва Т. В., Герасимчук Н. А. Щодо оцінки ризиків агробізнесу в контексті ESG-стратегії розвитку. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 58. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-58-22>.
223. Петков С., Соболь Є., Михайлов О. Напрями удосконалення вітчизняного законодавства. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 116-120. DOI: 10.35774/app2019.04.116.
224. Фільварочний Д. В. Проблеми правового регулювання відносин на організованому аграрному ринку. *Актуальні проблеми національного законодавства: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції від (Кропивницький, 23 квітня 2026 р.)*. Ч. 1. Кропивницький: ЦДУ імені В. Винниченка, 2026. С. 39–41.
225. Замрига А. Проблематика оновлення господарського законодавства в контексті угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 6. С. 60-65.
226. Бойченко Е. П. Організація біржової діяльності в країнах Європейського Союзу та Великої Британії: порівняльно-правовий підхід. *Теорія і практика правознавства*. 2020. Вип. 1 (17). С. 1-13. DOI: [doi: 10.21564/2225-6555.2020.17.206310](https://doi.org/10.21564/2225-6555.2020.17.206310).
227. Теремецький В. І., Петренко А. А. Правова система європейського союзу: особливості, сучасні тенденції та методологічні засади нормопроєктування в умовах адаптації українського законодавства до acquis ЄС. *Наукові записки. Серія: Право*. 2025. Вип. 18. С. 296–308. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2025-18-296-309>.

228. Фільварочний Д. В. Ділова репутація суб'єкта організованого аграрного ринку: правова природа та функціональне значення. *Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина* : матеріали XII Всеукраїнської Наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (м. Чернігів, 19 травня 2026 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2026. С. 140 – 141.

229. Combating unfair trading practices in the agricultural and food supply chain. URL: <https://www.bwb.gv.at/en/further-competences/unfair-trading-practices>.

230. Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2003/1/oj/eng>.

231. Трофименко Д. С. Ознаки недобросовісної конкуренції. *Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста, 6 жовтня 2022 р. : тези допов. / уклад.: О.О. Коваленко, Т.Г. Головань, М.Д. Ждан ; за ред. О.О. Коваленко. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 74-77.*

232. Бакалінська О. Наближення правової системи України до європейських стандартів. *Право України*. 2025. № 2. С. 24-38. DOI: 10.33498/luuu-2025-02-024.

233. Marco Colino S. The Antitrust F Word: Fairness Considerations in Competition Law. *Journal of Business Law*. 2019. P. 329–345.

234. Dunne N. Fairness and the Challenge of Making Markets Work Better. *The Modern Law Review*. 2021. № 84. P. 230-264. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-2230.12579>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях:

1. Фільварочний Д. В. Правова характеристика організованого аграрного ринку. *Приватне право і підприємництво*. 2026. Вип. 26. С. 397–404. DOI: <https://doi.org/10.32849/2409-9201.2026.26.44>. URL: <https://ppp-journal.kiev.ua/archive/2026/26/44.pdf>

2. Фільварочний Д. В. Правове регулювання організованого аграрного ринку в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2026. № 1 (45). С. 171–178. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2026.01.171>

3. Фільварочний Д. В. Суб'єктний склад організованого аграрного ринку. *Dictum Factum*. 2026. № 1(19). С. 144–151. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2026-1-19-144-151>

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

4. Фільварочний Д. В. Ризики організованого аграрного ринку. Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід: матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 2–3 травня 2025 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2025. С. 349–351. URL: <http://confuf.wunu.edu.ua/index.php/confuf/article/view/1735>

5. Фільварочний Д. В. Проблеми правового регулювання відносин на організованому аграрному ринку. Актуальні проблеми національного законодавства : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції від (Кропивницький, 23 квітня 2026 р.). Ч. 1. Кропивницький : ЦДУ імені В. Винниченка, 2026. С. 39–41.

6. Фільварочний Д. В. Характеристика ділової репутації суб'єкта організованого аграрного ринку. Забезпечення правопорядку в умовах

воєнного стану та мировідбудови: зб. наук. ст. за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Житомир, 23 квітня 2026 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2026. С. 37–40.

7. Фільварочний Д. В. Ділова репутація суб'єкта організованого аграрного ринку: правова природа та функціональне значення. Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина : матеріали XII Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих учених і студентів (м. Чернігів, 19 травня 2026 р.). Чернігів : НУ «Чернігівська політехніка», 2026. С. 140–141.

Додаток 2

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Науково-дослідного
Інституту публічної політики і
соціальних наук
доктор юридичних наук, професор

 М. В. Завальний
« » 2026 р.

АКТ

**про впровадження у науково-дослідну діяльність
Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук
результатів дисертації Фільварочного Дениса Віталійовича
«Правове забезпечення добросовісної конкуренції на організованому
аграрному ринку»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії
в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»**

Комісія у складі:

голова - директор Науково-дослідного інституту публічної політики і
соціальних наук, доктор юридичних наук, професор Завальний
Михайло Володимирович;

члени комісії:

- заступник директора Науково-дослідного інституту публічної
політики і соціальних наук, кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник Голубов Артем Євгенович;
- вчений секретар Науково-дослідного інституту публічної
політики і соціальних наук, доктор юридичних наук, професор
Кухарев Олександр Євгенович,

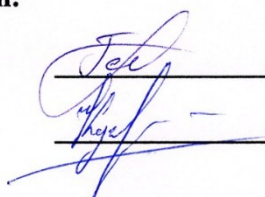
Повідомляємо спеціалізовану вчену раду про те, що результати дисертації Фільварочного Дениса Віталійовича «Правове забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», спрямовані на розкриття генезису правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, визначення правової природи добросовісної конкуренції у відносинах на організованому аграрному ринку, характеристику організованого аграрного ринку як сфери реалізації добросовісної конкуренції, визначення правового статусу суб'єктів організованого аграрного ринку та особливостей їх участі у

конкурентних відносинах, дослідження інституційно-організаційного забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, характеристику правових засобів забезпечення добросовісної конкуренції, розкриття особливостей забезпечення добросовісної конкуренції у сфері біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, виявлення змісту добросовісної конкуренції як засади функціонування електронних торгових систем товарних бірж на організованому аграрному ринку, а також формулювання напрямів удосконалення правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, використовуються Науково-дослідним інститутом публічної політики і соціальних наук під час розроблення пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення чинного національного законодавства.

Пропозиції та рекомендації щодо удосконалення законодавства і практики його застосування у сфері правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку, зокрема щодо підвищення прозорості організованої торгівлі сільськогосподарською продукцією, забезпечення рівного та недискримінаційного доступу учасників до біржової торгівлі й електронних торгових систем, запобігання антиконкурентним узгодженим діям, маніпулюванню цінами та іншим формам недобросовісної поведінки, удосконалення інституційно-організаційного механізму контролю за дотриманням конкурентного законодавства, а також гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері запобігання недобросовісній торговельній практиці, взято за основу для подальшої законопроектної роботи.

Результати дисертаційного дослідження Фільварочного Дениса Віталійовича «Правове забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку», поданого на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», мають належний теоретичний рівень і практичну спрямованість та сприятимуть підвищенню якості національного законодавства у сфері правового забезпечення добросовісної конкуренції на організованому аграрному ринку.

Члени комісії:

А. Є. Голубов

О. Є. Кухарєв